

კ. ოცხლის წიგნის მალაზიის გამოცემა

ს ი მ ო ნ შ ვ ა რ ი ა ნ ი

საქართველოს

ისგორია

შემოკლებული კურსი

მეშვადე გამოცემა

შ შ თ ა ი ს ი

ქართველთა შორის წ.-კ. გამაერტ. საზოგადოების ქეთ. განკ. სტანბა

1917

1. ჩვენი სამშობლო

ჩვენი სამშობლო არის საქართველო. ჩვენ ყველანი ქართველები ვართ, რადგანაც ჩვენი დედა-ენა ქართულია. საქართველოს ერთი ნაწილი ოსმალებს უჭირავს, მეორე უფრო დიდი ნაწილი კი რუსებს. ოსმალებმა ძალით მოგლიჯეს საქართველოს ის ნაწილი და მცხოვრებთ მიაღებინეს თავისი სარწმუნოება. რუსეთს კი ჩვენ თვითონ შევუკავშირდით იმ მოსაზრებით, რომ დიდი რუსეთი გაგვიწევდა მფარველობას და გვიხსნიდა აურაცხელ მტერთაგან. საქართველოში მოისპო მეფობა, დამყარდა რუსული მართვა-გამგეობა და გაბატონდა რუსული ენა.

ძველად ასე არ იყო. საქართველოს ჰყავდა საკუთარი მეფე, ჰქონდა საკუთარი მართვა გამგეობა, სასამართლო, შკოლა, ფული და ჯარი, და როგორც ეკლესიასა და შკოლაში, ისე სასამართლოში ქართული ენა იყო გამოყენებული. მართველი ერი თავისუფალი იყო, მაგრამ ამავე დროს მას ირგვლივ აუარებელი მტერი ეხვია და მოსვენებას არ აძლევდა: ყველას სურდა ჩეკდო ხელში ჩვენი მდიდარი და მშვენიერი ქვეყანა; ხშირად ხდებოდა საშინელი ბრძოლა, იღვროდა ჩვენ წინაპართა სისხლი და ირწყოდა მთა საქართველოს ველმინდორი; მაგრამ ქართველი ერი ადვილად არ უთმობდა მტერს ბრძოლის ველს, იათად არ ჰყიდდა თავისუფლებას. მართველთა მცირე რაზმი თავგამოდებით იბრძოდა მტარვალთა წინააღმდეგ და ხშირად ამარცხებდა ათჯერ მეტს მტრის ლაშქარს. მამაცობით განთქმულ ქართველს ხშირად მხარს უშევენებდა ბრძოლის ველზე ქართველი ქალი: იგი თავისი გმირობით აქეზებდა ქმარსა, ძმებსა და შვილებს.

ზავიდა ათასი წლები; მტრები გაძლიერდნენ, ქართველი ერი კი მუდმივი ბრძოლით დაიქანცა და დასუსტდა; ის იძულებული გახდა შეკავშირებოდა რუსეთს.

2. ძარბოვილი ტომები

იშვიათია ქვეყანაზე ისეთი კარგი ქვეყანა, როგორიცაა საქართველო. იგი გადაშლილია ორ ზღვას შორის და თავის სიმშვენიერით ხიბლავს ადამიანს. ჩრდილოეთით მას იფარავს ცივი ქარისაგან თოვლით მოსილი კავკასიონი. ტყით დაბურული მთა-გორაკები, ვაზით შემკული მწვანე კორდები, ჰურის, სიმინდისა და ღომის ყანებით ოქროს ფრად მშბინავი ვრცელი ქაღები,—აი საქართველოს ტურფა ბუნება! მასზე შორებიან ანკარა მდინარენი, მთებთან გადმოქუხს ბროლის ჩანჩქერი და ახარებს ქართველის გულს.

საქართველოს საზღვრებია: აღმოსავლეთით თეთრი ანუ კასპის ზღვა, დასავლეთით შავი ზღვა, სამხრეთით სპარსეთი და იმპერია, ჩრდილოეთით კი კავკასიონის ქედი. მთელი საქართველო იყოფა სამ ნაწილად: აღმოსავლეთი საქართველო ანუ იუერია, დასავლეთი საქართველო ანუ კოლხიდა და სამხრეთი საქართველო ანუ მესხეთი. საქართველოს სამივე ნაწილი რამდენიმე წვრილ მხარედ იყოფა. იუერიის მხარეებია: ქარაღი, კახეთი, თუშ-ფშავ-სეფსურეთი, ქიზიყი, სანაგაღო, ბორჩაღო, და განჯა ანუ რანი. კოლხიდის—იმერეთი, გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი, რაჭა, ლეჩხუმი, სვანეთი, ჭანეთი ანუ ლაზიკა და კაზადოკაა. მესხეთის ნაწილებია: ჯავახეთი, შავშეთი, ერუშეთი, ლიბანა და კლარჯეთი. ღღეს ჯავახეთის ერთ ნაწილს ახალციხე ჰქვია, შავშეთის ნაწილს—აჭარა და ძლარჯეთისას—ქაბუღეთი.

საქართველოს აქ ჩამოთვლილ კუთხეებში ცხოვრობენ ქართველი ტომები, რომელთაც იმავე მხარეების სახელები ჰქვია-

ათ; მაგ., ქართლში არიან ქართლელები, ქახეთში—კახელები, იმერეთში—იმერლები, ბურიაში—გურულები და სხ. აუარე-ბელმა მტერმა და ხანგრძლივმა ომებმა ფრად შეამცირეს ქართველთა რიცხვი. წინად, თამარ მეფის დროს, ქართველთა რაოდენობა ხუთ მილიონამდე იყო, ახლა კი ძლიერ ორ მილიონ ნახევრამდე აღის. ათასი წლების განმავლობაში უღმობელმა მტრებმა დაღუწეს და დაგლიჯეს ჩვენი უბედური სამშობლო, ააოხრეს განაპირა ქვეყნები და გაამუსულმანეს თითქმის მთელი მესხეთი, ჭანეთი და კაბადოკია.

3. ძველი გადმოცემა ქართველების შესახებ

არსებობს ერთი შესანიშნავი ქართული წიგნი, რომელსაც „ქართლას ცხოვრება“ ჰქვია. შიგ მოთხრობილია ქართველი ერის ისტორიული ამბები. თავდაპირველად ამ წიგნში მოთავსებულია ცნობები ქართველებისა, სომხებისა და ძველსიის სხვა ერების წარმოშობის შესახებ.

„ქართლის ცხოვრების“ თქმით ქართველნი, სომეხნი, ლეკნი და საერთოდ ძველსიის ერნი ერთი შტოისაგან წარმომდგარან. მათი წინაპარი ყოფილა აარგამთა, რომელსაც მრავალი შვილი ჰყოლია; მათში უფრო სახელგანთქმული ყოფილან: ქართველთა წინაპარი ქართლასი, სომეხთა წინაპარი ჰასი, ლეკთა წინაპარი ლეკასი, და ძველსიის მთის ხალხთა წინაპარი კავკასი.

თარგამოსის უძველესი ბინა ყოფილა ბაზილანა. ბოდლოს აშენებისა და ენათა შერევის შემდეგ თარგამოსი თავისი შთამომავლობით დასახლებულა პარატის მთის ძირს, აქედან კი დაუქერია მთელი ამიერ ძველსიის ქედი. თარგამოსის შვილთა მბრძანებელი ყოფილა აშურ-ბაბილონის დანაარსებელი გმირი ნებრთაი. შემდეგ თარგამოსის შთამომავალნი ნეტად გამრავლებულან, შეერთებული ძალით აუტეხიათ ომი ნებრო-

თისთვის, დაუმარცხებიათ იგი და მოუპოვებიათ თავისუფლება. ამრიგად „ქართლის ცხოვრების“ გადმოცემით ძავკასიის ერები ყოფილან ძმები, ვინაიდან მათი საერთო წინაპარი ყოფილა თარგამოსი.

4. ქართველების უძველესი ბინა

მეცნიერთა გამოკვლევით უძველეს დროში ქართველები დასავლეთ აზიაში ცხოვრობდენ. მრთი ნაწილი ქართველებისა, რომელსაც ხეტი ანუ ხეთა ერქვა, მცირე აზიის სამხრეთათ ესახლა, მგვიპტეს მეზობლათ; მეორე ნაწილი ქართველებისა კი, რომელსაც სუმერი და ქალდი ანუ ქართი ერქვა, მესოპოტამიაში ესახლა—მდინარე ტიგრსა და მტრატს შუა. მს იყო 4000 წლის წინად ქრისტეს მოსვლამდი. ძველს დროშივე ხეთებმა შექმნეს ერთი დიდი სახელმწიფო, შემოიღეს თავისი საკუთარი მწერლობითი ნიშნები ანუ იეროგლიფები (რებუსის მსგავსი), წარმოშვეს ხელოვნება, მეურნეობა და ვაჭრობა-მრეწველობა, აგრეთვე განავითარეს მადნეულის დამუშავება და ხნარება. მათი სატახტო ქალაქი იყო ჯერ კარხემიაში და შემდეგ ქადეში. ხეთებს ჰქონდათ ვაჭრული ურთიერთობა და მასთან ხანგრძლივი ომები ეგვიპტესთან, რომელიც იმ დროს უდიდესსა და უგანათლებულეს სახელმწიფოს წარმოადგენდა.

სუმერიცა და ქართიც ძველს დროშივე განათლებული სამეფოებს შეადგენდენ. სხვადასხვა მიზეზის გამო იმათ შეიცვალეს ბინა, დაიხიეს ჩრდილო-დასავლეთით და ერთიანად დაიკავეს ტიგრ-ფტრატის სათავეები მანის ტბამდი. მსენი და იყვნენ რამდენიმე ტომად და სამეფოდ. მათში უფრო შესანიშნავი იყვნენ: ურარტუები, ნაირუები და ქართუნიები, რომელთაც დიდი შეტაკება ჰქონდათ აშურ-ბაბილონის დიდ სახელმწიფოებთან.

ხანგრძლივი ომების შემდეგ ხეთებმაც დასტოვეს თავისი ბინა, წამოვიდნენ ჩრდილოეთით და დაბინავდნენ შავი ზღვის სიახლოვეს. მსენიც დაიყვნენ რამდენიმე ტომად და სამეფოდ. მათ შორის უფრო შესანიშნავი იყვნენ: ჭანები, კოლხები, ტიბერები ანუ იმერები და მოსოხები. — შტველესი ქართველების უმთავრეს ღვაწლად უნდა ჩაითვალოს სამი რამ: 1. მათ პირველად მოიგონეს რკინა-ფოლადის დამუშავება და შეასწავლეს ეს ხელობა მეზობელ ხალხებს. 2. მოიგონეს რუკების ხატვა და 3. გადასცეს ძველ ბერძნებს თავისი სწავლაცანათლება; ბერძნებმა კი თავისა მხრივ გაანათლეს რომა და მთელი ევროპა. (ბერძნებმა შეითვისეს აგრეთვე ძველი მგვიპტისა და შინიკის სწავლა-განათლებაც).

მეთორმეტე საუკუნიდან შრ. წინ პოლხებმა, ტიბერებმა ანუ იმერებმა და მოსოხებმა თანდათან დაიწიეს ჩრდილო-აღმოსავლეთით და დაიკავეს მდ. ჰოროხის, რიონისა და მნგურის აუზები და მტკვრის სათავეები; ამრიგად ისინი დაბინავდნენ ამაერ კავკასიის დასავლეთით და სამხრეთით და შექმნეს აქ ახალი სამშობლო. ასევე მოიქცენ მეშვიდე საუკუნეში შრ. წინ ურარტები და ქართუხები, ანუ ქართველები, რომელთაც დაიკავეს თანდათან მტკვრისა და პრეზის აუზები, ანუ ამაერ კავკასიის აღმოსავლეთი ნაწილი. ამრიგად დაარსდა კოლხიდა ანუ იმერეთი, ბურია, სამეგრელო, სვანეთი და აფხაზეთი, ივერია ანუ შართლი და ქახეთი, მესხეთი ანუ ჯავახეთი, შავშეთი, მრუშეთი და ტაო-კლარჯეთი და ალბანეთი ანუ რანი და შირვანი.

ახალ ბინაზე პირველ ხანებში განათლებული მენობლების სიშორის გამო ქართველები დაქვეითდნენ როგორც ნივთიერად, ისე კულტურულად, მაგრამ შემდეგ საუკუნოებში კი განათლებულ ბერძენთა და რომაელთა ზეგავლენით ქართველი ტომები ისევ აღორძინდნენ ნივთიერად და გონებრივად.

5. მამასახლისოზის დრო

ძველს დროში ქართველი ერი იყოფოდა ტომებად, თემებად, გვარებად და ოჯახებად. რომელთაც უფროსებად მამასახლისნი ჰყავდათ. ახლო ნათესავეები ერთად ოჯახს შეადგენდენ; რამდენიმე მონათესავე ოჯახი, ერთად დასახლებული, შეადგენდა გვარს; რამდენიმე გვარი, ერთ კუთხეზე დასახლებული, შეიცავდა თემს; რამდენიმე თემი კი ერთად შეიცავდა ქართველ ერს. ამრიგად ოჯახთა მამასახლისნი ემორჩილებოდნენ გვარის მამასახლისს, გვართა მამასახლისნი თემის მამასახლისს, თემთა მამასახლისნი კი ტომის მამასახლისს. ტომთა მამასახლისებს შორის უფროსობდა ქართლის მამასახლისი, რომელიც ჭალაქ მცხეთაში ბინადრობდა. მამასახლისთა მოვალეობა იყო ხალხის შინაური მართვა-გამგეობა, ბევრის აკრეფა, ომის დროს ჯარების მოწვევა და წინ გაძლოლა.

როგორც მამასახლისებს, ისე საერთოდ ყველა მოხელეს თვით ხალხი ირჩევდა. ხალხივე ადგენდა კანონებს, ასამართლებდა მოძივანთ და სჯიდა დამნაშავეთ. ასეთმა წეს-რიგმა გასტანა დიდხანს, რამდენსამე საუკუნეს. შემდეგ კი ხალხმა უფრო სასარგებლოდ სცნო, მოესპო მამასახლისობა და მის ნაცვლად მეფობა დაეარსებია. მეფობის დაარსებით ხალხის უფლება შესამჩნევად იფარგლებოდა და გადადიოდა მეფის ხელში. ნაცვლად ამისა ერთი მეფე, ე. ი. ქვეყნის ერთი მბრძანებელი უფრო სწრაფად ჰკრეფდა ჯარებს და ადვილად ამარცხებდა შემოსეულ მტერს. თითქმის ყველა ჩვენს მეზობელს უკვე მეფეები ჰყავდა; ისინი უცებ ჰკრებდნენ ჯარებს და არბევდნენ საქართველოს. ჩვენი მამასახლისები კი ისე მალე ვერ ასწრებდნენ შეკრებას და ჯარების მოწვევას. ამგვარი წესი ძლიერ აფერხებდა საქმეს. ამიტომ ქართველმა ერმა გადასწყვიტა მამასახლისობის ნაცვლად ერთმეფობა შემოეღო. მართმა გარემოებამ ხელი შეუწყო ამ აზრის გან-

ხორციელებას: ეს იყო მაკედონელთა მიერ საქართველოს დაპყრობა.

6. მაკედონელთა ბატონობა

მეოთხე საუკუნის მეორე ნახევარში ქრისტეს დაბადებამდღი გამოჩნდა დიდებულნი გმირი ალექსანდრე მაკედონელი, მაკედონის მეფე. ალექსანდრემ შეკრიბა საბერძნეთში საუკეთესო ჯარი, მშვენივრად შეიარაღებული და გადმოვიდა აზიაში სპარსეთის დასაპყრობად. მმირი ალექსანდრე რამდენჯერმე შეეპოძოლა სპარსეთის მეფეს და სასტიკად დაამარცხა. მან დაიპყრო მთელი სპარსეთი და სხვა მრავალი ქვეყანა.

ამ დიდ ბრძოლაში სპარსეთის მეფეს ეხმარებოდნ ქართველები. მანრისხებულნი ალექსანდრემ საქართველოს დასაპყრობად გამოგზავნა აზრ დიდი ჯარით. აზომ დაიპყრო მთელი ივერია და დაადგა მონობის მძიმე უღელი. ბრძოლაში მოჰკლეს ქართლის მამასახლისი სამარა და მისი ძმა შიტრიდატი. დიდი სასტიკობა განიიჩინა აზომ საქართველოში: მან დაანგრია მრავალი ციხე, ხოლო ოთხ საუკეთესო ციხეში კი ჩააყენა თავისი ლაშქარი. მანვე მძიმედ დაბეგრა ქართველი ხალხი და დაუწყო მას უდიერად მოქცევა. ქართველს მტარვალეებმა უმიზეზოდ მოუღეს ბოლო. ბევრი დამცირება, წვალება და უსამართლობა ხედათ წილაჲ ქართველებს მაკედონელთაგან. ქართველი ერი აშფოთდა ბატონობის წინააღმდეგ: მან შეიგნო ერთობის ძალა; ყველანი მზად იყვნენ მოესდინათ ამბოხება აზოს წინააღმდეგ და ბრძოლით მოეპოვებიათ თავისუფლება. ქართველები ელოდნ მხოლოდ გმირს: მეთაურს, და აჰა გამოჩნდა გმირიც! ეს იყო ქართლის მამასახლისის სამარას ძმისწული ფარნავაზი.

7. ფარნაოზ გმირი

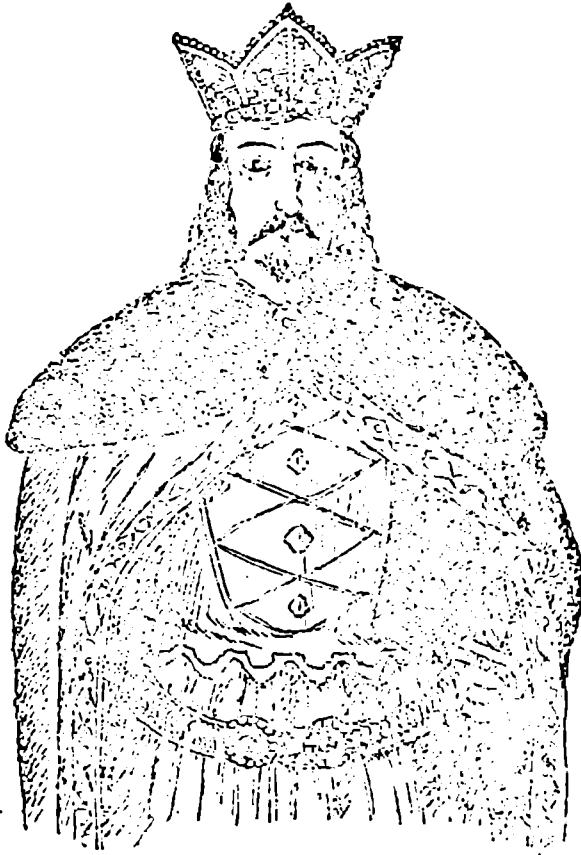
აზოს შიშით დედამ პატარა ფარნაოზი ოსეთში გადამა-
ლა. ღვაჯაკაცდა თუ არა ფარნაოზი, ჩამოვიდა ქართლს და
დაბინავდა მცხეთაში. ბუღს უკლავდა მას ქართველი ერის
კენესა მონობის მძიმე უღელში. გმირი ქაბუკი ეძებდა დრო-
სა და შემთხვევას ოურის საძიებლად და საქართველოდან მტარ-
ვალთა გასარეკად. მს დროც დადგა. მრთ დღეს ფარნა-
ოზი ნადირობდა მახლობელ ტყეში, სტყორცნა ისარი ირემს,
დასქრა და დასაქერად გაეკიდა. ძაგრა ხნის დევნის შემდეგ
დაეწია ირემს და მოჰკლა. ამასობაში დაღამდა კიდევ. ფარ-
ნაოზი იქვე ტყეში დარჩა და შესაფერ ბინას დაუწყო ძებნა.
შეებ თვალი მოჰკრა გვირაბს, შევიდა შიგ, აანთო კვარი და
ნახა გვირაბში ორი განყოფილება, ქვით ამოქოლილი. ფარ-
ნაოზმა დაანგრია შესავალი და იპოვა შიგ აუარებელი განძი
— ოქრო და ვერცხლი. სამ ღამეში ფარნაოზმა გადმოზიდა
ჩუპაღ ეს დიდი განძი თავისის დედისა და დების დახმარე-
ბით და დაფლა საიდუმლო ალაგას. შემდეგ ამ დიდი ქონე-
ბით ივი ეწვია პოლხადის მამასახლისს ქუჯის. აქ ეს ორი
სამშობლოს მოყვარული გმირი, ძუჯი და ფარნაოზი, შეუდ-
გენ მხადებასა და ჯარების შეკრებას მაკედონელთა გასა-
დევნად. მათ შეაგროვეს პოლხიდაში დიდი ლაშქარი, დაი-
ქირავეს ოსები და ლეკები, მოიწვიეს ქართველები, მიაძბრეს
აგრეთვე მაკედონელთა ჯარის ერთი ნაწილი — ათას კაცამდი
და გაეშართენ მცხეთას აზოს წინააღმდეგ. შეშინებული აზო
გაიქცა ძლარჯეთს; აქ დაიბარა მან საბერძნეთიდან დიდი
ჯარი. ფარნაოზი და ძუჯი არ შეუშინდენ მტერს; ისინი
თავს დაესხნენ აზოს და საშინლად დაამარცხეს. თვით აზო
მოჰკლეს ამ ბრძოლაში. მთელი საქართველო განთავისუფლდა
მაკედონელთა ბატონობისაგან. აღტაცებულმა ერმა ფარნა-
ოზ გმირი აღიარა საქართველოს მუფედ. იგი ეკურთხა მცხე-

თაშ 302 წელს ქრისტეს დაბადებამდი. ჰუჯიმ ფარნაოზის და შეირთო ცოლად და დასავლეთ საქართველოს ერის-თავად გახდა.

8. პირველი მეთე ფარნაოზი

(302--237 წ. ქრ. წ.)

საქართველოში დაარსდა მეფობა. ფარნაოზი მეტად გონიერი მეფე გამოდგა. მან ააშენა მაკედონელთაგან დანგრეული ციხე კოშკები. შემოაწვლო სატახტო ქალაქ მცხეთას

მეთე ფარნაოზი

ფრიალ მტკიცე და მაღალი გალავანი, გაჰყო საქართველო ცხრა საერისთაოდ, შეავსო ქართული ანბანი, ხელი შეუწყო მრეწველობისა და ხელოვნების განვითარებას და შეადგინა ძლიერი ლაშქარი. თავისუფალი ერი გაიმართა წელში და შეუდგა ნიეთიერსა და სულიერ განვითარებას.

შარნაოზ მეფემ გადმოიღო სპარსეთიდან ახალი სარწმუნოება—ცეცხლის თაყვანისცემა და აღმართა მცხეთის სიახლოვეს ქართლოსის მთაზე კერპი არმაზი, სპილენძ-ოქროსაგან გაკეთებული და ძვირფასი თვლებით მოქედილი. შარნაოზმა იმეფა 65 წელი და მიიცვალა 237 წელს ქრისტეს დაბადებამდე.

9. რომის დიდი იმპერია და საქართველოს სამეფო

მეორე საუკუნეში ქრისტეს წინ ევროპაში მეტად გაძლიერდა რომის იმპერია. მან თანდათან დაიპყრო თითქმის მთელი დასავლეთი და სამხრეთი ევროპა, ე. ი. საბერძნეთი, ესპანია, საფრანგეთი, გერმანია და სხვ.; რომაელებმა დაიპყრეს აგრეთვე ეგვიპტე და მთელი ჩრდილო აფრიკა; შემდეგ გადვიდნენ აზიაში და დაიპყრეს მცირე აზია, პალესტინა, სპარსეთი, მესოპოტამია და ჩრდილო-ინდოეთი. ამრიგად რომი გადაიქცა უმდიდრეს და უზარმაზარ იმპერიად, რომლის მსგავსი არ ყოფილა მანამდე.

ამ დროს საქართველო შესდგებოდა ოთხ სამეფოსაგან: ჰლტა ანუ ზღვის ჰარი, კალხიდა, იბერი ანუ იუბრია და ალსანეთი. პირველში იყო მეფედ შესანიშნავი გიორი სარდალი მიტრიდატი, მეორეში ალთაჯი, მესამეში—არტაგი და მეოთხეში—ორფი. პონტი არ იყო წმინდა ქართული სამეფო, მასში სხვა ტომებიც შედიოდნენ.

რომაელებმა მოისურვეს საქართველოს ყველა სამეფოს დაპყრობა. მაგრამ აქ დაუხვდათ მათ ღირსეული მეტო-

ქე: ეს იყო პონტის ქებული მეფე მიტრიდატი. ის დიდხანს ეომა რომის ძლიერმოსილ ჯარებს და ბოლოს, როცა გაუჭირდა, მოხუცმა მეფემ შეეკრა კავშირი საქართველოს სამივე სამეფოსთან და თავის სიძესთან სომხეთის მეფე ტიგრანთან, რომ საერთო ძალით გამკლავებოდა უძლიერეს მტერს. მაგრამ მიტრიდატის გეგმა ჩაფუშა რომის დიდმა სარდალმა ჰომბუნიუსმა. 66 წელს ქრისტეს წინ იგი გაღმობიდა 60,000 ჯარის კაცით, შეიჭრა უცვებ პონტის სამეფოში, მოულოდნელად დაეცა მიტრიდატს და დაამარცხა. პონტის მეფემ თავი შეაფარა კოლხიდას.

შამარჯვებული პომპეი სომხეთში გადავიდა. მეფე ტიგრანი შეიპყრო შიშმა. იგი თავისი ამალით მიეგება წინ პომპეის, ჩაუვარდა ფეხ ქვეშ, გადასცა მორჩილების ნიშნად თავისი გვირგვინი და გადაიხადა 8 მილიონ მანეთამდის სამხედრო ხარკი. აქედან პომპეი თავისი ძლიერი ჯარით მიადგა ალბანეთს და დაბანაკდა საზამთროდ. აქ მას მოულოდნელად დაეცა 40,000 კაცით ალბანთა მეფე მრონდი, მაგრამ დამარცხდა და იძულებული გახდა ეთხოვა ზავი.

შემდეგ გაზაფხულზე პომპეი ივერიისკენ გაემართა, სადაც მოუხდა დიდი ბრძოლა პარტავთან. აქაც გაიმარჯვა ისევ პომპეიმ. პარტავმა ერთგულობის ნიშნად რომის სარდალს მიართვა ძვირფასი ოქროთი შექედლილი სამეფო ტახტი და მაგიდა. ივერიიდან პომპეი გადავიდა კოლხიდაში, დაიმორჩილა ეს სამეფოც და მლთაკის ნაცვლად მეფედ თავისი ერთგული არისტარხსი დანიშნა. შეხიზნულმა მიტრიდატმა კი ისევ უშველა თავს და გაიქცა ჩრდილო კავკასიისაკენ. პომპეი დაედევნა მას. მოხუც მეფეს ულალატეს საკუთარმა შვილებმაც კი. რომ ცოცხალი არ დანებებოდა მტერს, მიტრიდატმა თავი მოიწამლა.

აშრიგად მთელი საქართველო ჩავარდა დიდი რომის ბატონობის ქვეშ.

10. რომაელთა ბატონობა

რომაელთა ბატონობა ჩვენთვის მაინცადამაინც მწვავე არ იყო. რომის მოხელენი არ ერეოდენ საქართველოს შინაურ საქმეებში, მხოლოდ მიქონდათ მცირე ხარკი. ნაცვლად მათ შემოქონდათ ჩვენში მაღალი კულტურა და განათლება. აგრეთვე დიდი პატივით ეპყრობოდენ რომის კეისრები, ე. ი. იმპერატორები საქართველოს მეფეებს: უგზავნიდენ მათ დიდ ფეშქაშებს, უგებდენ ციხე-კოშკებს და უკეთებდენ გზატკეცილებს, იწვევდენ მათ რომში და იღებდენ იქ დიდი პატივისცემით. რომაელთა კეისრები ჩვენს მეფეებს ეძახდენ მეგობრებს; და ერთ მათგანს—ნივერიის მეფეს ფარსმან მეორეს ძეგლი კი აუგეს რომში ბელზის დიდებულ ტაძარში.

რომაელთა ბატონობას ჩვენთვის მეორე მხრითაც ჰქონდა დიდი მნიშვნელობა: მათი მეოხებით საქართველოში გაჩაღდა ვაჭრობა-მრეწველობა, აყვავდა მეურნეობა და მეტად გაძლიერდა ხალხი ნივთიერად. მართველი ერი დაეწაფა რომის მაღალ კულტურას და ბევრი რამ კარგი შეითვისა. რომაელებმა აღადგინეს ინდოეთის ძველი გზა, რომელიც გადიოდა საქართველოზე. ამ შარა-გზის საშვალეებით რომაელებმა დააკავშირეს ევროპა და აზია, რომის იმპერია და მდიდარი ინდოეთი. მეროპიდან საქონელი მოქონდათ ზღვით შოთში, საიდგანაც მდ. რიონით და ყვირილით ნავტივებით აქონდათ ქალაქ შორაპანში. აქ იყო მაგარი ციხე და საქონლის დიდი საწყობნი; აქედან ულევის გზით საქონელი გადაქონდათ ინდოეთში.

შოველწლობით რომიდან მოქონდათ შორაპანში ასე მილიონი სესტერციის ე. ი. 10 მილიონი მანეთის საქონელი; ეს ათი მილიონი დღეს უდრის 200 მილიონ მანეთს. რადგანაც ძველ დროში ფული ძლიერ ცოტა იყო, ამიტომ ყოველი სანოვავე და საქონელი ფასობდა იათად. მქვი არაა

ამოდენა საქონელის აღებ-მიცემა და გაზიდვა დიდ ხეირს აძლევდა ქართველ ხალხს და ამდიდრებდა ნივთიერად.

თუ რა მდგომარეობაში იყო პირველ საუკუნეში საქართველო, ამას მოგვითხრობს რეცნირი სტრაბონი.

11. ძარბონის პირველ საუკუნეში

პირველ საუკუნეში ძარბონის წინ საქართველოში იმგზავრა საბერძნეთის მეცნიერმა სტრაბონმა, დედით ქართველმა, შეადგინა საქართველოს რუკები (გეოგრაფიული ქარტები) და ასწერა ჩვენი ქვეყანა და ქართველი ერის ვითარება.

სტრაბონის მოწმობით იმ დროს საქართველო მეტად მჭიდროდ ყოფილა დასახლებული; სოფელ-ქალაქებს ამკობდა ლამაზად აგებული და კრამიტით დახურული სახლები, ქალაქებში იყო გაშენებული მშვენიერი დუქნები და ბაზრები. შართო გზატკეცილები და მტკიცე ხიდები ხელს უწყობდა ვაჭრობა-მრეწველობას; ხალხი მისდევდა აგრეთვე მადნეულობის დამუშავებას; ხოლო უმთავრესი სახსარი ცხოვრებისა იყო მეურსეობა, ე. ი. ქირანახულის მოყვანა, მებაღეობა, მევენახეობა, მეღვინეობა და საქონლის მოშენება.

სტრაბონისავე თქმით ქართული ერი იმ დროს ოთხ წოდებად იყოფოდა; პირველ წოდებას შეადგენდნენ მეფე და ჯიჯუყულები, ე. ი. დიდი თავადები (ერისთავები), მეორე წოდებას ეკუთვნოდნენ შემომარნი ანუ აზნაურნი, მესამე წოდება იყო სმდღედღოება, მეოთხე წოდებაში კი მიწის მუშაკნი შედიოდნენ, ე. ი. გლეხობა და მსახურნი. ადგილმამული მთელი გვარის საკუთრებად ითვლებოდა, ამიტომ არავის შეეძლო მიწა-წყლის არც გაყიდვა და არც გასაჩუქრება. გვარის უფროსად იყო მისი უხუცესი წევრი.

სტრაბონის დროს საქართველოს ქალაქთა შორის უფრო შესანიშნავი ყოფილა ანაზი (ქართლი), ოლთისი, წიწამური, შარაპანა, ფოთი, ცხომი, (სოხუმი) და ბიჭვინთა.

12. ქრისტიანობა საქართველოში

არც ერთ ქვეყანაში ერთბაშად არ გავრცელებულა ქრისტიანობა: ასე მოხდა საქართველოშიც. პირველად ქრისტეს სარწმუნოება გავრცელდა კოლხიდასა და შესხეთში, 'მემღებ კი იუკრაპა. ქრისტიანობის პირველი მქადაგებელნი ჩვენში იყვნენ პირველსავე საუკუნეში თვით ქრისტეს მოციქული ანდრეა ჰირველ წოდებული და სიმონ კანანელი.

ძველი გადმოცემა მოგვითხრობს, რომ საქართველო წილად ხედომია ღვთისმშობელს, მას უნდა გავერცულებია ჩვენში ქრისტიანობა. იგი კიდევ გაემგზავრა საქართველოსკენ; გამოვიდა იერუსალიმიდან, მაგრამ გამოეცხადა თურმე ქრისტე და უთხრა, რომ დაჩენილიყო ისევ იერუსალიმში, ვიდრე მიწვეულ იქნებოდა სასუფეველში, და თავის ნაცვლად გაეგზავნა საქართველოში ანდრეა მცდიქელი და სიმონ კანანელი. იმავე დამეს მაცხოვარი გამოეცხადა ამ ორ მოციქულს, აუწყა — მისულა ყვნენ ღვთისმშობელთან და აესრულებიათ მისი ბრძანება. მოციქულები შეორე დღესვე მივიდენ ღვთისმშობელთან, მიიღეს მისი ხატი და წაშოვიდნენ ქრისტეს სარწმუნოების საქადაგებლად საქართველოში. ანდრეამ და სიმონ ძანანელმა გაავრცელეს ქრისტიანობა კანადოკიაში, ლაზიკაში, სამეგრელო-აფხაზეთში და იმერეთ-გურიაში; შემდეგ ვადვიდენ შესხეთს და ყველგან აღმართეს — ქრისტეს ჯვარი, მასთან ჰქმნიდენ მრავალ სასწაულს ღვთისმშობლის ხატის საშვალეებით. აუბრებელი ხალხი სტოვებდა წარმართობას და დებულობდა ქრისტიანობას. ამ ორი მოციქულის წყალობით მთელს ქოლხიდასა და მესხეთში მტკიცედ მოიდგა ფეხი ქრისტიანობამ.

ივერია კა, ე. ი. აღმოსავლეთი საქართველო გაქრისტიანდა მეოთხე საუკუნეში წმ. სინეს მეოხებით.

13. შმიდა ნინო

შმიდა ნინო შთამომავლობით იყო კაპადოკიელი ქალი (ქართველი), ახლო ნათესავი წმ. გიორგისა, რომელიც ითვლება ჩვენში უდიდეს შმიდანად. ნინო ადრე დაობლდა; იგი წაიყვანა იერუსალიმს და აღზარდა ბიძანისმა, იერუსალიმის პატრიარქმა. ნინომ შესანიშნავათ შეისწავლა საღვთო წერილი და გატაცებული ქრისტიანი შეიქმნა. 14 წლის ნინო უკვე

შმიდა ნინო

ოცნებობდა, წასულიყო საქადაგებლათ და ქეშმარიტ გზაზე დაეყენებია წარმართი ხალხი; განსაკუთრებით ის ფიქრობდა ავკრაზე, სადაც წამოელოთ ქრისტეს კვართი (პერანგი). რამდენიმე წლის შემდეგ ვავრცელდა ხმა, რომის დედოფალს მღენეს ჰსურს მიიღოს ქრისტეს სჯულიო. ამ ამბის გაგონებაზე ნინო გაეშურა რომისკენ; გზაზედ შეჩერდა დროებით ქ. მფესის ქალთა მონასტერში, სადაც იყო 50 მონაზონი, მათ შორის მშვენიერი რიფსამე. რომის იმპერატორს მოხსენდა რიფსიმეს მშვენიერობის ამბავი ღ მოისურვა მისი ცოლად შერთვა. მს გაიგეს მფესის მონაზონებმა და სომხეთს გაიპარენ, სადაც ისინი შეიპყრო და აწამა სომხეთის მეფემ. შემთხვევით ტყვეობას გადაარჩა წმ. ნინო; იგი დაიშალა ვარდის ბუჩქში. ქალწული ნინო მღუღარე ცრემლით ევედრებოდა ღმერთს და შეეღას თხოვდა. ამ დროს მოესმა ხმა ზეციდან: აღსდევ და წადი ჩრდილოეთს, სადაც ბლომდაა სამკალი, ხოლო მუშაკი არა სჩანსო.

იმედით აფრთოვანებული ნინო გაემართა ივერიისაკენ. პირველად იგი მივიდა ვაჭახეთს. აქედან დაინახა მან თოვლით მოსილი უზარმაზარი მთები. ამ დიადმა სანახაობამ შიშის ზარი დასცა სულს ქალწულს; მან შეწუხებით წამოიძახა: „უფალო, უფალო, მიიღე სული ჩემიო“ და იწყო მბურვალეობით ვედრება. ამ ღოცვაში ნინოს მიეძინა. სიზმარში გამოეცხადა მას ღვთისმშობელი ანგელოზით, დალოცა ნინო, მისცა ვაზის ჯვარი; ვაამხნევა და უბრძანა, წადი ქრისტეს სარწმუნოების საქადაგებლად ივერიაშიო. მწყვდების შემწეობით ნინო დაადგა მცხეთის გზას და გაემართა ქართლსკენ. ღიდი გაჭირვება განიცადა მან ამ მგზავრობაში. როგორც იყო მივიდა ქ. ურბნისს, სადაც ნახა კერპთმსახური ხალხი. აქ ურბათა უპანში ნინო დარჩა ერთ თვეს და სწავლობდა ქართველთა ზნე-ჩვეულებას. მართი თვის შემდეგ ურბნისის მცხოვრებნი გაემართენ მცხეთას არმაზის დღესასწაულზე; მათ გაჰყვა წმ. ნინოც.

14. ვმ. ნინო ივერიაში

მცხეთაში ნინომ იხილა საოცარი სანახაობა: მთელი ქართლის მცხოვრებნი, დიდი და პატარა, მიეშურებოდნენ აწმაზის მოაზე. ღიდებულად მორთული მეფე შარანა თავის მეუღლე ნანა დედოფლით მიბრძანდებოდა იქ. მეფე-დედოფლის წინ მიქონდათ სამეფო დროშები, აფენდენ ვარდ ყვავილებს, უკრავდენ საკრავებს და გალოზდენ სხვა და სხვა საგალობელს.

ნინო გაერია ხალხში და შევიდა საკერპოს გალავანში არმაზის გორაზე. აქ მან იხილა საზარელი სურათი: გორის წვერზე იდგა სპილენძის უზარ-მაზარი კერპი, ტანთ ეცვა ოქროს ჯაქვი, თავს ეხურა ზურმუხტის თვლებით შემკული ოქროს მუზარადი და ხელში ატრიალებდა ელვარე ხმაღს. მსიყო ივერიელთა უპირველესი კერპი აწმაზი, რომელსაც შიშით ვერავინ ეკრებოდა, — ვერც მეფე და ვერც ერის კაცი. ამ უმთავრესი კერპის ორივე მხრივ იდგა ოქრო-ვერცხლისაგან გაკეთებული სხვა კერპები. აუარებელი მლოცველი, მიწაზე დამხობილი, ევედრებოდა კერპებს და სწირავდა მსხვერპლს, ზოგიერთი საკუთარ შვილებსაც კი.

ვმ. ნინომ იხილა ეს საშინელი სურათი, დაიჩოქა, აღაპკრო ზეცას ხელნი და მდულარე ცრემლით შეევედრა ღმერთს, რათა მოეხდინა სასწაული, დაეხზო კერპნი და აეხილა გონების თვალი ივერთა ერისათვის. მოხდა სასწაული: უცებ დაბნელდა ცა, ამოვარდა საშინელი ქარიშხალი, შეიქნა უცნაური ქექა-ქუხილი, გავარდა რამდენჯერმე მეხი და წაპოვიდა სეტყვა. თავზარდაცემული ერი ფარდულებს შეეფარა. ცოტა ხნის შემდეგ გამოიდარა და გამობრწყინოა მნათობელი მზე. ქართველმა ხალხმა მიაპკრო თვალნი არმაზის მწვერვალს, მაგრამ აქ აღარ ჩნდა მისი კერპები: მეხსა და სეტყვას დაემსხვრია ისინი, ქარსა და ნიაღვარს ჩაეყარა ხევსა და ნაპრალებში. იმათ აღაგას კი ვილაც დაჩოქილ მანდილოსანს აღეპკრო ხელნი ზეცად და ევედრებოდა უხილავ ღმერთს; ეს იყო წმ. ნინო.

15. წმ. ნინოს სასწაულები და მეფე მიჩიანი

წმ. ნინო დაბინავდა მცხეთაში. მან შეაფარა თავი მაცულის ბუჩქს. აქ ნინომ იწყო ახალი სარწმუნოების ქადაგება და სასწაულოთ-მოქმედება. მისი ვედრებით მეფის მებალის ცოლს მიეცა შვილები. ნინომ განკურნა მომაკვდავი ბავში, თავადის ერთად-ერთი შვილი; განკურნა აგრეთვე უკურნებელი სენით შეპყრობილი ნანა დედოფალი და მისი შიძა.

მეფე მიჩიანი

ნინოს სახელი, როგორც საოცარი მკურნალის, განითქვა ბთელს ქართლში. მცხეთაში ყველა იცნობდა ამ მშვიდსა და სათნო მონაზონს, ყველას ატკობდა მისი სიტყვა; მისი ქა-

დაგება იზიდავდა ხალხს, განსაკუთრებით ქალებს, რომელთა შორისაც წინომ ბევრი გააქრისტიანა და გაიხადა თავის მოწაფედ. მიიღო აგრეთვე ფარულად ქრისტეს სარწმუნოება თვით ნანა დედოფალმაც; მხოლოდ მირიანი მტკიცედ იდგა კერპების თაყვანებაზე და ქრისტიანებს ამოუღეტას ემუქრებოდა. მაგრამ ერთი შემთხვევის შემდეგ მირიან მეფემ შესცვალა აზრი და გახდა ქრისტეს მსახურად.

ერთ დღეს მირიანი დიდის ამალით მთაზე წადირობდა. უცებ მზე დაბნელდა და მიდამო მოიცვა საშინელმა წყვდიადმა. მეფეს ამაღა დაფრთხა და გაიფანტა. შრიად შეშინებული მირიანი მხურვალედ ევედრებოდა თავის კერპებს, მაგრამ ამაოდ; შემდეგ დაუწყო ვედრება წინოს ღმერთს; სიბნელე გაჰქრა და ისევ გაანათა ბრწყინვალე მზემ. მეფემ ირწმუნა ქრისტეს ძლიერება. მირიანი თავის ამალით გამოეშურა მცხეთისკენ. აქ მას მიეგება ნანა დედოფალი აუარებელი ხალხით. შველანი ერთად დიდის ღალადით გაემართნ წმ. წინოსკენ. აქ მეფე მირიანი მუხლმოდრეკით ეამბორა ვაზის ჯვარს და ხელაპყრობით აღიდა ქრისტე ღმერთი. ამ სურათის ხალვაზე უსახლვრო აღტაცებამ შეიპყრო წმ. წინო და მისი 50 მოციქული. მეფემ გადასწყვიტა ხალხის გაქრისტიანება და მთელი ივერიის მონათვლა წმ. წინოს ხელით.

16. ივერიის გაქრისტიანება (პ 24 ვ.)

ქრისტეს შემდეგ მეოთხე საუკუნის დამდეგს საქართველოს მეზობლად დასავლეთით კონსტანტინე დიდმა დააარსა ახალი საბერძნეთის იმპერია ანუ ბიზანტია და ააგო სატახტო ქალაქი კონსტანტინეპოლი. კონსტანტინე და დედა მისი მლენე მოინათლენ, და ამას შემდეგ მთელ ბიზანტიაში ქრისტიანება სახელმწიფო სარწმუნოებად ითვლებოდა. კონსტანტინე იმპერატორს მიმართეს წინომ და მირიანმა და სთხოვეს მღვდლები

ქართველი ერის მოსანათლავად. იმპერატორი დიდი სიხარულით მიეგება ამ ამბავს და მაშინვე გამოგზავნა ეპისკოპოზი იოანე, ორი მღვდელი და სამი დიაკონი; მათვე გამოატანა ჯვარი, მაცხოვრისა და ლეთისწობლის ხატები და სხვა საჩუქრები.

სანამ ბიზანტიიდან დაბარებული სამღვდლოება მოვიდოდა, წინო და მირიანი შეუდგენ ეკლესიის აგებას მეფის ბაღში. მოსკრეს ბაღის შუა ალაგს უზარმაზარი კიპაროსის ხე, რომლის ქვეშაც ხალხის გადმოცემით ემარხა სიღონა უფლის კვართით. ამ კიპაროსის ხისგან გააკეთეს სვეტები. შუა სვეტმა იწყო მირონის დენა და სწეულთა კურნება; ამიტომ მას დაერქვა სვეტი ცხოველი და ეს სახელი შერჩა თვით ტაძარს.

როცა მცხეთას მოვიდნენ იოანე ეპისკოპოზი და მღვდელ-დიაკვნები, მირიანმა მაშინვე შეკრიბა მთელი ქართლიდან დიდებულნი და მდაბიო ხალხი. პირველად მოინათლა თვით მირიან მეფე წმ. წინოს ხელით; შემდეგ მოინათლენ: ნანა დედოფალი, მეფის ძე რევი და მისი მეუღლე. მას შემდეგ გააკეთეს მტკვარში დიდი სანათლო და მონათლეს დიდებულნი. ამის ქვემოდ ორმა მღვდელმა მონათლა მდაბიო ხალხი, მონათლა აგრეთვე იმ დღეს 50 ებრაელი. ეს დიდებული ამბავი მოხდა 324 წელს.

ამას შემდეგ წმ. წინო გაემართა კახეთს, დაჰყო იქ 14 წელი და თავის ქადაგებით გააქრისტიანა ხალხი, მხოლოდ მთიელები დარჩენ ძველს რჯულზე. ღიდმა შრომამ და მგზავრობამ მოქანცა წინო; იგი დასწეულდა და მიიკვალა 14 იანვარს 338 წელს სოფ. ბოდბეში (ქიზიყში). მადლიერმა ერმა ამ დიდებულ ადამიანს უწოდა ქართველთა განმანათლებელი და მის უკვდავ ხსოვნას დღესაწაულობს 14 იანვარს. წმ. წინო ასათლავია ბოდბეს ქალაქ მონასტერში.

მირიან მეფემ თავი ისახელა კეთილი საქმეებით: კიდევ გამოიწერა ბიზანტიიდან მრავალი სასულიერო პირი, ააგო

საქართველოში ტაძრები და აგრეთვე ავით იერუსალიმში
ააშენა წმ. ჯვარის მონასტერი.

17. ვახტანგ გორგასლანი. 454—499 წ.

მირიანის შემდეგ შესანიშნავი მეფე იყო ვახტანგ გორ-
გასლანი. იგი აღრე დაობლდა; ამიტომ სამეფო საქმეებს გა-

ვახტანგ გორგასლანი

ნაგებდა დედა მისი სანდუხტა. დედოფლის სისუსტით ისარ-
გებლეს მტრებმა და დაარბიეს საქართველო. ბიზანტიამ მო-
ვლიჯა კლარჯეთი, სამეგრელო და აფხაზეთი; სპარსელებმა
კი მოფინეს საქართველო ქურუმებით და იწყეს ცეცხლ-

თაყვანისმცემლობის გავრცელება. მაგრამ ყველაზე მეტი ზიანი დაგმართეს რსებმა და ხაზარებმა. შვიდი წლის განმავლობაში ეს ველური ხალხნი თამამათ დათარეშობდნენ ჭართლ-კახეთში, აოხრებდნენ დაბა-ქალაქებს, ცარცვავდნენ ქვეყანას და მიყავდათ აურაცხელი ტყვე; სხვათა შორის მათ გაიტაცეს შახტანგის სამი წლის და.

ამ გაქირვებაში იყო საქართველო, როცა შახტანგი შესრულდა 15 წლის. მას იმ თავითვე ეტყობოდა დიდი ვაჟაკობა და მაღალი კკუა გონება. შახტანგს გულს უკლავდა საქართველოს ასეთი აოხრება და დაბეჩავება. 15 წლის შახტანგმა მოიწვია დიდებულნი და ეკურთხა მეფედ 454 წელს. შახტანგმა გადასწყვიტა ოს-ხაზარებზე გალაშქრება: შეკრიბა დიდი ჯარი, დაიხმარა აგრეთვე 40 ათასი მთიელი და გაემართა მტრის წინააღმდეგ. როგორც კი გაიგეს ოს-ხაზართა მთავრებმა ქართველთა გამოლაშქრება, სწრაფათ შეკრიბეს აურაცხელი ჯარი და დახედნენ შახტანგს დარიალის ვიწრო ხეობაში. სასტიკი ბრძოლა მოხდა მდინარე ტერგის ნაპირას. შახტანგმა თავისი ხელით მოუკლა მტერს ორი გოლიათი ბაჟათარ ოსი და თარხან ხაზარი. ნორჩი მეფის საარაკო გმირობამ და ქართველთა ვაჟაკობამ შიშის ზარი დასცა ოსებსა და ხაზარებს. იძლია მტერი; გამარჯვებული შახტანგი შეესია ჯარით მათ ქვეყნებს, გაათავისუფლა თავისი და, იხსნა ტყვეობიდან მრავალი ქართველობა, დაატყვევა ურიცხვი ოსი და ხაზარი და დიდის ალაფით დაბრუნდა საქართველოში.

18. ბრძოლა ბიზანტიმეფესა და სპარსმეფეთან

შახტანგი რომ ოსეთიდან დაბრუნდა, დიდი საჩუქრები გაუგზანა სპარსეთის მეფეს და ითხოვა ცოლად მისი ასული. რამდენიმე ხნის შემდეგ აიშალენ სპარსეთი და ბიზანტია.

სპარსეთის მეფემ დახმარება სთხოვა შახტანგს, და ესეც დიდი სიამოვნებით დათანხმდა, რადგან სურდა ბერძნების ჯავრის ამოყრა და წართმეული ადგილების დაბრუნება. შახტანგი დიდი ჯარით შეესია ბიზანტიის საზღვრებს; მეორე მხრით კი მიაღდა სპარსეთის დიდი ლაშქარი. ბერძნებს მეტად გაუჭირდათ საქმე; იმათ მოციქული გაუგზავნეს შახტანგს და წართმეული ქვეყნების დაბრუნებას დაპირდნენ, თუ მათზე ხელს აიღებდა და სპარსელებს არ დაეხმარებოდა. შახტანგი დათანხმდა. ამით გამხნევებული ბიზანტიელთა ლაშქარი შეებრძოლა სპარსეთის ჯარს და დაამარცხა იგი. ზამარჯვებულ ბერძნებს დაეტაკა შახტანგი თავისი რჩეული ჯარით და მუსრი გაავლო.

მოხერხებულმა შახტანგმა ორსავე მეფესთან იმართლა თავი და თანაც შეარიგა ისინი. ამრიგად თავისი ძლიერი მტრები დაასუსტა და წართმეული ქვეყნები დაიბრუნა. ბიზანტიის იმპერატორმა შახტანგს მადლობის ნიშნად გაუგზავნა ჭვირფასი ჯვარი, გვირგვინი და სამეფო სამოსელი და დაუთმო ჯვარჯვთი და სამეგრელო. შემდეგ დაქვრივებულ შახტანგს მიათხოვა ცოლად თავისი ასული ელენე და მზვითვალ მისცა აფხაზეთი.

ამას შემდეგ სპარსეთის ახალი მეფე ფეროზი კარგი თვალით არ უყურებდა შახტანგს, რომელმაც გარეკა საქართველოდან ცეცხლის მსახურნი. ფეროზმა შეკრიბა დიდი ჯარი და წამოვიდა საქართველოს წინააღმდეგ. არ ეძინა არც შახტანგს. მან მოაგროვა დიდი ლაშქარი და გამოდგა ვიწროებში. სპარსეთის ჯარი დაბანაკდა დიდუბეს ქვემოთ. ამასობაში მოვიდა ბერძენთა მავშელი ჯარი. ბაიგო თუ არა ეს შეროზმა, მაშინვე შახტანგს შეუბრძოდა. შახტანგმა მიიპატიჟა სპარსეთის მეფე თავის ამალით და დიდი საჩუქრებით გაისტუმრა. ფეროზი დაემოყვრა შახტანგს და ითხოვა ცოლად მისი და, თანაც სთხოვა დახმარება ინდოელთა წინააღმდეგ. მართლაც ათი ათასი რჩეული მეომრით შახტანგი დაეხმარა ფეროზს და გაითქვა ინდოეთში დიდი სახელი.

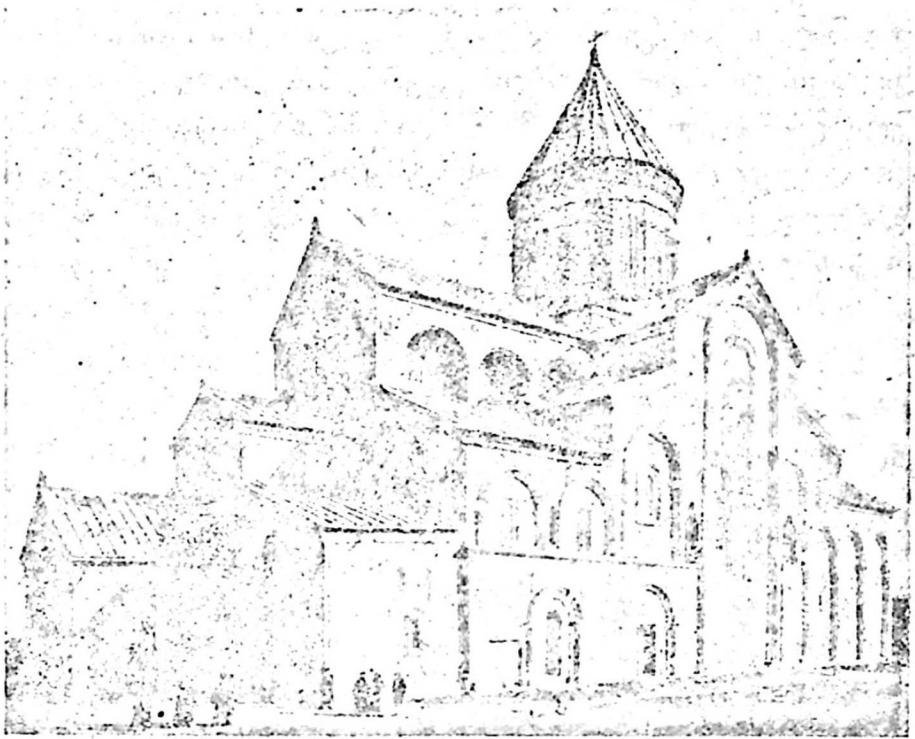
შახტანგის მუზარადზე (ქულზე) გამოხატული იყო მგელი და ლომი; ამიტომ სპარსელებმა დაარქვეს შახტანგს გორგასლანი, რაც ნიშნავს მგელ-ლომს.

19. შახტანგის მოღვაწეობა და სიკვდილი

შახტანგი დიდებული იყო არა მარტო ბრძოლის ველზე, არამედ შინაურ საქმეებშიაც. მან ააგო მრავალი ციხე-ქალაქი, ააშენა მცხეთაში თლილი ქვისაგან სვეტი ცხოვლის დიდებული ტაძარი, დაადგინა კათალიკოსობა და გადაათარგმნია ქართულს ენაზე საღვთო წერილი და წირვა-ლოცვის ყოველივე წესი. ბარდა ამისა მან მოსპო საქართველოში ცეცხლმსახურება, განამტკიცა ქრისტეს სარწმუნოება, მოსქრა ფული, ააგო შკოლები და ხელი შეუწყო ხალხის ნივთიერსა და გონებრივ განვითარებას. ამ დიდმა მეფემ ისახელა აგრეთვე თავი ქალაქ თფილისის აგებით. ის ალაგი, სადაც დღეს ოფილისია, იმ დროს ტყით იყო მოფენილი. მრბ დღეს ამ ტყეში ნადირობის დროს შახტანგმა მიუსია ხოხობს ქორი და თვითონაც ცხენით გაედევნა. ნახა, რომ ორივე ფრინველი ჩავარდნილიყო და მოხარულიყო ცხელ წყალში, რომელიც ახლაც ბლომად გამოდის ოფილისში მთის ძირას და ცნობილია როგორც საუკეთესო სამკურნალო წყალი. ეს ადგილი და წყალი მეტად მოეწონა შახტანგს და აქ გააშენა დიდი ქალაქი, რომელსაც შემოავლო მაღალი გალავანი ოფილი წყლის გამო ამ ქალაქს უწოდა თფილისი.

ამ დროს მიიცვალა შეროზი და სპარსეთის ტახტზე ავიდა მისი შვილი კობადი. მან გაუმართა ომი ბერძნებს და დახმარება სთხოვა შახტანგს. ამან უარი შეუთვალა. მრისხანე პოზადი თავისი ჯარით მოადგა საქართველოს. შახტანგმა შეაგროვა 140 ათასი მეომარი და გამაგრდა უჯარმაში (ქიზიყში). აქ მოხდა დიდი ბრძოლა. ბრძოლის დროს მოხუცი შახტანგი

გმირულად შეიკრა მტრის ბანაკში და მოჰკლა ჰობადის ვაჟი; მაგრამ იათად არ დაუჯდა შახტანგს ეს გმირობა: მტრის ისარი მოხვდა მკერდში შახტანგს, და ამ კრილობამ იმსხრევლა დიდებული მეფე. შახტანგი გამოეთხოვა ცოლ-შვილსა და დიდებულებს, ტახტი დაულოცა თავის უფროს ვაჟს დანის და მი-

მცხეთის ტაძარი

იცვალა 499 წელს. შეიქნა გლოვა და ტირილი მთელს საქართველოში. მეფის გვამი დაასაფლავეს მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძარში და დაადგეს ზედ ქვის ძეგლი, რომელზედაც იყო ამოკრილი შახტანგის სახე.

20. ცამეტი სირიელი მამა

ზახტანგის სიკვდილის შემდეგ მეტად გაძლიერდა სპარსეთი. სპარსეთის მეფეებმა ჩაიგდეს ხელში ივერია, გზავნიდენ ქურუმებს და აფრცვლებდენ ჩვენში ცეცხლის თაყვანის ცემას. ღიდ საფრთხეში ჩავარდა აღმოსავლეთ საქართველოში ძრისტეს სარწმუნოება. ხალხი ირყეოდა: ზოგი ძალით და ზოგი ნებით სტოვეპდა ახალ სარწმუნოებას, ე. ი. ქრისტიანობას, და გადადიოდა ისევე ძველს რჯულზე—ცეცხლის თაყვანის ცემაზე. ამ განსაცდელის დროს სირიის ქვეყნიდან საქართველოს მოვიდა ცამეტი განათლებული მამა; მს წმიდა მამანი მოეფინენ ძართლძახეთს, ააგეს ტაძრები და მონასტრები, დააარსეს შკოლები, დაუახლოვდენ ხალხს, იწყეს ქადაგება და ძრისტეს სარწმუნოების განმტკიცება მთელს ივერიაში. ამ ბერებმა კარგად იცოდენ ქართული ენა. მათ მიერ დაარსებული მონასტრები თითქმის ყველა შენახულა დღემდი, და იქ დღესაც მოღვაწეობენ ქართველი ბერები. მათში უფრო შესანიშნავი იყვენენ: იოანე ზედაზნელი, დავით გარეჯელი, ანტონ მარტყოფელი, იოსებ ალავერდელი, შიო მღვიმელი და სხვ.

21. ბაგრატიონთა გაშფუება

ზახტანგ ბორგასლანის სიკვდილის შემდეგ მალე შეწყდა საქართველოში მისი გვარის მეფობა. 575 წელს საქართველოში გაშეფუდა ბაგრატიონთა გვარი (დინასტია). როგორც ვიცით, საქართველოს პირველი მეფე იყო ფარნაოზი, ძართლოსის შთამომავალი; ამიტომ ამ საშეფო გვარს ანუ დინასტიას ქართლძახისიანთა დინასტია ჰქვია. მს გვარი მეფობდა საქართველოში 302 წელიდან 93 წლამდი ქრისტეს წინ. ამ გვარის მოსპობის შემდეგ სამეფო ტახტზე ნოიწვიეს სომხეთის მეფის შვილი არშაკი, გვარად არშაკუნი. მს არშაკუნიანთა გვარიც მოისპო 267 წ. ძრ. შემდეგ, რის გამო საქართველოს მეფედ მო-

იწვიეს სპარსეთის მეფის შვილი შირიანი, გვარად სოსროან-სასნიანი. ეს გვარი მეფობდა 270 წლამდე. ამ გვარიდან იყო გამოჩენილი მეფე შახტანგ ზორგასლანი. ხუთი წლის განმავლობაში საქართველოში მეფე არ ყოფილა. 577 წლიდან კი გამეფდა საქართველოში გურამ ბაგრატიონი, და ამრიგად დამყარდა ჩვენში ბაგრატიონთა დინასტია. ეს შესანიშნავი გვარი მეფობდა საქართველოში 1801 წლამდე, ე. ი. იმ დრომდე, როცა საქართველო თავისი ნებით შეუკავშირდა რუსეთს. ამ გვარმა საქართველოს ბევრი დიდებული მეფე მისცა, მაგალითად, დავით კურაპალატი, ბაგრატ მესამე, დავით აღმაშენებელი, თამარ მეფე, გიორგი ბრწყინვალე, ვასტანგ მეექვსე და კრეკლე მეორე.

22. არაბთა მოძრაობა

არაბეთის ნახევარ კუნძულზე აზიის ცხოვრობდა ნახევრად ველური ხალხი—არაბნი, ცნობილნი მხნეობითა და ვაჟკაცობით. ეს ხალხი უმოაფრესად საქონლის მოშენებას მსდევდა. მეშვიდე საუკუნის დამდეგს არაბებს გამოუჩნდათ ერთი შესანიშნავი კაცი შამშადი, რომელმაც იქადაგა ერთდგომობა და მისცა არაბთ ახალი საწმენობა. შამშადმა აღუთქვა ყველა არაბს ცხოვნება, თუ კი ისინი ვააგრცელებდნ ამ ახალ რჯულს. მთელს ქვეყანაზე, თანაც საიქოში დაუბატა ის, რაც არაბებს ამ ქვეყნად ენატრებოდათ, ე. ი. მშვენიერი ბაღები, ცივი წყაროები, ჭემრიელი საქმელები და შარბათი.

შალე არაბნი გაიტაცა ამ ახალმა სარწმუნოებამ. შედგამ მოისურვა მისი ვაგრცელება და სამოთხეში შესვლა. ნიქიერი სარდლების შეთაურობით ახალი სარწმუნოებით აფრთოვანებული არაბნი მოედვენ აზიას, აფრიკას, და ევროპას. მათ იწყეს ცეცხლითა და მახვილით ქვეყნების დაპყრობა და შამშადის რჯულის ვაგრცელება. ამ პატარა ხალხმა ნამდვილი სა-

სწაული ჩაიდინა: მოკლე დროში მათ მრავალი ქვეყანა დაიპყრეს.

არაბებმა მალე მიიღეს ბერძნული განათლება და მათი ნეოხებით, განაძლდა აზიის ხალხი, გაიღვიძა მეროპამ და განვითარდა ჩყენი ქვეყანაც.

23 ივერიის დაპყრობა (668 წ.)

668 წელს დიდი ლაშქრით საქართველოში შემოვიდა არაბთა სარდალი შურვან ყრუ. ამ დროს ჩვენში მეფობდენ შირი და აჩილი. არაბთა შემოსევამ შიშის ზარი დასცა მეფეებს, ერსა და დიდებულებს. შირმა და არჩილმა თავი აფხაზეთს შეაფარეს, შეშინებული ხალხი გარბოდა ტყესა და მთებში.

ძლევეამოსილ მტერს არ შეუშინდა მხოლოდ ორი გმირი, არგვეთის (ზემო იმერეთში) მთავრები ღავით და კოსტანტინე. მცირე რაზმით ისინი დახვდენ არაბებს ვიწროებში და საყვარელი სამშობლოს აოხრებისთვის სამაგიეროს გადახდა მოუნდომეს. შაბრაზებული მურვანი მთელი მხედრობით ირგვლივ შემოევლო ამ თავგანწირულ გმირებს და მათს ერთ მუჟა რაზმს, დაამარცხა ისინი, შეიპყრო ღავით და კოსტანტინე, აწამა საშინლად, შემდეგ დიდრონი ქვეები მოაბა კისერზე და მდ. რიონში გადაყარა*). ღავით და კოსტანტინე საქართველოს ეკლესიამ შერაცხა წმიდათა შორის; მათი გვაში ასვენია მოწამეთას მონასტერში მუთაისიდან ოთხი ვერსის მანძილზე.

არ დაადგა ხეირი არც მურვანს: წვიმებით აღიდებულმა მდინარეებმა უკ ათასი მხედარი დაურჩო, მუცელამ ვინ ათასი კაცი გაუწყვიტა; ბოლოს მის ჯარს დაეცენ ქ. ანაკოპიასთან მეფე შირი და აჩილი ძლიერი რაზმით და დიდი

*) ზოგიერთის აზრით მურვან ყრუს ღავით და კოსტანტინე გადაუყრია მდ. წყალწითელაში ქ. მუთაისის ახლო.

ზიანი მიყენეს. შერცხვენილი მურვანი გავიდა საქართველოდან.

50 წლის შემდეგ საქართველოს შემოესია უთვალავი ჯარით არაბთა მეორე სარდალი ჭაჭუმ ასიმი. ჭიჭუმ მოაოხრა

დავით და კოსტანტინე

მართლი და გავიდა ძახეთს. მეფე არჩილი მივიდა ჭიჭუმთან, რათა აეცილებია ძახეთისთვის მისი საშინელი რისხვა. არაბთა სარდალმა შეიწყნარა მეფის თხოვნა, მხოლოდ ნაცვლათ მას მაჰმადის რჯულის მიღება მოსთხოვა. არჩილი უარზე დადგა.

ჭიქუმ იგი საპყრობილეში ჩააგდო და შემდეგ კიდევ აწამა. საქართველოს ეკლესიამ არჩილ მეფეც წმიდანად შერაცხა.

ამრიგად არაბებმა მთელი აღმოსავლეთი საქართველო დაიპყრეს და მონობის მძიმე უღელი დაადვეს. არაბთა ბატონობამ ჩვენში თითქმის 300 წლამდე გასტანა და მათი მოხერხებით ჩვენი ქვეყანა დანაწილდა წვრილ სამეფო-სამთავროებად.

24. არაბთა ბატონობის შედეგი

ივერია არაბთა ხელში ჩავარდა; მათი ამირა (მართველი) თავისი ჯარით თბილისში იჯდა და შართლ-ძახეთზე ბრძანებლობდა. თავისუფლად დარჩა კოლხიდა და შესხეთი, მაგრამ დიდებულთა წყალობით ამ მხარეებსაც არ აღვა ხიერი, რის გამო საქართველოს ორივე ნაწილი მალე დაქუცმაცდა რამდენიმე სამეფო-სამთავროდ. მთელი ძოლხიდა დაიპყრო აფხაზთა მეფე ჯეხმა და უწოდა აფხაზეთის სამეფო. მან სატახტო ქალაქათ ქუთაისი გაიხადა. მესხეთიც გაიყო რამდენიმე სამთავროდ; მათში უფრო ძლიერი ტო კლარჯეთის სამეფო*) იყო, რომლის სატახტო ქალაქად ითვლებოდა არტანუჯი ფრიად მაგარი ციხით. ივერიაც ორ ნაწილად გაიყო. მათში გაღონიერდა ბოლო დროს კახეთის სამეფო. ასეთი უნუგეშო სურათს წარმოადგენდა საქართველო სამი საჯკუნის განმავლობაში. მან დაჰკარგა ერთობა, დაიყო წვრილ სამეფო-სამთავროებად, იწყო შინაური კინკლაობა და დაჰკარგა ძალა და გავლენა მეზობელ ხალხზე. ძოლხიდა და მესხეთი ბიზანტიას დაუახლოვდნ და მის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდნ. ბიზანტიის იმპერატორები აძლევდნ ჩვენს მეფეებსა და მთავრებს სხვადასხვა მაღალ ხარისხებს. მაგ., კუროპალატობას, მაგისტროსობას და სხვ... ივერია კი არაბთა გავლენაში ჩავარდა.

თანდათან განათლდნ არაბნი. მათ გაავრცელეს დაპყრობილ ქვეყნებში სწავლა-განათლება, განავითარეს მეურნეობა და

*) ტო ერქვა მესხეთის სამ ნაწილს: ლიბანას, შავშეთს და მრუშეთს

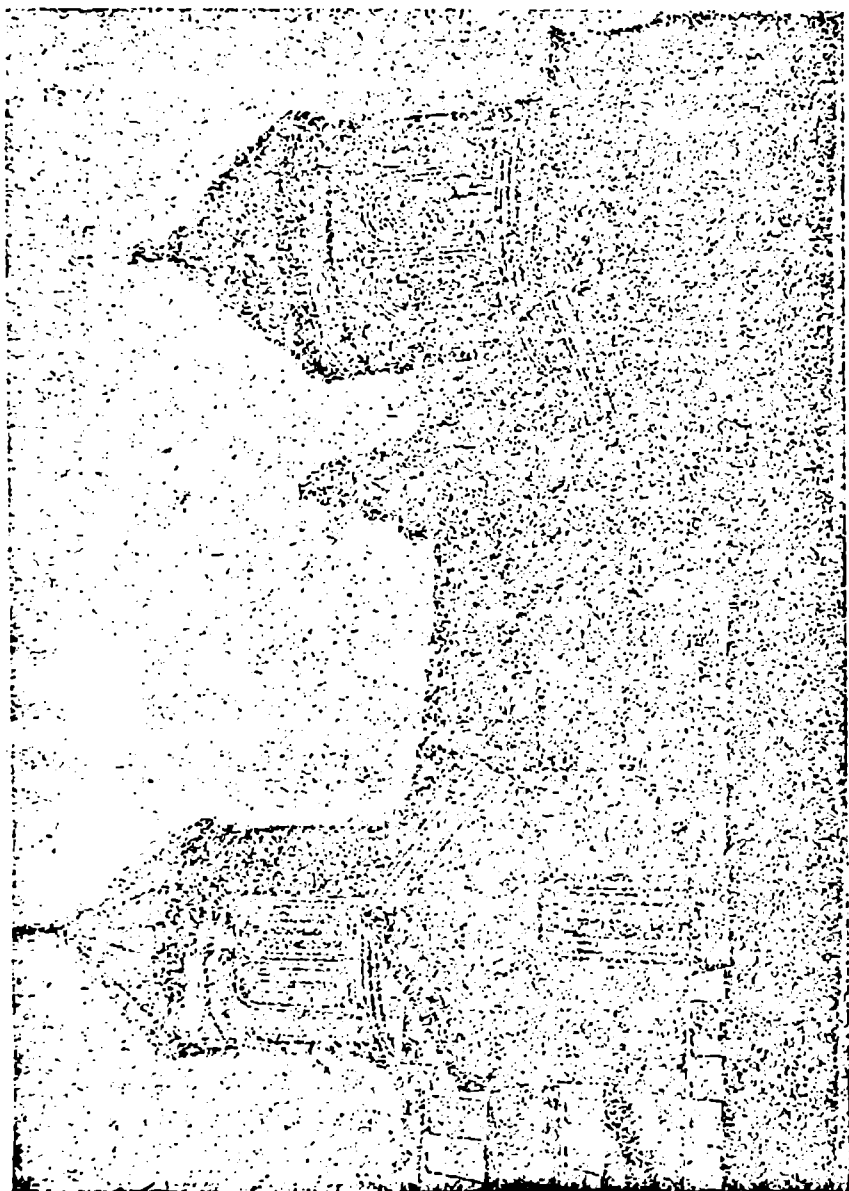
ვაჭრობა-მრეწველობა, ააგეს ციხე-ქალაქები, გაიყვანეს გზატკეცილები და ააყვავეს ყოველგვარი ხელოვნება. პრა ნაკლებ ვითარდებოდა და მიდიოდა წინ ბიზანტიაც. ამ ორი განათლებული ერის ზეგავლენამ ნივთიერად და გონებრივად ააღორძინა ქართველები; ამათ დააარსეს მრავალი შკოლა, უმთავრესად მონასტრებთან, ააგეს ხირია-საბერძნეთში შესანიშნავი მონასტრები, სადაც დააარსეს აკადემიები. ბანათლებულმა ქართველობამ გადათარგმნა ქართულად მრავალი წიგნი, საერო და სასულიერო, განავითარა ქართული ენა და მწერლობა, ააღორძინა ქართული ხელოვნება, მეტადრე მხატვრობა, გალობა და სურთამაძღვრება.

ქართველებს ახლა ორი რამ აწუხებდა: ქვეყნის დანაწილება და არაბთა ბატონობა. საერთო ენამ, მწერლობამ, ხელოვნებამ და სარწმუნოებამ ნათლად აგრძნობინა მათ, რომ ისინი შეადგენდნენ ერთ ერს, სულიერად დაკავშირებულს. მათ გულში გაიღვიძა ერთგულმა გრძნობამ—სამშობლოს სიყვარულმა. მათში გაიღვიძა ერთობისა და თავისუფლების წყურვილმა; მათ სურდათ წვრილ სამთავრო-სამეფოების ნაცვლად შეექნათ ერთი ძლავრა სამეფო:—შეერთებული ძალხიდა, მესხეთი და ივერია. ქართველ ერს სწყუროდა, დაემსხვრია მონობის სამარცხვინო ბორკილები და გაედევნა თავისი ქვეყნიდან არაბები. ამისთვის ის ელოდა შესაფერ დროს, ის ეძებდა გმირს მეთაურს, რომელიც მალე გამოჩნდა: ეს იყო დავით კურაპალატი.

25. დავით კურაპალატი (966 — 1001 წ.)

საქართველოს გაერთიანების საქმე წილად ხედა დავით კურაპალატს, რომლის მარჯვენა ხელიც შეიქნა ქართლის ქებული ერისთავი ივანე მარუშაძე. დავით კურაპალატი იყო სამხრეთ მესხეთის ანუ ტაო-კლარჯეთის სახელოვანი მეფე. იგი

ცნობილი იყო თავის მაღალი გონებით, ნიჭითა და სათნო-
ვით. უცხოეთის მწერლები ქება-დიდებათ იხსენებდენ მას.

ბაკრატიშვილი

ქართლში კი ამ დროს იჯდა უნიკო მეფე ბაკრატი რე-
გენი, რომელსაც იბრძვიებდა ქახეთის მეფე კვირიკე და სართ-
მედა აღგილებს. ეს გარემოება გულს უწვავდა ქართლის

ერისთავს ივანე მარუშიძეს. იგი ეახლა ლავით მეფეს და სთხოვა დახმარება. მისივე წინადადებით უშვილო ლავითმა იშვილა ბაგრატ რეგვენის ნიჭიერი შვილისშვილი პატრიკი და გამოაცხადა იგი თავის მემკვიდრედ, თან ალავმა თავდასული ძვირიკე. ამავე ხანში ძოლხიდაში მეფობდა ძმის მიერ თვალბდათხრილი თეოდოსე. მას არ შეეძლო ქვეყნის მართვა, რის გამოც სამეფოში ხდებოდა დიდი არეულობა. მართებული მამულიშვილი ივანე მარუშიძე გადავიდა იმერეთში, მიიმხრო ძოლხიდის ერისთავები და ლავით ძურაპალატის დახმარებით აფხაზეთის მეფედ ახალგაზნა ბაგრატე გამოაცხადა, რომელიც ძუთაისში დაჯდა ტახტზე ბაგრატ მესამის სახელით 978 წ. ამრიგად შეერთდა უომრად და სისხლდაუღვრელად საქართველოს უმეტესი ნაწილი: ქართლი, მესხეთი და კახეთი; დარჩა განზე მხოლოდ კახეთი. ამ ბედნიერი დღიდან იწყება საქართველოს ძლიერება და ბრწყინვალე ხანა.

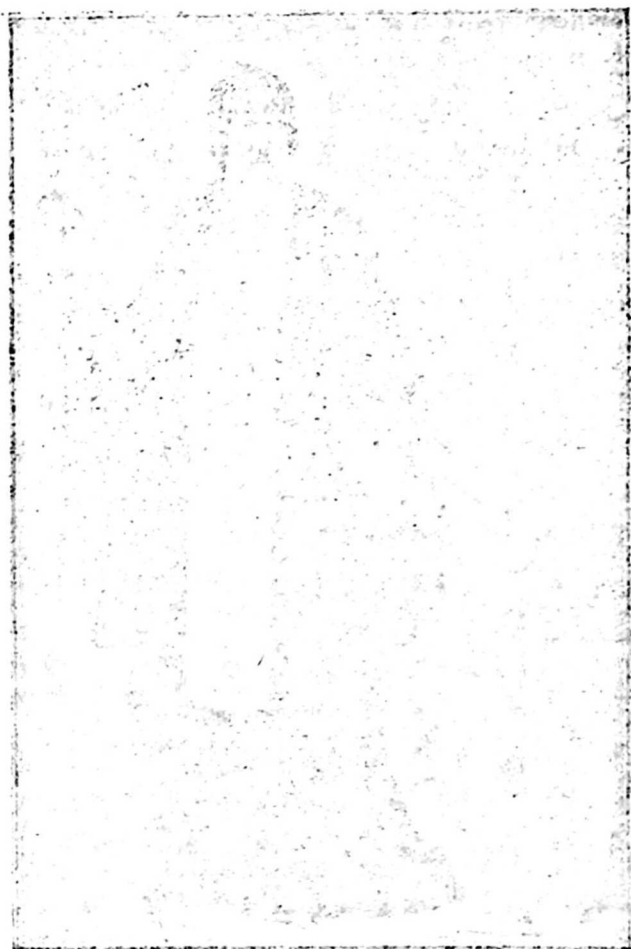
ლავით ძურაპალატმა მიაშველა ჯარი ბიზანტიის იმპერიას და იხსნა იგი დალუპვისაგან. მანვე ააგო ძლარჯეთში ღვთისმშობლის სახელზე სასულიერო დადგენილება ტაძარი, რომელიც დაცულია დღემდე. იგი უდიდესი და უმშვენიერესი ტაძარია მთელ საქართველოში. სახელის ღვთისმშობლის დიდებული ხატი ამჟამად ასვენია ბელათის მონასტერში და თავისი მაღალი ხელოვნებით განცვიფრებაში მოყავს ევროპის მეცნიერნი. ლავითმა ააგო აგრეთვე ჯავახეთში წარწმის შესანიშნავი ეკლესია.

26. თორნიკე მრისთავი და ივერიის მონასტერი

ლავით ძურაპალატის დროს თავი ისახელა მესხეთის ერისთავმა დიდმა თორნიკემ. მს იყო ლავით მეფის სპასალარი, გ. ა. ჯარების უფროსი. მან დიდი ამაგი დასდო სამშობლოს. მოხუცებულობის დროს თორნიკე შედგა ბერად ივერიის მონასტერში და იწოდა იოანედ.

ამ დროს ბიზანტიის იმპერატორს აუჯანყდა მისი მცირე აზიის მმართველი ბარდა სკლიაროსი. მან გამოცახადა თავისი თავი მეფედ, დაიმორჩილა ძალით თუ ნებით მცირე აზიის ქვეყნები, დაამარცხა რაძდენჯერმე იმპერატორის ჯარები და დიდი მხედრობით წამოვიდა კონსტანტინეპოლისკენ მთელი ბიზანტიის დასაპყრობად. ამ საშინელმა ანბავმა თავზარი დასცა ბიზანტიის იმპერატორს. მან სთხოვა დახმარება ლავით ძურაპალატს და ბერად შემდგარი თორნიკე მოციქულათ გაუგზავნა. ლავით მეფემ შეიწყნარა იმპერატორის თხოვნა და მიაშველა 12 ათასი რჩეული მეომარი თვით თორნიკეს მეთაურობით. ამათ და ბიზანტიის ჯარმა ერთად დაამარცხეს ბარდა სკლიაროსი და დიდი ალაფი წაართვეს. ამრიგად ქართველებმა იხსნეს მთელი ბიზანტია დიდი განსაცდელისაგან. უზომოდ გახარებულმა იმპერატორმა ლავით მეფეს მრავალი ქვეყანა უბოძა, ქართველი ჯარი უხვად დაასაჩუქრა და თვით თორნიკეს აურაცხელი ქონება მისცა.

მს დიდი განძი თორნიკე მრისთავმა იუკერიის მონასტერს მოაწმარა. მან ფრიად გამაშვენიერა ეს მონასტერი. თვით იუკერიის მონასტერი დააარსა ათონის მთაზე ანუ მთაწმინდაზე (საბერძნეთში) მეცხრე საუკუნეში ქართველმა ბერმა ათანასე დიდმა. მს დიდებული მონასტერი შემდეგ ქართველთა აკადემიად გადაიქცა. აქ იგზავნებოდნენ უმაღლესი სწავლის მისაღებად ქართველი უნიჭიერესი ახალგაზდები. მათე და მეთერთმეტე საუკუნეში აქ მოღვაწეობდნენ ქართველი მეცნიერი ბერები, რომელთაც ქართული ენა, მხატვრობა, გალობა, თარგმნა და საერთოდ მწერლობა აიყვანეს განვითარების უმაღლეს წერტილამდე. მათ შორის ყველაზე უფრო შესანიშნავი იყვნენ: იოანე ბერი, მიქელ მოდრეკილი, ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელი, ევსემ მცირე და იოანე ჰეტრიწი ფილესოფოსი.

გიორგი შთაწმინდელო

27. მეფეთ-მეფე ბაგრატ მესამე (980—1014 წ.)

ბაგრატ მესამე გამავრდა დასავლეთ საქართველოს ტახტზე და ხელი მიჰყო ქვეყნის გონივრულად მართვა-გამგეობას. ის მეტად ნიჭიერი მეფე და შესანიშნავი სარდალი გამოდგა. ბაგრატს გადაუდგა ძლიერი ერისთავი რატი არბუჯიანი, მაგრამ მეფემ სასტიკად დაამარცხა იგი და დაიმორჩილა. თავისი მამის ბურგენისა და მამობილის ღვითის სიკვდილის შემდეგ

მან შეიერთა ქართლი და შესსეთი და ამრიგად გააერთიანა საქართველო; მხოლოდ ქახეთი დარჩა განზე. ბაგრატ მესამეს მიეცა მეფედ-მეფობის საწისსი; ეს ხარისხი შერჩათ შემდეგ მეფეებსაც. ამ დიდებულება მეფემ განიზრახა ქახეთის შემოერთებაც. ამ დროს კახეთში მეფობდა დავით ქორიკელისი. ბაგრატმა დაამარცხა იგი და ძლიერა-მოსილი ჯარებით დაიპყრო

ბაგრატის ტახტის ნანგრევები.

მთელი ქახეთი, რითაც ნიხდა სრული გაერთიანება მიუღი საქართველოსი. ამ გაერთიანებამ საქართველო მალე გააღონიერა. ბაგრატი მედგრათ შეებრძოლა არაბთა ეპირს ფადლანს, დაამარცხა და განდევნა არაბნი საქართველოდან. არაბებს შერჩათ მხოლოდ ოფილისი თავისი მაგარი ციხეებით. ამრიგათ ბაგრატ მეფემ გაათავისუფლა საქართველო არაბთა სასჯრძლივი ბატონობისაგან.

ბაგრატის მეფობა აღინიშნება აგრეთვე ხუროთ-მოძღვრების დიდებული ნაშთებით. მან ააგო ატხაზეთში ბედიის მშვენიერი ტაძარი და დაამთავრა საქართველოში მარტვილის მონასტერი, აგრეთვე ააგო შესანიშნავი ტაძრები—ატენის, წვიმოეთის, შერიის მონასტერი და სხვ. მაგრამ ხელოვნების ნამდვილ საკვირველებას წარმოადგენდენ—ქუთაისის დიდი ტაძარი და მცხეთაში განახლებული სვეტიცხოველი. ამ ორი ტაძრის ასაგებად ბაგრატი მოიწვია საუკეთესო ხუროთ-მოძღვრები. სვეტიცხოვლის კედლები და გუმბათი მწვანე ქვისაგან ააგო, შიგნით მოწყობილობა ძვირფასი თვლებით და მარგალიტებით შეამკო. უფრო დიდებული და მშვენიერი იყო ქუთაისის ტაძარი; მისი სიმშვენიერე პირდაპირ აღწერელია და ნათლად გვამცნევს ქართველი ერის განათლებასა და ძლიერებას. ღღესაც ბაგრატის ტაძრის ნანგრევებს აღტაცებაში მოჰყავს მკროპის მეცნიერნი. ამ ტაძრის აგება ბაგრატი დაამთავრა 1003 წელს; მისმა რძალმა ბიზანტიის იმპერატორის ასულმა მღვინემ ტაძარი მართო და ძვირფასად შეამკო.

28. ბაგრატ მესამე და თურქების პირველი შემოსევა

(1027—1072 წ.)

ბაგრატ მესამის შემდეგ საქართველოს ტახტზე ავიდა მისი 18 წლის ვაჟი გიორგი ჰორეჯია. მს იყო რაინდი მეფე, ე. ი. გულკეთილი, გამბედავი და კარგი მეომარი. ბიორგის გადაუდგენ ძახვას დიდებულნი და თავიანთ მეფეთ კვირაკე გამოაცხადეს. ამავე ბიორგის გაუპართა დიდი ომები ბიზანტიის იმპერატორმა. ამ ომებში ჯერ იმარჯვებდენ ქართველები, შემდეგ კი მეფის წინდაუხედველობით ბრძოლა წააგეს; ამრივით ბიზანტიელებმა წავვარავეს მესხეთის ორი მესამედი ნაწილი.

ბიორგი გადაიკვალა 1027 წელს; ტახტზე ავიდა მისი 9 წლის ვაჟი ბაგრატ მეოთხე, რომელიც შემდეგ ბიზანტიის იმპერატორს დაემოყვრა და ცოლად მისი დისწული ელენე შეირთო. ლიპარიტ მრბელიანის რჩევით ბაგრატმა მოისურვა არაბთა განდევნა თფილისიდან. ის დიდი ჯარით შემოერთყა

ბ ა გ რ ა ტ მ ე ო თ ხ ე

ქალაქს და ორი წლის განმავლობაში ისე შეავიწროვა არაბნი შიმშილით, რომ არაბთა ემირი აპირობდა ჩუმად გაპარვას და თფილისის მიტოვებას, მაგრამ ამ დროს ლიპარიტის მტერთა შთაგონებით ბაგრატმა მოულოდნელად ალყა მოხსნა თფილისს, დაეცა ქახეთის მეფეს, წაართვა მრავალი ციხე და

დასწვა მისი დიდებული სასახლე. ამ საქციელით ბაგრატმა მეტად გაარისხა ლიპარიტ ორბელიანი, რომელიც ამ დღიდან გადაემტერა მეფეს და მრავალი ზიანი მიაყენა.

ცოტა ხნის შემდეგ ბიზანტიასა და საქართველოს მოადგა საშუალო აზიიდან ნახევრათ ველური ხალხი სელჯუკის თურქები. მათ დასცეს აზიაში არაბთა ძლიერება, დაიპყრეს მრავალი ქვეყანა, წაართვეს ბერძნებს მთელი მცირე აზია და 1064 წელს მოადგენ ჩვენს ქვეყანას. საქართველოს შემოესია ურიცხვი ჯარით თურქების სულთანი არპასლანი და ერთიანად გააოხრა ქართლი და მესხეთი. ქახეთის მეფე აღსართანი თავისი ნებით დაემორჩილა მას. არპასლანს კინაღამ ტყვედ ჩაუვარდა ბაგრატ მეფე ცოლ-შვილიანად. ბაგრატი გახდა თურქთა მოხარკედ. შემდეგ არპასლანმა შეირთო ცოლად ბაგრატის დისწული და დაუმეგობრდა მეფეს. ბოლო წელში ბაგრატი მას ხარკს აღარ აძლევდა, მხოლოდ ერთმანეთს ფეშქაშებს უგზავნიდენ. 1072 წელს ბაგრატი მიიცვალა და ტახტზე მისი შვილი გიორგი მეორე ავიდა.

29. გიორგი მეორე და თურქების მეორედ შემოსევა (1072—1089)

გიორგი მეორემ ვერ გაამართლა ქართველი ერის იმედები. თუმცა ის მეტად ლამაზი და ახოვანი კაცი იყო, კარგი შვილდოსანი, რაინდი, მაგრამ იმავე დროს მოქვიფე, უღარდელი და თავმიცემული. იგი ქეიფსა და ნადირობას უფრო მეტ ყურადღებას აქცევდა, ვინემ სამეფო საქმეებს. ამიტომ მის მეფობაში საქართველო აიწეწა როგორც შიგნით, ისე გარეთ. შიგნით მეფეს აუჯანყდა ზოგიერთი დიდებული, გარედან კი ხელმეორედ შემოესიენ ქვეყანას ველური თურქები და ააოხრეს.

გიორგი მეორის დროს შეწყდა მეგობრული კავშირი თურქთა და ქართველ მეფეთა შორის; ამიტომ დაახლოვებით

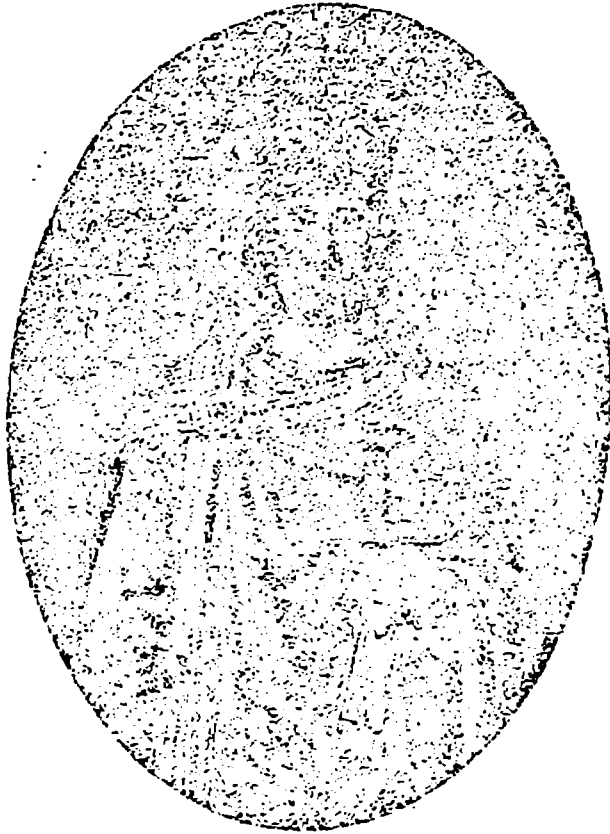
1080 წელს საქართველოს თავს დაატყდა საშინელი რისხვა: უთვალავი ჯარით მას შემოესია ხელჯუკის თურქთა სულთანი მალექშა (არპასლანის შვილი). სულთანს მიეგება ქვეყნის მოლალატე ივანე ორბელიანი და მორჩილება განუცხადა; ასევე მოიქცა ძახეთის მეფე აღსართანი. მტერის მოწინავე რაზმებს მხნედ დახვდა ზიორგი მეფე და დაამარცხა, მაგრამ ამ მცირე გამარჯვებამ ვერ უშველა ქვეყანას: მალე მალექშას სარდალმა საშინლად დაამარცხა ზიორგი. მტერს დარჩა დავლად ქართველი ჯარის მთელი ბანაკი და ზიორგი მეფის აუარებელი განძი.

თურქები კალიასავით მოედევნ ჩვენს სამშობლოს და ცეცხლსა და მახვილს მის კეს ყველაფერი. ზიორგი მეფემ თავს უშველა იმერეთში. თურქების მხეცობას ვერ გადურჩა ვერც ქალი და კაცი, ვერც ყრმა და მოხუცი. მთელ საქართველოში დათარეშობდნენ ველურთა ბრბონი და ცარცვანდენ ქვეყანას. თავზარდაცენული ხალხი გარბოდა ტყესა და მთებში და შიმშილისაგან იხოცებოდა.

ამ დროს მოხდა დიდი მიწისძვრა, ერთ წელიწადში განმეორდა რამდენჯერმე და მოსპო ის, რაც გადარჩათ თურქებს. ქართველი ერი დაეცა სულით, და გაიხრწნა ზნეობით: მან დაჰკარგა მომავალის იმედი. მაგრამ ამ საერთო უბედურების დროს გაიღვიძა განათლებულ დიდებულთა წრეში სამშობლოს სიყვარულმა. ამ წრემ მოიხურვა ქვეყნის ხსნა დალუპვისაგან. დიდებულნი ნათლად ხედავდნენ, რომ საქართველოს უშველიდა მხოლოდ ძლიერი მეთაური, და ასეთიც იყო ტახტის მემკვიდრე დავითი. ამის გამო დიდებულებმა აიძულეს ზიორგი მეფე, გადამდგარიყო ტახტიდან და მეფობა თავისი შვილისთვის დაეთმო. ზიორგი დაემორჩილა დიდებულთა სურვილს და 1089 წელს განადგურებულ საქართველოს ტახტზე ავიდა 19 წლის დავითი.

30. ღაჰით აღმარენაბელი (1089—1125 წ.)

თურქების შემოსევის შემდეგ სისხლით მორწყული საქართველო საშინელ სურათს წარმოადგენდა: ვადამწვარი სოფლები და ქალაქები, გატიალებული მინდვრები და ვენახები, დაბურული და ფეხქვეშ გათელილი ქვეყანა, ტყე-ღრეში შემალული ხალხი. ნანგრევთა შორის მწარე ღულღუნით მოსჩქეფდნ

ღაჰით აღმარენაბელი

მდინარენი და გორაკებიდან მოჩანდნ მღუმარე დიდებული ტაძრები, რომელთა სიღიაღე-სიმშვენიერეს მოცნობლა ველური თურქი: მათ ვერ შესებოდა შესამუსრავათ მჯარვალის მურტალი მარჯვენა...

ამ დროს ტახტზე აღის დიდებული ნიჭე ღაფისი იმდენად ახოვანი და მშვენიერი გარეგნობით, რამდენათაც სულით ძლიერი და ნიჭით მაღალი, მასთან ფრიად განათლებული და მწერლობის მოყვარული. ჭაბუკმა ნიჭემ მაშინვე დაიახლოვა საუკეთესო მამულისშვილნი და განათლებული პირნი და მათი დახმარებით მხნედ შეუდგა დანგრეული სამშობლოს აღდგენას და ქართველი ერის დაღუპვისაგან გადარჩენას. ჭველაზე უწინ ღავითმა შეაჩერა თურქების თარეში თავისი საკუთარი ხაზინიდან ხარკის ძლევით; ამრიგად ააცდინა ქვეყანას ყოველწლიური დარბევა. შემდეგ მთებიდან ჩამოიყვანა შეშინებული ხალხი და დაასახლა ძველს ბინაზე. აშენდა თანდათან სოფლები და ქალაქები, აბიბინდა პურის ყანები, შეიმკო ბალები ხეხილითა და ვენახებით. მთელ საქართველოში დატრიალდა ახალი სიცოცხლე. ღიდხანს მთა-ტყეებში ყოფნის დროს დასნეულდა მრავალი ქალი და კაცი. ღავითმა ააგო მათთვის საავთმყოფოები, ხშირად ნახულობდა მათ, ანუგეშებდა ტკიბილი სიტყვით, უვლიდა და თავისი ხელით ასმევდა წამალს.

ამას შემდეგ ღავითი დანგრეული ციხე-კოშკებისა და მონასტრების აღდგენას შეუდგა და მოკლე დროში ეს მძიმე საქმე დიდებულათ შეასრულა. ამასთან ერთად მან გაიყვანა არხები და გზატკეცილები, ააგო ხიდები და ხელი შეუწყო ვაჭრობა-მრეწველობის აღორძინებას; მეფეს არ ჰქონდა მოსვენება: მთელი მისი დრო საქართველოზე ზრუნვამ სჩანოქა. ამ გვარი მისი მზრუნველობით ქართველი ერი დამშვიდდა, მოსულიერდა, ნივთიერად აყვავდა, გამრავლდა და გაღონიერდა. მეფე აღტაცებით შეტრფოდა თავისი მოქმედების ნაყოფს და მარჯვე დროს ელოდა, რომ საქართველოდან თურქები გაედევნა და ამრიგად ქვეყანა მონობისაგან დაეხსნა. ეს ჟამიც მალე დადგა. მეფე საოცარი მხნეობით შეუდგა ამ გმირულ საქმეს. ამ დღიდან მისი უმთავრესი მიზანი შეიქნა: მტარვაღთა განდევნა და სამშობლოს თავისუფლება. ?

31. თურქების განდევნა საქართველოდან

ღვით მეფე რომ ამგვარ ზრუნვაში იყო თავისი ქვეყნის შესახებ, მოკვდა თურქების სულთანი მალექშა და მისი უზარმაზარი სახელმწიფო დანაწილდა. მის მემკვიდრეთა შორის ჩამოვარდა შური და უთანხმოება, რამაც თურქები საკმაოდ დაასუსტა. ღვითმა ამ მარჯვე დროთი შესანიშნავათ ისარგებლა. მან ჯერ მოუსპო თურქებს ხარკის ძლევა, შემდეგ შეკრიბა ჯარი და გაუმართა სამშობლოს მტერთ მედგარი ბრძოლა. თურქთა დიდი ურდონი მტკვრის ხეობაში ბინადრობდენ. ღვითი თავისი მამაცი ჯარით დაესხა მათ რამდენჯერმე და სასტიკათ დაამარცხა. ქართველთა ასეთმა სიმამაცემ და ზედინებდ გამარჯვებამ თავზარი დასცა თურქებს. იმათ შესწივლეს თავიანთ სულთანს მაშუქს. მრისხანე სულთანმა გამოგზანა საქარ ველოში ურიცხვი ჯარი; ისინი დაბანაკდენ თრაქსიაში. ღვითმა უცებ შეკრიბა 1500 საუკეთესო მეომარი, ელვასავით გაჩნდა თრიალეთში, ჩუმად დაეცა ღვითთ თურქების ბანაკს და მტერი საშინლად დაამარცხა. ქართველებს დავლად დარჩა აურაცხელი განძი. შაბრაზებულმა სულთანმა გამოგზანა კიდევ უფრო დიდი ღვითთ, რომელიც ზემო ქართლში დაბანაკდა. ღვითმა შეკრიბა საკმაო ჯარი, მოულოდნელად დაესხა თურქებს და ესენიც დაამარცხა. მრავალი ტყვე და დავლა დარჩათ ქართველებს. ამ გამარჯვების შემდეგ ღვითმა თავისი ჯარი რამდენიმე რაზმით გაჰყო და თურქების ქვეყანას შეესია, გაიმარჯვა მტერზე, დაიპყრო განჯა, შარფანი და გაწმინდა თურქებისაგან მტკვრისა და არეზის ხეობა. ღვითმა მეფემ ჩაიგდო ხელში თურქების მაგარი ციხეები და იმდენი დავლა, რომ მთელი საქართველო გაივსო ქონებით.

ახლა თურქებს უარესი დღე დაუდგათ. მათ გამწარებას საზღვარი არ ჰქონდა. ისინი შავად შემურული წარსდგენ თავიანთ სულთანის წინაშე, ძირს დაემხვენ და ცრემლით სთხოვდენ შევლას. ბრაზმორეულმა სულთანმა შეკრიბა თავის

საბრძანებელში საუკეთესო ჯარი, რიცხვით 200 ათასი მეომარი, გაპყო სამ დიდ რაზმად და საუკეთესო სარდლების მეთაურობით გამოგზავნა საქართველოს მოსასპობათ. ეს ჯარები სამი გზით შემოვიდნენ საქართველოში და დაბანაკდნენ: ერთი თრიალეთს, მეორე მანგლისს და მესამე დიდგორს. მეთუ ღავითმა სწრაფათ შეკრიბა 55 ათასი მეომარი, დაეცა მტერს და დაამარცხა სამივე ალაგას. შემდეგ გაედევნა უკან, შეესია თურქების ქვეყნებს, დაარბია ისინი და თან წამოიღო დავლათ იმდენი ქონება, რომლის მსგავსი არა დროს არ ენახათ ქართველებს. ღავით მეფის ასეთმა საარაკო გმირობამ თავზარი დასცა თურქებს. ამიერიდან მათ მიეცათ ქართველი ერის შიში. ღავითმა გაათართოვა საქართველოს საზღვრები შავი ზღვიდან ქასპის ზღვამდი, ქავკასიონის ქედიდან პრეზამდი და გაამაგრა ყოველი კუთხე ციხეებითა და მეციხოვნე ჯარით.

32. ქახეთის შემოერთება და არაბთა განდევნა

თფილისიდან

თურქების განდევნით და ადგილების წართმევით არ დაკმაყოფილდა მეთუ: ღავითი შეუდგა საქართველოს გაერთიანებას. საქირო იყო ქახეთისა და თფილისის შემოერთება. ქახეთი იმ დროს ცალკე სამეფოს შეიცავდა, რომლის მეფეც აღსართანი ყოვლად უზნეო კაცი იყო. თფილისი კი ისევ არაბებს ეკავათ. ქახეთის დიდებულებმა სტაცეს ხელი თავიანთ უღირს მეფეს, შიპგვარეს ღავითს გასასჯელათ და ამ ქვეყნის შეერთება სთხოვეს. ღავითი სიამოვნებით დათანხმდა და შეიერთა ქახეთი. ამის სახსოვრად მან ააგო გელათის დიდი მონასტერი (მუთაისიდან 9 ვერსის მანძილზე) და მისი უმთავრესი ტაძარი შვამკოიშვიათი ხელოვნებით.

ამ დიდი საქმის შემდეგ ღავითი თფილისის აღებას შე-

უღვა, შემოარტყა ალყა და ორი წლის შემდეგ იერიშით აი-
ლო იგი. მეფემ დანიშნა ობილისი თავისი შვილების სამყო-
ფელ ქალაქად, დაამშვიდა მცხოვრებნი, მოსკრა ფული და დი-
დის პატივით მოეპყრო არაბთა მწერალთ; მერე დაბრუნდა
ისევ შუთაისს, რომელიც მისი სატახტო ქალაქი იყო. ამას

გელათის მონასტერი

შემდეგ ღვითს წარუდგენ სომხეთის წარჩინებული პირნი,
სთხოვეს, მიეღო მათი ქვეყანა თავის მფარველობის ქვეშ და
ამრიგად ეხსნა სომხეთის ერი თურქთა ძალდატანებისაგან.
სომეხთა სატახტო ქალაქი ანისში ემირად აბუფსევარი იჯდა და
ავიწროვებდა ხალხს. მეფემ შეიწყნარა სომხების ვედრება და
ძლიერი რაზმით გაეშარათა ანისისაკენ. აბუფსევარი შფშინდა
და ღვითს უომრად დამორჩილდა. ღვითი დიდის ზემოთ შე-
ბრძანდა ანისში; სომეხთა აღტაცებას საზღვარი არ ჰქონდა.
ამრიგად ღვითმა სომხეთის ჩრდილო ნაწილიც შეივრთა.

33. საქართველოს გაქვლიერება

ღავითმა თავი ისახელა არა მარტო სამშობლოს გათავისუფლებით, მტრის შემუსვრითა და საქართველოს საზღვრების გაღიღობით: მან აგრეთვე გააძლიერა ქართველი ერი ნიჟთიერად და სუღიერად. მტრის გაღვენას, მეტადრე მის შეჩერებას და ფართო საზღვრების დაცვას კარგად გაწრთენილი მხედრობა ეჭვიერებოდა: ამიტომ ღავითმა დააარსა მუღმიფი ჯარი, რიცხვით 60 ათასი კაცი. მს ჯარი შედგებოდა როგორც ქართველთაგან, ისე ყიფჩაღთაგან. მს მეომარი ხალხი, რიცხვით 10 ათასი რჯახი, მეფემ გაღმოსახლა ჩრდილო ძაფკასიიღან და დააბინაფა მტკვრის ხეობაში. ამ მუღმიფ ჯარში შედიოდა აგრეთვე გაქრისტიანებულ მონათაგან შემღდგარი რაზმი, ანუ მონასჰა, რიცხვით 5 ათასი კაცი.

ზიორგი მეორის დროს თურქების შემოსეფას მოჰყფა ქართველი ერის ზნეობისა და სარწმუნოების დაცემა. ამის გამო ღავითმა მოიწფია განათლებულთა და სასულიერო პირთა კრება, რომლის მეოხებით დიდმა მეფემ გაწმინდა სარწმუნოება მწვალებლობისაგან, შეადგინა კანონები და გადააყენა თანამღებობიღან უზნეო პირნი. ამავე დროს ღავითმა გაათავისუფლა სახელმწიფო ბეგრისაგან სასულიერო წოდება და საეკლესიო გლეხები, თაფის მოღღვარს კი ყოველ დღე აძღვედა ფულს ღარიბთა და ქვრივობოღთა დასაჩიგებღად. ღავითი მეტად კეთილი აღამიანი იყო; იგი დიდის პატიფით ეყრობოღა ყველა ხალხის სარწმუნოებას და ზნე-ჩვეულებას. მისი მეფობის დროს ურიცხვი სომეხი გაღმოსახლდა საქართველოში და ხელი მიჰყო აღებ-მიცემობას.

ღავით მეფის უმთავრესი ყურადღება მიქცეული იყო ქართველი ერის სწავლა-განათლებაზე; ამ მიზნით მან დააარსა მრავალი შკოღა და ერთი აკადემია. ბარღა ამისა ქართველ უნიკიერეს ახალგაზღებს მეფე სახელმწიფო ხარჯით ბიზანტიას გზაფნიღა უმაღლესი სწავლის მისაღებღად. ამ დიდებული მეფის

წყალობით ქართველი ერი აყვავდა ნივთიერად, გამრავლდა და განვითარდა. ქართველთა რიცხვი სამ მილიონამდე ავიდა; აგრეთვე სამ მილიონამდე დაპყრობილი სხვა ხალხიც იყო.

ამდენმა შრომამ და ჭკეყნის ზრუნვამ დაქანცა ლავითი; მან თითქო იგრძნო სიკვდილის მოახლოება; აკურთხა მეფედ თავისი უფროსი ვაჟი დიმიტრი და რამდენიმე დღის შემდეგ გადაიცვალა. ლავითმა განიხვენა 24 იანვარს 1125 წელს; ქართველი ერისაგან მხურვალედ დატირებული დიდის დიდებით დასაფლავეს ზელათის მონასტერში. ლავითი ეკლესიამ წმინდათა შორის შერაცხა, ისტორიამ საქართველოს უდიდებულეს მეფედ სცნო, ქართველმა ერმა მას აღმაშენებელა უწოდა.

34. დიმიტრი პირველი და ბიორგი მესამე

(1125—1184 წ.)

დიმიტრის ხელში გადავიდა ძლიერი სამეფო. ზარეშე მტრები ვერაფერს უბედავდნენ. ამიტომ ქართველი ერი სტკებოდა მყუდრო ცხოვრებით და ვითარდებოდა ნივთიერად და გონებრივად. სიბერის დროს მეფეს აუჯანყდა მისი უმცროსი ვაჟი ღაფითა და მრბელიანთა დახმარებით ავიდა ტახტზე. დიმიტრიმ აკურთხა იგი მეფეთ, თვითონ კი ბერად შესდგა ზელათის მონასტერში.

ღავითს დიდხანს არ უმეფია: ის გადაიცვალა დაახლოვებით ერთი წლის შემდეგ. სიკვდილის დროს მან მიიწვია თავისი ძმა ბიორგი, კათალიკოსი და დიდებულნი, ჩამოართვა მათ ფიცი, ჩემს პაწაწა შვილს ღემნას არ უღალატოთ და მეფედ აკურთხეთ, როცა ასაკში მოვაო.

დასაფლავეს თუ არა ღავითი, ტახტზე მისი ძმა გაორგი შესამე ავიდა; მან გაიმეორა ფიცი, ტახტს ღემნას დავუთმობ, როგორც კი იგი გაიზრდებაო; მაშინ ბიორგი უშვილო იყო. ცოტა ხნის შემდეგ მეფეს შეეძინა ქალიშვილი თამარა.

შვილის შეძენამ მას შეუცვალა აზრი. ღემნას მაგიერ მეფემ თავისი ქალის გამეფება მოისურვა, რასაც დიდი უბედურება მოჰყვა.

ბიორგი მესამე მეტად ზვიადი და სისხლის მღვრელი ადამიანი იყო. თავის ხანგრძლივ მეფობაში მან ბევრჯერ გაილაშქრა თურქთა და სპარსთა წინააღმდეგ და ყველგან სასტიკად დაამარცხა მტერი და ასახელა ქართველთა იარაღი. ბიორგიმ კიდევ უარესი შიშის ზარი დასცა შინაურებს. მან გამოიჩინა თავისი ძმისწულის ღემნისა და ორბელიანთა მიმართ საშინელი სიძულვილე. ტახტის კანონიერი მემკვიდრე ღემნა დაფაქვაცდა; ის დაემსგავსა ნიქითა და გარეგნობით თავის პაპას ღავით აღწაშენებელს. ღემნამ მოსთხოვა ტახტი ბიძას; ბიორგიმ უარი შეუთვალა. მაშინ ზოგიერთ დიდებულთა დახმარებით ღემნამ მოახდინა შეთქმულება ბიორგის წინააღმდეგ. ბიორგიმ გაიგო ეს, სწრაფად შეკრიბა ლაშქარი, ეკვეთა შეთქმულებს, დაამარცხა და შერეკა ჯორის ცხენში და ისე შეაფიწროვა შიმშილით, რომ შეთქმულები იძულებული გახდნენ დამორჩილებოდნენ მეფეს. აქ კი ბიორგიმ საზარელი საქმე ჩაიდინა: მან წამებით მოკლა თავისი ძმისწული ღემნა და სრულიად ამოსწყვიტა ორბელიანთა გვარი, (მხოლოდ ერთი გადარჩა სპარსეთში). ცოტა ხნის შემდეგ ბიორგიმ აკურთხა მეფედ თავისი ასული თამარი; ბიორგი 1184 წელს გადაიცვალა.

35. თამარ მეფე (1184—1213 წ.)

მეთორმეტე საუკუნის ბოლო ხანებში საქართველოს სამეფოს ტახტი გააშუქა ბრწყინვალე ვარსკვლავმა. მს იყო თამარ მეფე. სიმშვენიერით, სიბრძნით, ნიქითა და გულკეთილობით თამარი აღემატებოდა თითქმის ყველა დროისა და ქვეყნის ქალებს, რომელთაც კი თავზე მეფის გვირგვინი დაუდგამთ. არც ერთ მეფეს არ აუგია იმდენი ტაძარი, რამდენიც

თამარს: არავის არ შეუწირავს ეკლესია მონასტრისთვის იმდენი განძი, რაც თამარ შეფეს; არავის არ განუკითხავს ისეთი

თამარ შეფე

სიუხვით ქვრივ-ობოლი, როგორც ამ იშვიათ აღამიანს. ამ

დიდებულმა მეფე ქალმა მოსპო მთელ საქართველოში კაცის სიკვდილით დასჯა და დასახიჩრება. ეს მალალ-ზნეობრივი საქციელი თამარმა ჩაიღინა იმ დროს, როცა ადამიანის სიცოცხლეს არაფრად აფასებდენ და ყველგან რაიმე დანაშაულისთვის ან თავს სჭრიდენ, ან თვალეზის დათხრით, ენის ამოგლეჯით და ხელ-ფეხის მოკვეთით სამუდამოდ ასახიჩრებდენ.

თამარი აღზარდა მამიდა მისმა რუსუდანმა, ფრიად განათლებულმა ქალმა. თამარის სიმშვენიერე იყო აუწერელი. ღიძის ზემით აკურთხა იგი მეფედ მამა-მისმა ბიორგი მესამემ; ანტონ ძუთათელმა დაადგა მას თავზე ძვირფასი თვლებით შემკული სამეფო გვირგვინი; რაჟის მრისთავმა შემოაართყა წელზე ხმალი; მეფემ კი მისცა ხელში სკიპტრა; მიქელ ქათალიკოსმა უკურთხა გვირგვინი; დიდებულებმა შემოსეს სამეფო სამოსელით და დასვეს ტახტზე. ზაიმართი ლიტანია. მშვენიერი მეფის წინაშე ერთგულობის ფიცი მიიღეს: ბიორგი მესამემ, ქათალიკოსმა, ეპისკოპოზებმა, დიდებულებმა, მხედრობამ და სრულიად საქართველოს ხალხმა. თამარმა მოატანია აურაცხელი საუნჯე და უხვად დაურიგა დაკრდომილთ, ქვრივობოლთ, ხალხსა და ლაშქარს. მანვე დაასაჩუქრა აგრეთვე თავად-აზნაურობა და სამღვდლოება. ზაიმართა დიდებული ნადიმი; ილხენდა ქართველი ერი.

მკურთხა თუ არა მეფედ, თამარმა უმთავრესი ყურადღება კანონს მიაქცა. მან აკრძალა სამეფოში უსამართლობა და ძალმომრეობა. ეს იყო პირველი ნაბიჯი მისი ბრძნული მოქმედებისა. რამდენიმე წლის შემდეგ მიიცვალა ბიორგი მეფე. თამარი შეიქნა საქართველოს მბრძანებელი.

36. თამარ მეფის უინაური ცხოვრება

ქართველი ერი ხარობდა, რომ მეფედ ასეთი დიდებული ადამიანი ჰყავდა, მაგრამ ამავე დროს სწუხდა, რომ თამარი უქმროდ რჩებოდა და მემკვიდრე არ ჰყავდა. თუმც თამარის

სიმშვენიერით მოხიბლული იყვნენ და მის ქმრობას ნატრობდენ ბიზანტიის იმპერატორის, სპარსეთის მეფისა და ლსავლეთი აზიის სულონების შვილები, მაგრამ თამარი ყველას უარს ეუბნებოდა; მას არ სურდა გათხოვება. საქართველოს ყოველი კუთხიდან შეიკრიბენ დიდებულნი, ერის წარმომადგენელნი და მუხლმოყრით შეევედრენ თამარს, აირჩიე ქმარად რომელიმე ღირსეული კაციო. თამარი დათანხმდა; მას მოჰგვარეს საქმროდ გიორგი რუსი, რუსეთის დიდი მთავრის ანდრიას შვილი.

სამწუხაროდ, ბიორგი რუსმა ვერ გაამართლა დიდებულთა იმედები--მასში თავი იჩინა ველურმა ხასიათმა: იგი გალოთდა, გაირყვნა და უზნეო ცხოვრებას ეტანებოდა. თამარი იძულებული გახდა განშორებოდა მას, როგორც უღირს ადამიანს. ჩასვეს გემში ბიორგი რუსი და დიდი საჩუქარით გაისტუმრეს ქოსტანტინეპოლს. თამარი კი, დიდებულთა სურვილის თანახმად, მითხოვდა ოსეთის მთავრის შვილს ღავით სოსლანს, მამიდა რუსუდანის გაზრდილს, რომლისგან თამარს ქალ-ვაჟი შეეძინა -- გიორგი ლაშა და რუსუდანი.

ცოტა ხნის შემდეგ ბიორგი რუსი ბიზანტიის ჯარით მესხეთს მიადგა და საქართველოს ძალით დაპყრობა მოისურვა. მან მიიმხრო კოლხიდა-მესხეთის ერისთავები და დიდი მხედრობით გადმოვიდა ქართლში. თამარმა უცებ შეკრიბა ჯარები. ღავით სოსლანი და ამირსპასალარი ზამრეკელი ამ ჯარებით ეკვეთენ მტერს და საშინლათ დაამარცხეს. ქოლხიდა-მესხეთის დიდებულებმა შეინანეს თავიანთი საქციელი და თამარს მორჩილება განუცხადეს. მეფე ყველას ლმობიერებით მოექცა და დანაშაული აპატია. სვანებმა მოჰგვარეს თამარს ბიორგი რუსი ხელ-ფეხ შეკრული; თამარმა იგი განათავისუფლა და საბერძნეთს გაისტუმრა.

ამ ომში თავი ისახელა ზაქარია მხარკექელმა. ზამრეკელის სიკვდილის შემდეგ თამარმა მას ამირსპასალარობა უბოძა, ე. ი. მთელი ჯარების უფროსობა და სამხედრო მინისტრობა.

37. შამქორის და ბასიანის ომი

თამარის მეფობაში რამდენიმე ბრძოლა მოხდა; მათში უფრო შესანიშნავია შამქორისა და ბასიანის ომი.

შამქორის ომი. სპარსეთი გაყოფილი იყო ძმებს შორის სამ ნაწილად. შუათანა ძმამ ახუბეკერმა უფროს ძმას სამეფო წაართვა და ამასვე უპირებდა უმცროს ძმას ამირმირშანს. ამირ-მირმანმა დახმარება სთხოვა თამარს და მის მფარველობის ქვეშ შევიდა. თამარმა შეკრიბა საუკეთესო ლაშქარი და საომრად გაემართა. მეორე მხრით წამოვიდა აბუბეკერი ურიცხვი ჯარით. მისი მიზანი იყო საქართველოს დაპყრობა. ბრძოლა გაიმართა ბანჯის ახლოს შამქორის ველზე. მართველთა გმირობამ და ზაქარია მხარგძელის სამხედრო ნიჭმა სძლია ურიცხვ მტერს. საშინლად დაამარცხდა აბუბეკერი; მან ძლივს მოასწრო გაქცევა. მთელი მისი ბანაკი, 12 ათასი ტყვე, აუარებელი ოქრო და თვალმარგალიტი დარჩათ ქართველებს. მართველებმა ჩაიგდეს აგრეთვე ხელში ხალიფას დროშა, რომელიც თამარმა შესწერა ბელათში ხახულის ლეთისმშობელს.

ბასიანის ომი. მს მეორე ბრძოლა კიდევ უფრო საშინელი იყო. მს დიდი ომი გამოიწვია თამარის მიერ ყანსის დაქვრამ. ამ ძლიერი სიმაგრის წართმევამ მეტად გააბრაზა მცირე აზიის სულთანი ნუქარდინი. მან შეკრიბა თავისს ვრცელ საბრძანებელში ურიცხვი ლაშქარი და წამოვიდა საქართველოს მოსასპობად. ამასთან ერთად თავხედმა ნუქარდინმა მოსწერა თამარს ყოვლად უგვანო ბარათი. რომელშიაც ვაკიცხა ჩვენი მეფე და მთელი საქართველო. ბარათის მომტანი პირველად მიჰვებარეს ამირსპასალარ ზაქარიას. ღარბაისელი სპასალარი მეტად გააცხარა როგორც წერილის შინაარსმა, ისე მომტანის უზრდელმა სიტყვამ და ისეთი სილა გაარტყა ნუქარდინის ელჩს, რომ იგი უგრძნოდ დაეცა.

თამარის ბრძანებით მაშინვე აფრინეს შიკრიკები საქართველოს ყოველ მხარეს და შეკრიბეს მრავალი ჯარი. ლაშქარმა

იწყო დენა მარძის მონასტერთან. აქ თამარ მეფემ გადაიხადა ლიტანია: შეაყვარა ღმერთს ქართველი ჯარი, დალოცა იგი და ღვით სოსლანისა და ზაქარია მხარჯელის მეთაურობით გაგზავნა ნუქარდინის წინააღმდეგ, თანაც მისწერა სულთანს შესაფერი პასუხი. ბრძოლა მოხდა პასიანს ბოლდსტიკის ველზე, აზრუმის სიახლოვეს, სადაც ნუქარდინი ბანაკად იდგა. ეს უზარმაზარი მინდორი ერთიანათ მოფენილი იყო მტრის კარვებით, უთვალავი ცხენით და ჯორ-აქლემით. მართველები არ შეუშინდნენ თურქთა სიმრავლეს—თავგანწირულად ეცნენ მტერს. შეიქნა ხელჩართული ბრძოლა. მრთი მხრით მიესიენ მტერს ივერ-აფხაზნი, მეორე მხრით კი ქართლ-კახელონი. შედრკა ნუქარდინის ჯარი; მან ველარ გაუძლო ქართველთა სიმამაცეს, იბრუნა პირი და გაკურცლა. შველაზე წინ გარბოდა თავხედი ნუქარდინი თავისი ამალით. მთელი ბანაკი და აუარებელი დავლა დარჩათ ქართველებს. მკროვერცხლის და თვალმარგალიტის სიმრავლე აუწერელი იყო. შაივსო სიმდიდრით სამიფო ხაზინა; აივსენ ალაფით მხედრობა და დიდებულნი; აივსო საქართველო ტყვედ წამოყვანილი თურქებით. ეს ამოდენა დავლა თამარმა მოახმარა კეთილ საქმეებს, ქვრივობლებს, ტაძრებს და მონასტრებს.

ამ ბრწყინვალე გამარჯვების შემდეგ მთელმა დასავლეთმა აზიამ ქედი მოიხარა ქართველი ერის ძლიერმოსილობის წინაშე. ამიერიდან თამარს აღიდებდნენ აზიის მწერლები; მის მეგობრობას ნატრობდნენ სულთნები და იმპერატორები.

38. ტრაპიზონის იმპერიის დაარსება და სპარსეთში გალაშქრება

როგორც ვთქვით, თამარმა ეკლესია—მონასტრებს, აუტრაცხელი სიმდიდრე შესწირა; მათ შორის უხვად დაასაჩუქრა უცხოეთის ქართველი მონასტრებიც. ეს მონასტრები ძალადო-

ბით გასარცვა ბიზანტიის იმპერატორმა ალექსი მეოთხემ, ფულის მოყვარე კაცმა. ამ საქციელით მან მეტად გააცხარა თამარი. ჩვენი მეფე ეძებდა შემთხვევას სამაგიერო გადაეხადა. ბაცარცულ მონასტირებს კი გაუგზავნა ისევ დიდი განძი. შემთხვევაც მალე მიეცა თამარს. მეროპის ჯვაროსნებმა ძალით აიღეს ბიზანტიის იმპერია. თამარმა მაშინვე გაგზავნა ძლიერი რაზმი, ჩამოართვა ბიზანტიას შავი ზღვის პირად მრავალი ქვეყანა და დაარსა იქ ტრაპიზონის იმპერია, რომლის იმპერატორათ თავისივე ნათესავი ალექსი კომნენი დანიშნა. მს ახლად დაარსებული იმპერია თამარ მეფის მართველობის ქვეშ იყო.

ამ დიდმა საქმემ კიდევ უფრო გაზარდა და გააძლიერა საქართველოს სამეფო. მის მორჩილებაში იყო კავკასიონის ქედის ყველა ხალხი: ოსები, ლეკები და ჩერქეზები, მთელი აზიურ-კავკასია, მცირე აზიის და სპარსეთის ნაწილი. ამრიგად საქართველო გადაიქცა სსსკემწით, რომლის მცხოვრებთა რიცხვი აღემატებოდა რვა მილიონს; ამათში ოთხ მილიონზე მეტი იყო ქართველი, დანარჩენი კი გარეშე ხალხი. ამას შემდეგ ქართველები სტკებოდნენ მყუდრო ცხოვრებით. მაგრამ ეს ტკბილი ცხოვრება ცოტა ხნით დაარღვია თამარის ქმრის სიკვდილმა. მს შესანიშნავი სარდალი და გულკეთილი ადამიანი მოაკლდა საქართველოს. მისი სიკვდილით ისარგებლა არღებილის სულთანმა და თვით აღდგომა დღეს დაეცა ანისს, დაარბია საშინლათ ეს დიდი ქალაქი და გასწყვიტა 12 ათასი მცხოვრები. ამ ამბავმა თავზარი დასცა ქართველებს. თამარმა მაშინვე დაამშვიდა ანელები და სამაგიეროს გადასახდელად გაგზავნა არღებილში დიდი ჯარით ზაქარია მხარგძელი. ზაქარია ჩუმათ მიეპარა არღებილს, დაეცა თურქებს სწორეთ მათ დღესასწაულზე და რისხვა ლეთისა მიაყენა მათ თავზე; დაარბია ეს მდიდარი ქალაქი, ამოსწყვიტა მრავალი თურქი და დიდის დავლით გამოიარა ანისზე, რომლის მცხოვრებთ ამ დავლის ნახევარი მისცა.

ცოტა ხნის შემდეგ საუცხოვოდ შეიარაღებული ქართველ-
ჯარი სპარსეთს გაემართა ქვეყნის დასაპყრობათ და დავლის
შესაძენათ. ამ ჯარის ძლიევამოსილობას ვერ გაუძლო სპარსეთი-
სახელმწიფომ. მართველებმა აიღეს შარანდა, თავრიზი, მაზმინი
და სხვა მრავალი ციხე ქალაქი. უფრო შორს ველარ შესძლეს
წასვლა დიდი ალაფის გამო და აუარებელი სიმდიდრით და-
ტვირთული ქართველი ჯარი დაბრუნდა უკან. მას თფილისთან
მიეგება თამარ მეფე თავისი ამალით და ხალხით და დიდი ზე-
იმით შეუძღვა ქალაქში. მთელი საქართველო დღესასწაულობ-
და თავისი ძლიერი მხედრობის ბრწყინვალე გამარჯვებას.

39. თამარის მოღვაწეობა და სიკვდილი

უკვდავია და მრავალფეროვანი თამარ მეფის მოღვა-
წეობა. მს გენიოსი ქალი ნამდვილი დედა იყო თავის ქვე-
შევრდომთა. თამარის დიდებული სახე ერის გულში მარხია.
მას ერთგვარი სასოებით იხსენიებს როგორც ქართველი, ისე
ძავეკასიის მთიელი, როგორც სომეხი, ისე სპარსელი.
ღაყრუებული არხები, წყალსაყვანები და დანგრეული ხი-
ლები მოწმობენ თამარის ზრუნვას მეურნეობის ასაყვავე-
ბლად; ძავეკასიონის ქედის მწვერვალზე ამართული ტაძრები,
რითაც მოტენილია ოსეთი, საჩერქეზო და ლაღესტანი, მოგვი-
თხრობენ თამარის მიერ ქრისტიანობის გავრცელებას მთის ხალ-
ხებში; შესანიშნავი ვარძია (ციხე-დარბაზი) და გუდარეთის,
პითორეთის, ქვათახევისა და ბეთანიის მონასტრები გვამხელებენ
თამარ მეფის დიდებას და ქართველი ერის მაღალ ხელოვნებას.
მრთი სიტყვით, თამარ მეფე ცოცხალია ერის ხსოვნაში, ის
წმიდანია, ღვთაებრივ-მშვენიერი და უკვდავების შარავანდით
მოცული. თამარის დროს უმაღლესა წერტილამდი მიახწია
ქართველი ერის პოლიტიკურმა და კულტურულმა ძლიერებამ,
გ. ი. სამეფოს ძალამ, გონებრივმა და ნივთიერმა განვითარებამ.

ამ დროს ნამეტნავად გაიზარდა და გაძლიერდა საქართველოს მეურნეობა და ვაჭრობა-მრეწველობა; ამ დროს მოიჩაყრა უდაბური ადგილები, გაშენდა მრავალი დაბა-სოფელი და ქალაქი. ამ დროს აყვავდა ქართული ენა, მწერლობა, პოეზია და ყოველგვარი ხელოვნება. თამართან ერთად ამ დროს წარმოშვა საქართველომ დიდებული შოთა. ამ დროსვე იყვნენ გამოჩენილი მწერლები: მოსე ხონელი, სარგის თმაგველი, ავანე შავთელი და ჩხჩხუხაძე. ამიტომ თამარის მეფობის დროს ოქროს ხანა დაერქვა. თამარ მეფე დაქანცა უზომო შრომამ და თავის სამშობლოს ბედნიერებისათვის ზრუნვამ. მისმა ნაზმა აგებულობამ ვერ შესძლო ამდენი ჯაფის ატანა და ეს იშიათი აღამიანი აღრე დასნეულდა. იგი მძიმე ავადმყოფი შეიქნა ნაკარმაგვეში (ჭართლში), და დიდებულებმა დიდი სიფრთხილით თფილისს წამოიყვანეს. აქ თამარს თავს დაადგენ საუკეთესო ექიმები, მაგრამ ვერაფერი უშველეს.

შომაკვდავ თამარს გარს ეხვიენ ქართველი ერის და სხვა ხალხთა წარმომადგენელნი. თავადი და აზნაური, გლეხი და ვაჭარი, მღვდელი და ბერი, ქალი და ბავში—ყველანი თავს დასტიროდენ საყვარელ მეფეს, ღვრიდენ მხურვალე ცრემლს და გლოვობდენ საქართველოს დედას და დიდებას. უკანასკნელად აახილა თვალი თამარ მეფემ, დალოცა იქ დამსწრენი, ჩააბარა მათ თავისი შვილები ლაშა ბიორგი და რუსუდანი, შეაფედრა ლმერთს საქართველო და საუკუნოთ მიიძინა 1213 წელს 18 იანვარს. საშინელი გლოვის ზარი მოედდა საქართველოს. მთელი ერი მოსთქვამდა თამარის დაკარგვას. მეფის ცხედარი ჯერ წაასვენეს მცხეთას. შემდეგ კი ბელათის მონასტერში. ეკლესიამ იგი შერაცხა ნეტართა შორის, ერმა იგი შემოსა დიდების შუქით, უკვდავებით და უწოდა თამარ მეფე.

40. შოთა რუსთველი

შოთა რუსთველი

შოთა დაიბადა დაბა რუსთავეში (მესხეთში). იგი აღრე დაობლდა. ამ ფრიად ნიჭიერი ბავშვის აღზრდა იკისრა მისმა

თიძამ. შოთამ ჯერ რუსთავის პირველდაწყებითი შკოლა დაამთავრა, შემდეგ ტბეთის სასულიერო სასწავლებელი, აქედან გადაიყვანეს ძახეთს, სადაც გაათავა ბრემის სასულიერო სემინარია და იყალთოს აკადემია. ამაზე არ შეჩერდა კოდნის მოყვარე ქაბუკი: უმაღლესი სწავლის მისაღებად შოთა სახელმწიფო ხარჯით ბიზანტიას გაემგზავრა. აქ სანაქებოდ შეისწავლა ბერძნული, არაბული და სპარსული ენები და მათი მდიდარი ლიტერატურა.

ზრიად ბანათლებული შოთა დაბრუნდა სამშობლოში. აქ მის თვალწინ მოხდა ის საშინელი ამბავი, რომ ბიორგი მესამემ ორბელიანთა გვარი ამოსწყვიტა და თავისი ძმისწული ლემნა წამებით მოჰკლა. ამ საზარელმა სურათმა ღრმა კვალი გაავლო მის მგრძობარე არსებაში, მაგრამ თამარის დიდებამ და სიმშვენიერემ და საქართველოს ძლიერებამ ააფრთოვანა იგი. შოთამ რამდენიმე ლექსი უძღვნა თამარს და შემდეგ მისივე ბრძანებით დასწერა უკვდავი პოემა „ვეფხისტყაოსანი“, რომელშიაც გამოხატა თამარის დიდება, მის ღროს მომხდარი ამბები და ქართველი ერის ცხოვრება.

თავისი უკვდავი პოემა შოთამ წაუკითხა თამარს განათლებულ პირთა და დიდებულთა კრების წინაშე. თამარ მეფე და მთელი საზოგადოება აღტაცებაში მოიყვანა შოთას ფერადოვანმა ენამ, საოცნებო მხატვრობამ, პოეზიამ, ახალმა აზრებმა და ღრმა ფილოსოფიამ. შველამ ერთხმად აღიარა იგი დიდებულ პოეტად. მადლობის ნიშნად თამარმა წაიძრო ძვირფასი ბეჭედი და უბოძა შოთას; ლავით სოსლანმა შემოარტყა თავისი ხმალი, დიდებულებმა კი მიართვეს ძვირფასი თვლებით შემკული ოქროს კალამი. ამას შემდეგ შოთა მეტად დაიახლოვა თამარმა; ეს მშვენიერი ქაბუკი და დიდებული პოეტი შეიქნა მოლარეთუხუცესი, ე. ი. სახელმწიფო ხაზინის უფროსი. შოთა რომ მოხუცდა, ბერად შედგა იერუსალიმის წმ. ჯვარის მონასტერში, სადაც მიიცვალა კიდევ. მისი სურათი დღესაც აშვენებს იქ მონასტრის კედელს.

ქალისა და კაცის თანასწორობა, გვარიშვილობაზე შალდა ზიარდი ღირსებას დაეყენება, ჭირში გამაგრება, ნაძრახ სიტყვების ნაცვლად სახელთვანი სიკუდილი, კეთილი საქმე, მოხებასადმი აღმიანური მოქცევა, --- აი ის ახალი და კაცმოყვარებით საესე აზრები, რომელიც შოთამ ობოლ მარგალიტებად მოაბნია თავის დიდებულ პოემაში. „მეფხის ტყაოსანი“ გავრცელდა მთელს საქართველოში; მას იზვირებდენ დიდი და პატარა, ქალი და კაცი, გლეხი და თავადი. ამ პოემის აზრები გადაიქცა ანდაზებად. „მეფხის ტყაოსანს“ ატანდენ მხითვად თავად-აზნაურთა ქალებს. მს წიგნი შეიქნა ქართველი ერის განძი, კირსა და ლხინში განუშორებელი. ღლეს ეს უკვდავი პოემა გადათარგმნილია ყველა ევროპულ ენაზე და აღტაცებაში მოყავს შერობის განათლებული პირნი. „მეფხის ტყაოსანი“ ცნობილია ერთს საუკეთესო ნაწარმოებად მთელ ქვეყანაზე, შოთა რუსთველი კი მონათლულია მსოფლია გენიოსად და ქართველი ერის დიდებად. იგი უკვდავია, ვით ბრწყინვალე მზე, მისი დიადი სახელი არ გაქრება, სანამ ცოცხალია ქართველი ერი და მთელი კაცობრიობა.

41. გიორგი ლაშა და რუსუდან დედოფალი

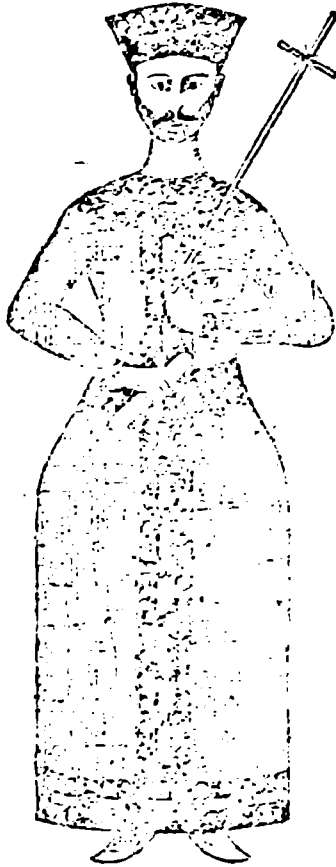
მოკვდა თამარ მეფე და მას შემდეგ ჩვენი ქვეყანა მეტად დაეცა. ამ დიდებულ ადამიანს ორი უღირსი შვილი დარჩა: გიორგი ლაშა და რუსუდანი, ორივე შემკული სხეულის სიმშენიერით, მაგრამ ორივე გარყვნილი და ზნედაცემული. თავიანთ სამარცხვინო საქციელით ამ ორმა და-ძმამ გარყვნა ქართველი ერი და ჩრდილი მოფინა თამარის სახელს. იმათ მოაშორეს სამეფო მართვა-გამგეობას ღირსეული პირნი და მათ ნაცვლად უნიქო და უზნეო ადამიანები დააყენეს. მეფის უზნეო მაგალითის ბაძვდენ დიდებულნი, ამათ კი ბაძვდა ხალხი და ამრიგად დაეცა ქართველი ერის მაღალი ზნეობა. მკვი არაა,

ამგვარ პირობებში კეთილი არ დაეყრებოდა საქართველოს. ასეც მოხდა: იგი საშინლად ააოხრეს ჯერ თურქებმა და შემდეგ მონგოლებმა.

ბიორგი ლაშამ თავი ისახელა მცირე გამარჯვებით: მან დაამწვიდა აჯანყებული ზანჯა, მაგრამ სამაგიეროდ საშინლად დამარცხდა მონგოლთაგან, რომელთაც სპარსეთიდან გრიგალივით გადმოიარეს ამიერ ქავკასიაზე და ღარუბანდის გზით აღმოსავლეთს წავიდნენ. ამას შემდეგ დიდხანს არ უცოცხლია ბიორგი ლაშას; ის გადაიკვალა 1224 წელს. ტახტზე მისი და რუსუდანი ავიდა.

რუსუდანის დროს საქართველოს თავს დაატყდა დიდი უბედურება: მას მოადგა 140 ათასი მეომრით ხორაზმის სულთანი ჯუღაღ-ედინი, მონგოლთაგან გამოქცეული. ჯელალედინმა დაამარცხა ქართველი ჯარი, ააოხრა მესხეთი, გაცარცვა და დახოცა მცხოვრებნი და მოადგა თფილისს. აქ მოისურვა მან რუსუდან დედოფლის ცოლად შერთვა და გაუგზავნა მოციქული, რათა ამრიგად შეეერთებია საქართველო და თავისი სამეფო და შეეერთებული ძალით დაემარცხებია საერთო მტერი -- მონგოლები. რუსუდანმა უარი შეუთვალა, რითაც სულთანი მეტად გაბრაზდა. მნიშ აუწერელი სისხლის ღვრა მოხდა თფილისთან. ქართველი ჯარი და თფილისის მცხოვრებნი იბრძოდნენ გმირულად, მაგრამ ლალატმა შთანთქა ყველაფერი. თფილისში მცხოვრებმა მუსულმანებმა გაუღეს მტერს ქალაქის კარები. ღვთის რისხვა დატრიალდა თფილისის თავზე. მხეცმა ჯელალ-ედინმა ცეცხლსა და მახვილს მისცა საქართველოს სატახტო ქალაქი. ასიათასი თურქი შეესია თფილისს მახვილით ხელში. მარცვა და გლეჯა, ბილწვა და სიკვდილი, კვნესა და ცრემლები -- აი ის საშინელი სურათი, რითაც სტკებოდა მხეცი ჯელალ-ედინი სიონის მწვერვალიდან, სადაც დანგრეული გუმბათის ნაცვლად იდგა მისი ტახტი. ღაინგრენ დიდებული პალატნი; ტაძრები იქცა საჯინიბოდ; მტკვარი შეიღება ქართველთა სისხლით; სიკვდილმა შთანთქა ასიათასი მცხოვრები.

ასე ძვირად დაუჯდა საქართველოს რუსუდანის უარი.
ამას შემდეგ ჩვენს ბედშავს სამშობლოს თავს დაატყდა კიდევ
უარესი უბედურება. მას შემოეციენ მონგოლები.

გიორგი ლაშა

42. მონგოლთა შემოსევა

ჯერ ისევ მძვინვარებდა ძართლში ბრახმორეული ჯე-
ლალ-მდინი და აოხრებდა ქვეყანას, როცა საქართველოს თავს
დაატყდა მეორე უარესი ჭრისხვა—მას შემ ეციენ მონგოლება
ანუ თათრები.

მს ფრიად მახინჯი, ნახევრად ველური, მაგრამ მეტად მამაცი ხალხი საშუალო აზიაში ბინადრობდა. მისი უმთავრესი ხელობა მეჯოგეობა იყო, განსაკუთრებით ცხენების მოშენება, რომელთა რძითა და ხორციით იკვებებოდა. მცკამე ზე საუკუნის დამდეგს მონგოლებს გამოუჩნდათ ერთი შესანიშნავი კაცი ჩინგიზყენა, რომელმაც ხალხს ახალი რჯული მისცა, შეაერთა ერთ დიდ სამეფოდ თათართა წვრილი ურდოები და გახდა მათ უკუნად (მეფედ). თავისი ურდოებით ჩინგიზყენმა წალეკა მთელი აზია, და ნახევარი ევროპა. მან დაიპყრო ჩინეთი, ინდოეთი, რუსეთი, სპარსეთი, მცირე აზია და საერთოდ თურქების მიერ დაპყრობილი ქვეყნები. მათრები განსაკუთრებით თურქთა დაუძინარი მტერი შეიქნენ. ამათი სისხლით თათრებმა მორწყეს მთელი დასავლეთი აზია.

მონგოლები პირველად საქართველოში ბიორგი ლაშას დროს შემოვიდნენ, დაამარცხეს ქართველი ჯარი და ღარუბანდის გზით თავიანთ ქვეყანაში წავიდნენ. მეორედ საქართველოში თათართა დიდი ლაშქარი შემოვიდა, როცა ჯელალ-ედინი აოხრებდა ჩვენს ქვეყანას. მონგოლებმა აიღეს ბანჯა და მოსპეს იქ მცხოვრები მუსულმანები. ამის გამგონე ჯელალ-მდინმა თავისი ჯარით მოკურცხლა საქართველოდან. მათრები დაედევნენ მას, დაეწიენ ბასიანს, დაამარცხეს და გაუფანტეს ჯარი. თვით მძინარე ჯელალ-მდინი ერთმა შეცხვარემ მოჰკლა. ასე დალია სული ამ საქართველოს მტერმა.

მათრები უკან დაბრუნდნენ და თბილისს მოუახლოვდნენ. მათ მოსვლამდი ეს ქალაქი უკვე დასწვა რუსუდანის ბრძანებით თფილისის ციხის თავმა გოჩა მხარკქელმა. ხალხი მთებში გაიხიზნა, რუსუდანი თავის ამალით ქუთაისს შეეფარა. აქვე მან თავისი ექვსი წლის ვაჟი დაფითი მეფედ აკურთხა და თავისი ქალი მამარი ცოლად იკონიის სულთანს უიასდინს ნიათხოვა.

თაბარები კალიასავით მოედვენ საქართველოს და იწყეს თარეში. მართველი ხალხი მეტად შეაწუხა მთებში გახიზვნამ. ღიდებულნი გამოვიდნენ სიმავრეებიდან და თათართა სარდლებს მორჩილება განუცხადეს. ამ რიგად ჩვენმა ქვეყანამ უომრად დაიდგა კისერზე მონობის უღელი. ასე დასცეს ქართველი ერის ვაჟკაცობა ცუდმა მეფეებმა! ასე დაღუპეს მათ ჩვენი ერთ დროს ღიდებული ქვეყანა!...

ამას შემდეგ მონგოლთა სარდლებმა მართლ-ძახეთი ექვს ნაწილად გაჰყვეს; მოსპეს მეფობა, ჩააბარეს ქვეყანა ქართველ ერისთავებს და დაადვეს მძიმე ხარკი. ბარდა ამისა შეკრიბეს საქართველოდან საკმაოდ დიდი ჯარი, თავიანთ ლაშქარს შეუერთეს და მუსულმანთა ქვეყნების დასაპურობად გაემართნენ.

43. ღიდებულთა შემოჭმულობა თათართა წინააღმდეგ

მძიმე ხარკმა გააღატაკა ხალხი, სამხედრო ბევრამ მეტად შეავიწროვა იგი, უმეფობამ აღვირი წააძრო თავგასულთა თავადებს, რომელთაც თათრებზე უარესად იწყეს ხალხის რბევა და დაჩაგვრა. მართველი ერი ჩაეარდა საჩინელ ტანჯვაწვალებაში. ამის გამო შეიკრიბნენ ყოველი კუთხის საუკეთესო ქართველები, იწყეს თათბირი, თუ როგორ ეხსნათ მონობისაგან თავიანთი სამშობლო. მათ მოახდინეს შეთქმულება შტარვალის წინააღმდეგ. ამ შეთქმულობის მოთავე იყვნენ გამოჩენილი ღიდებულნი და დანაწილებული ქვეყნის მეთაურნი: შანშე მხარგძელი, ვარამ გაგელი, ეგარსლან ბაკურცხელი, ცოტნე დაღინი, გამრეკელ თორელი, უვარუვარე ციხისჯვარელი, შოთა კუპრი და სარგის თმოგველი.

შეთქმულნი შეიკრიბნენ ჯავახეთის კოხტის თავს (ციხეში) და დაადგინეს, რომ დანიშნულ დროს მოსულიყვნენ თავის ჯარებით, დასცემოდნენ უცებ მონგოლებს და გაედევნათ

საქართველოდან. ოტნე ღადიანი ადრე დაემშვიდობა ამხანაგებს და შინ გასწია. ამ დროს გაჩნდა სამშობლოს მოღალატე — მან საიდუმლოდ აუწყა მონგოლებს ქართველ დიდებულთა განზრახვა. შეთქმულები არ იყვნენ დაშლილი, რომ მათ მოულოდნელად თავს დაესხა თათართა ჯარი, დაიჭირა ყველა და მიჰგვარა ქალაქ ანისში ქარმაღან ნოინს.

დიდებულებმა გადაფიცეს თავიანთი მიზანი და ლთხრეს ნოინს. ჩვენ თქვენი ერთგული სამსახურისა და ხარკის ძლევისთვის შევიკრიბეთო. ამ პასუხმა არ დააკმაყოფილა ცბიერი ნოინი: ის შეუდგა დიდებულთა წამებას. მისი ბრძანებით გაატიტვლეს შეთქმულნი, შეუკრეს ხელები, წასცხეს თაფლი და დაჰყარეს მზეზე პაპანება სიციხეში. წარმოუდგენელ ტანჯვას გრძნობდნენ ქართველი მამულიშვილნი, მაგრამ გმირულად იბრძნენ ყველაფერს და არ ამხელდნენ თავიანთ მიზანს. მათზე არ მოქმედობდა არც მუქარა, არც მტარვალის ამოღებულნი ხმალი.

მოაწია დანიშნულმა დრომ, როცა შეთქმულებს უნდა მოეყარათ თავი მართლში თავისი ჯარებით. სახელოვანი მამულიშვილი ოტნე ღადიანი გაემართა თავისი ჯარით. მესხეთის საზღვარზე მან შეიტყო თათრების მიერ შეთქმულთა დატყვევება. ოტნე ფრად შეაწუხა ამ ამბავმა. მაშინვე დააბრუნა უკან თავისი ჯარი და თვითონ ორი მხლებელათ წავიდა ანისს. ღაინახა თუ არა ტიტველი ამხანაგები, ჩამოხტა ცხენიდან, გაიხადა სამოსელი, შეაკრევირა მხლებელთ ხელები და დაჯდა მათ შორის. ეს საკვირველი ამბავი აცნობეს მარმაღანს. ამან მოიყვანა ოტნე და ჰკითხა მიზეზი ასეთი საქციელისა. ოტნემ აუწყა ნოინს, მეც ამხანაგი და თანაზიარი ვარ ამ ქართველ დიდებულთა და მათთან ერთად მსურს დავისაჯოო; კრების მიზეზად ღადიანმაც იგივე დაასახელა, რაც მისმა მეგობრებმა, ოტნე ღადიანის საარაკო საქციელმა ისეთი ღრმა შთაბეჭდილება მოახდინა ნოინზე, რომ მან მაშინ-

ვე ყველახი გაათავისუფლა და ქვეყნის ერთგული ქართველები სამშობლოში გაუშვა.

ჩვენი ქვეყანა ამ დროს უმეფოდ იყო და შიგ თავისუფლად დათარეშობდენ თათრები.

44. საქართველოს ორ სამეფოთ გაყოფა (1258—1330 წ.)

საქართველოს მეტად აწუხებდა უმეფობა. მრისთავთა თავგასულობას საზღვარი არ ჰქონდა. ჯერ კიდევ რუსუდანმა გაუგზავნა დიდ ყაენს თავისი ვაჟი დავითი, და სთხოვა ეცნო იგი საქართველოს მეფედ. ტახტის კანონიერი მემკვიდრე კი, ბიორგი ლაშას შვილი დავითი, რუსუდანმა თავის სიძესთან გადაკარგა, ცილი დასწამა და საპყრობილეში ჩააგდებინა. დიდი ყაენი არ ჩქარობდა და არ უშვებდა დავითს. შვილის ლოდინში გადაიცვალა რუსუდანის.

საქართველოს უფრო გაბედულად ჩაჰკიდეს ბრკყალები მონგოლებმა და მეტად შეაფიწროვეს როგორც დიდი ხარკით, ისე სამხედრო სეგარით. მარტო მესხეთისა და შართლ-კახეთიდან მათ გაყავდათ საომრათ 90 ათასი მსყდარი და ხარკად მიჰქონდათ ყოველ წლობით 60 ათასი აქრო. შინ კიდევ ერისთავების გამო ითელებოდა ქვეყანა. მაშინ შეიკრიბენ საუკეთესო ქართველნი; მათ გაიგეს, რომ ტახტის კანონიერი მემკვიდრე ლაშა ბიორგის შვილი დავითი ცოცხალია და ზის ტუსადად რუსუდანის სიძის შიასდინის ბრძანებით. მიმართეს სულთანს და სთხოვეს დავითის გაათავისუფლება. სულთანმა შეიწყნარა ქართველ დიდებულთა თხოვნა და დავითი მაშინვე გაათავისუფლა. დიდებულებმა იგი მიჰგვარეს ქ. შარაყორუმს დიდ ყაენს და სთხოვეს ეცნო საქართველოს მეფედ. დიდმა ყაენმა ორივე მეფის წული, ორი დავითი გაუგზავნა დასაფლეთ აზიის ყაენს უფოს და მისწერა ორივეს გამეფება საქართველოში.

ამრიგად 1258 წელს საქართველოს გაუჩნდა ერთბაშად ორი მეფე: ბიორგი ლაშას შვილი დავით მეხუთე და რუსუდანის შვილი დავით მეოთხე ანუ დავით ნარინი. ეს იყო თათართა ცბიერების ნაყოფი; მათ სურდა ორი მეფით საქართველოს დანაწილება. ასეც მოხდა: დავით ნარინი იყო მეტად გონიერი და ხერხიანი პეფე, დავით მეხუთე კი პირიქით იყო ჯიუტი და უქკუო კაცი; ის გადაიქცა ტიკინად მონგოლთა ხელში, და ათრევდენ საომრად ხან იქით და ხან აქით. დავით ნარინი კი მეტად ზრუნავდა ხალხის კეთილდღეობაზე და კრიკაში უდგა თათრებს; ამიტომ მონგოლებმა შეიძულეს იგი და დაატყვევეს კიდეც, მაგრამ დავით ნარინი გზიდანვე გაიპარა და მოვიდა ქუთაისს. აქ დიდის დიდებით მიიღეს იგი, გახადეს დასავლეთ საქართველოს მეფე და გამოაცხადეს ეს ქვეყანა თათართაგან დამოუკიდებლად. ამრიგად საქართველო განაწილდა ორ სამეფოდ.

ბევრჯერ სცადეს თათრებმა ამ ქვეყნის დაპყრობა, მაგრამ მუდამ დამარცხებული ბრუნდებოდნენ უკან. მათ მომხრედ და სამშობლოს მოღალატედ შეიქნა რაქის ერისთავი კახაბერი; ორჯერ შემოასია მან ჩუმად ჩვენ ქვეყანას თათართა დიდი ჯარი, მაგრამ მხნე დავითმა სასტიკად დაამარცხა ისინი ორჯერვე. შემდეგ მეფემ სტაცა ხელი სამშობლოს მოღალატე კახაბერს, ამოსწვა თვალები და მოკვითა ხელ-ფეხი. ეს ქვეყანი მეფე გადაიცვალა კარგამოხუცებული 1293 წელს. დავით მეხუთე კიდეც უფრო ადრე გადაიცვალა (1268 წ.); მას დარჩა მცირე წლოვანი ვაჟი დიმიტრი.

45. დიმიტრი თავდადებული (1273—1289 წ.)

დავით მეხუთის სიკვდილით ისევ დაობლდა აღმოსავლეთი საქართველო. ქვეყანას მართავდა სადუნ ათაბაგი (ამირ-სპასალარი). თათრები ძველებურად თარეშობდნენ და ბატო-

ნობდენ საქართველოში. სადუნ ათაბაგის მეცადინობით ახალა წაენმა, როგორც იყო, შეიწყნარა ქართველ დიდებულთა ვედრება და მეფედ აღიარა ღვით მეხუთის შვილი ახალგაზდა დიმიტრი.

მეტად კარგი მეფე გამოდგა დიმიტრი. ის იყო ფრიად გულკეთილი ადამიანი, კვიანი, ქერივობოლთა შეგმბრალე და ქვეყნის ერდგული. მეფე გადაიცვამდა ხშირად უბრალო სამოსელს, დადიოდა ხაღხში ფარულად, იკვლევდა მის ყოფა-ცხოვრებას და ეხმარებოდა გაჭირვებულთ. ამ დროს აბალა შაენს მოუხთა ომი მეგვიპტის სულთანთან. ამ ბრძოლაში მონაწილობას იღებდა დიმიტრი მეფე ქართველი ჯარით და ეხმარებოდა შაენს. შაენი და თათრები გააოცა ქართველთა ვაჟაკობამ. მონგოლთა მგოსანმა გალობით შეაქო ქართველთა გამირობა. შაენმა ფრიად დაასაჩუქრა როგორც მეფე, ისე მისი ჯარი. ამიერიდან აბალა შაენი დიდი ნდობით და პატივისცემით ეპყრობოდა ქართველებს. შაენი მათ გზავნიდა ვლახთ სხვადასხვა ქვეყნის ხელმწიფეებთან.

მოკვდა აბალა შაენი და ტახტზე მისი ძმა ჰამადი ავიდა. ახალი შაენის წინააღმდეგ შეთქმულობა მოახდინეს მისმა ნოინებმა. მოჰკლეს იგი და გაამეფეს აბალას შვილი არდუნი. მაგრამ ვერც არდუნმა გაამართლა მათი იმედები. მოხდა ისევ ნოინთა აჯანყება. არდუნმა დაამარცხა ისინი და დასაჯა სასტიკად. მან ექვი აიღო დიმიტრი მეფეზედაც და დაიბარა, თანაც დიდი ჯარი გამოგზავნა საქართველოსკენ.

დიმიტრი მეფემ გამართა დიდებულთა კრება და აუწყა შაენის სურვილი. დიდებულნი ურჩევდენ მეფეს, არ წასულიყო არდუნთან, რადგან იქ მოელოდა სიკვდილი, არამედ შეგბოდა მტერს. მათალიკოსი და თვით მეფე სულ სხვა აზრის იყვნენ: ისინი ვერ ცნობდენ ქვეყანას იმდენად ღონიერად, რომ იგი გამკლავებოდა თათრებს, ამიტომ სამშობლოს დაღუპვას აჯობინეს თვით მეფის მსხვერპლად შეწირვა. მძი-

რი ღიმიტრი გაუდგა გზას; მან თავს იღვა სემშობლოს გა-
ღარქნა. მეფეს ეახლენ ქათალიკოზი და რამდენიმე დიდებუ-
ლი. არღუნ შაენმა პრისხანედ მიიღო ღიმიტრი, გაასმართლა
და მიუსაჯა სიკვდილი. გმირ მეფეს მოკვეთეს თავი 1289
წელს. დიდებულებმა მოისყიდეს მცველები, მოიტაცეს, მეფის
გვამი და მოასვენეს საქართველოში. მკლესიამ იგი შერაცხა
წმიდათა შორის, ისტორიამ კი ღიმიტრის უწოდა თავდა-
ღებული.

46. მოწვლთა ბატონობა

ღიმიტრი მეფის უღროოდ სიკვდილმა კიდევ უარეს უბე-
დურებაში ჩააგდო ივერია. მკი წლის განმავლობაში მან
გამოიცვალა ექვსი მეფე. ასე დაეცა ღვით აღმაშენებლისა
და თამარ მეფის დიდებული სამეფო, რომელიც შიშის ზარს
სკემდა ღასავლეთ აზიას. თათრების ყენი უარა-ბულა ისე
გათამამდა, რომ მთელი ქართველი ერის გამაჰმადიანება მოი-
სურვა, წინააღმდეგ შემთხვევაში მთელ საქართველოს უპი-
რებდა ამოწყვეტას.

შინ რცის, ამ მხეცის გამო რა საშინელება მოხდებოდა
ჩვენს ქვეყანაში, რომ იგი არ ეხსნა თავისი გმირული საქცი-
ელით მეფე ვახტანგს, ღიმიტრის შვილს. ის ეახლა ყენს
ურდოში დიდის ფეშქაშებით, ამოიღო ხმალი, დაღვა მასზე
თავი და უთხრა, მზად ვარ აქვე თავი მომკვეთოთ, თუ
არ შესცვლით თქვენს სასტიკ ბრძანებასაო. მხეცი შარა-
ბულა მეტად გააოცა მეფის ამგვარმა საქციელმა, მოლბა და
შესცვალა ბრძანება. ამრიგად გადარჩა საქართველო საშინელ
გაჟლეტას.

ამ საერთო არეულობის დროს მეფის გავლენა მეტად
დაეცა. მს გარემოება კი ხელს უწყობდა ზოგიერთ ქართველ
დიდებულთა თავგასულობას, გაძლიერებას და მეფის მორჩი-

ლებიდან გამოსვლას. საქართველოს საერთო დასუსტებამ და დიდებულთა ურჩობამ მეტად გაათამამა ჩვენი მეზობლები, განსაკუთრებით მოიელები, ე. ი. ოსები, ლეკები და სხვ. ოსებმა აიღეს ზორის ციხე და იწყეს თარეში მთელს ქართლში; ლეკები იკლებდნენ ძახეთს, ჩანსა და შირვანს, თურქები კი ოფილისის მაზრას. მათრების ხანგრძლივმა ბატონობამ დასცა ქართველი ერი როგორც გონებით, ისე ზნეობითა და სარწმუნოებით. ნახევრად ველური და წარშართი მტარვალები თავიანთ უზნეო საქციელით ცუდ მაგალითს აძლევდნენ დამონებულ ერს.

ამგვარ უნუგეშო სურათს წარმოადგენდა საქართველო, როცა ტახტზე ავიდა ლიმიტრი თავდადებულის უმცროსი ვაჟი დიდებული მეფე გიორგი ბრწყინვალე.

მან დაამსხვრია მონაბის ბორკილი, იხსნა საქართველო მტარვალთა ბატონობისაგან, ალაგმა მთიელები და თავდასული ერისთავები. ამას გარდა ზიორგიმ მისცა ხალხს კანონი და სამართალი, გააერთიანა საქართველო, გაათართოვა მისი საზღვრები და ხალხის დაცემული ზნეობა გაათაქიზა: ერთი სიტყვით ქართველ ერს დიდი ღავითისა და მამარის მზანი დღეები გაუოენა.

ზიორგი აღიზარდა მესხეთში. ბაბუამისის ბეჭა ათაბაგის სახლში. ღვდის ნანასთან მას ესმოდა დამონებული ხალხის კვნესა და ტირილი და მის მგრძნობიარე გულში ღრმად ჩაინერგა ქართველი ერის ტანჯვა და გაქირვება. ამ სამშობლოს მოყვარულმა და დიდად ნიჭიერმა ახალგაზდამ მიიღო შესანიშნავი განათლება. მკლიანმა გზამ და ქვეყნის უბედურებამ მას შესძინა სიფრთხილე და გამოცდილება. ამასთან ერთად ამ იშვიათ ადამიანს ამკობდა ხასიათის სიმტკიცე, ძლიერი სული და სამხედრო ნიჭი. სწორედ ასეთი მეფე ექირვებოდა მაშინ ბედშავ საქართველოს.

ამ დროს საქართველოს სამი ძლიერი მტერი ჰყავდა: თათრები, მოიელები და თავდასული თავადები. მსენი ბრავდენ ერის გულს და ღუპავდენ ქვეყანას. ავიდა ტახტზე მეფე ზიორგი და დიდი სიფრთხილით შეუდგა საქმეს და

თავისი მიზნების განხორციელებას. უწინარეს ყოვლისა მან გაილაშქრა ოსებზე, დაამარცხა სასტიკად ისინი, წაართვა ზორის ციხე და სხვა სიმაგრენი და იხსნა ძართლი მათი ცარცვა-რბევისაგან. ამგვარივე საქმე დამართა სხვა მთიელებსაც; ალაგმა ისინი და გაუჩინა სამართალი.

ამ ხანებში მოხდა თათრების ნოინთა ზორის დიდი არეულობა. იმათ მოჰკლეს ყენი და დაინაწილეს მონგოლთა უზარმაზარი სახელმწიფო. ამით ისარგებლა ზიორგი ბრწყინვალემ, შეჰკრაბა ლაშქარი, შეებრძოლა საქართველოში მყოფ თათრებს, შემუსრა მათი ძალა და განდევნა საქართველოდან. ძართველმა ერმა კვლავ დაანახა ქვეყანას, ოჟრა ძალა აქვს მას. როცა ჰყავს კარგი მეთაური.

ამას შემდეგ მეფემ მოსთხოვა მორჩილება გალაღებულ ერისთავებს. იმათ ეს არ იამათ და მეფის წინააღმდეგ შეთქმულობა გამართეს. ზიორგიმ მალე გაიგო მათი განზრახვა და სხვებთან ერთად მოიწვია ისინი ფითომ და სათათბიროდ. შველანი გამოცხადდენ. მეფემ სჯაცა მათ ხელი და გადასცა სასამართლოს, რომელმაც შეთქმულნი დამნაშავეთ სცნო და სიკვდილით დასჯა გადაუწყვიტა. მს განაჩენი მეფემ მშინვე მოიყვანა სისრულეში და ამით თავზარი დასცა თავადებს. ამას შემდეგ ყველა დასამორჩილა დიდებულნი მეფეს.

47. საქართველოს გამართიანება და გაძლიერება

ზიორგი ბრწყინვალეს ერთი აზრი აწუხებდა: ეს იყო საქართველოს გაერთიანება და გაძლიერება. მან კარგად იცოდა, რომ ამ პატარა ერს დაღუპვისაგან შტკიცე ერთობა იხსნიდა. ამიტომ მეფეს სურდა დასავლეთ საქართველოს შემოერთება. ის ეძებდა მხოლოდ შემთხვევას.

ღავით ნარინის შემდეგ დიდი უთანხმოება ჩამოვარდა მის შვილებს შორის. მათი ქიშპობით ისარგებლეს იმერეთის

დიდებულებმა და იწყეს თვითნებობა. ამას მოჰყვა არეულობა და ხალხის შევიწროება. საქმე გამწვავდა, განსაკუთრებით ბიორგი ბრწყინვალის დროს. ბიორგი მეფემ გამართა მოლოპარაქება იმერეთის საუკეთესო კაცებთან, რომ იგი ეცნოთ მეფედ. ისინი სიხარულით დაეთანხმენ და დაპირდნენ დახმარებას. ამას შემდეგ ბიორგი გადვიდა იმერეთში ძლიერი რახმით; იმერლები ალტაცებით მიეგებნენ მას და მეფედ აღიარეს. ამრიგად უსისხლოდ შეერთდა დიდი ხნის განშორებული იმერეთი და ქართლ-ძახეთ. ბიორგი მეფემ დაიმორჩილა აგრეთვე ზურია-სამეგრელოს და მესხეთ-აფხაზეთის გრისთავები.

საქართველოს გაძლიერებას შუერთდნენ ლეკნი და განჯა-შირვანელები. ისინი მოემზადნენ ბიორგი მეფეზე დასაცემათ, რათა დროით შეემუსრათ მისი ძლიერება. მაგრამ ბიორგიმ მოასწო: დიდა ლაშქრით შევიდა რანსა და მარვანს, აიღო ეს ქვეყნები, შემდეგ შეებრძოლა ლეკებს, დაიპყრო მთელი ღაღესტანი და დაადვა ყველას ხარკი. აქ დიდებული მეფე შეუდგა შინაურ საქმეებს. მოიწვია სხვადასხვა კუთხის წარმომადგენელი და განათლებულნი პირნი. მათი დახმარებით შეადგინა კანონები, რომელთაც უწოდა ქეგლის დებს. მქვთივე ქათალიკოზის დახმარებით ბიორგიმ აღადგინა დანგრეული ტაძრები და გაწმინდა და განამტკიცა ქრისტეს სარწმუნოება. ღიღმა მეფემ გამართა აგრეთვე ზარაფხანა და მოსკოა ფული.

მეფის დამშვიდებასა და მოწყობაში იყო მეფე, როცა მას მოულოდნელად ორი დიდი ბრძოლა მოუხდა: ერთი მონგოლებთან, მეორე კი თურქებთან. მონგოლთა ნოინი დიდი ჯარით შემოიქრა სომხეთში, დაიპყრო იგი, შემდეგ შირვანი და მოადგა ბანჯას. ბიორგიმ სწრაფად შეკრიბა ჯარი და გვეგთა თავხედ ნოინს, დაამარცხა სასტიკად და დიდი ალაფით დაბრუნდა ოფილისს. ცოტა ხნის შემდეგ მცირე აზიის სულთანი შემოიყვანა ძლარჯეთს და იწყო რბევა. ბიორგიმ ეს

სულთანის დაამარცხა და წაართვა ურიცხვი ტყვე და ალაფი.

ამას შემდეგ მეფეს დიხდანს არ უცოცხლია. ის გადაი-
ცვალა თფილისში 1346 წელს. მან შექნა დიდებული საქმე:
მოაშორა ქვეყანას საშინელი მტარვალი, გააერთიანა დაგლეჯილი
საქართველო, გააძლიერა იგი, მისცა სამართალი, აღაგმა მთიულნი
და თავგასული ერისთავები და ამრიგად აღადგინა მკვდრეთით
ქართველი ერის ძველი დიდება. მადლიერმა საქართველომ ამ დიდებულ
მეფეს უწოდა გიორგი ბრწყინვალე.

48. ბაგრატ დიდი და ლანგ-თემური

(1360—1395 წ.)

გიორგი ბრწყინვალეს შემდეგ ტახტზე მისი შვილი ლა-
ვითი ავიდა. ის იყო მეტად გონიერი მეფე, და ქვეყნის ერთ-
გული; მან იმეფა 14 წელს; ამ დროის განმავლობაში ის
მოგზაურობდა თავის ვრცელ სამეფოში, უვლიდა ქვეყანას,
აშენებდა დანგრეულ ციხე კოშკებს და ეკლესიებს. ლავითის
შემდეგ ტახტზე ავიდა მისი შვილი ბაგრატ დიდი. ის იყო
იშვიათი ვაჟკაცი, მშვენიერი თვალტანადი, გაძნედავი,
მოწყალე და სამხედრო ნიჭით აღჭურვილი. ბაგრატი მხნედ
შეუდგა ქვეყნის მართვა-გამგეობას.

ამ დროს შუაგულ აზიაში გაჩნდა კაცობრიობის ახალი
მტერი—მონგოლთა გამოჩენილი სარდალი ლანგ-თემურა,
კაცი უწყალო და სისხლის მღვრელი. თემურმა შეაგროვა
დიდი ჯარი და მოკლე ხანში დაიპყრო თურქთა ქვეყნები,
სპარსეთი და ინდოეთი. შთვალავი ლაშქარით თემური მოა-
დგა საქართველოს. ბაგრატი შეაგროვა ჯარი, გახიზნა ხალ-
ხი მთებში და თვითონ გამაგრდა თფილისის ციხეში. თემუ-
რი მოადგა თფილისს. აქ ატყდა საშინელი ბრძოლა და
სისხლის ღვრა, რამაც ექვს თვეს გასტანა. თემურს გაუჭირ-

და, მაგრამ ბოლოს მან მიმართა ხერხს (რკინის ჩელტებს) და ამრიგად აიღო ოფილისი, სადაც დაატყვევა ზაგრატი ცოლიანათ. ამას შემდეგ მხეცმა თემურმა ააოხრა ქართლი, დაანგრია სვეტი-ცხოვლის ტაძარი, ჭვათახევის მონასტერი და რუისის ეკლესია; გამოსწვა ეკლესიაში ხალხი და დიდი დავლით დაბრუნდა თავის ქვეყანაში; თან წაიყვანა აუარებელი ტყვე.

შემეფოდ დარჩენილ საქართველოს უვლიდა ზაგრატი მეფის ვაჟი გიორგი და იმორჩილებდა გადგომილ ერისთავებს. ზაგრატი გული უკვდებოდა ტყვეობაში. მან განგებ მიიღო მაჰმადის სარწმუნოება და ამით თემური მეტად გაახარა. შემდეგ გამოსთხოვა 12 ათასი რჩეული მეომარი, ვითომდა საქართველოს გასამაჰმადიანებლათ, და ამ ჯარით და ქართველი ტყვეებით სამშობლოში დაბრუნდა. ზუიდან აცნობა თავის შვილს ბიორგის, სწრაფად შეკრიბე ჯარი, ჩასაფრდი ვიწროებში და ჩემს რაზმს თავზე დაესხიო. ბიორგიმ სიხარულით შეასრულა მამის ბრძანება: დახვდა ვიწროებში სალკითისო რაზმით, ეცა მოულოდნელათ მტერს და გაჟლიტა ერთიანად. ზახარებული მამა და შვილი მოვიდენ ოფილისს და ამოჟლიტეს იქ მყოფნი მეციხოვნე თათრებიც.

აქ მოტყუებამ თემური მეტად გაამწარა. აურაცხელი ჯარით მეორე წელს მან გამოსწია საქართველოს მოსასპობად. ზაგრატი მიიღო შესაფერი ზომები და მამაცათ დახვდა მტერს. საშინელი შეტაკება მოხდა მტკვრის ნაპირს. ქართლი მოირწყო ქართველთა სისხლით საუკეთესო მამულიშვილებმა დასდევს აქ თავი მშობელ ქვეყნისთვის; სამაგიეროდ დიდი ზიანი მიაყენეს მტერსაც და გაჟლიტეს იგი ათიათასობით. ამისთანა გასაჭირი არ დასდგომია არსად თემურს, მაგრამ სიმრავლემ თავისი გაიტანა: ზაგრატის დაქანცულმა ჯარმა დაიხია უკან და გამაგრდა ციხეებში. გამხეცებულმა თემურმა ვადასწვა და გააოხრა ქართლ-ძახეთი. შვიდჯერ შემოვიდა იგი საქართველოში, შვიდჯერ ააწიოკა ჩვენი ქვეყანა, მაგრამ ვერ

ლაშონა იგი, ვერ მოახრევეინა ქედი. ზაგრატი და შემდეგ მისი ვაჟი ბიორგი გმირულად ებრძოდნენ და ასუსტებდნენ ლანგ-თემურს. ძარბველებთან ბრძოლით იმდენათ დაძაბუნდა ლანგ-თემური, რომ მან ველარ გაბედა მეროპაში გადასვლა. ამრიგად პატარა საქართველომ დიდ ხიფათს გადაარჩინა მოვლი მეროპა.

49. ბიორგი მეშვიდე, კონსტანტინე პირველი და ალექსანდრე პირველი (1395—1442 წ.)

ზაგრატის შემდეგ არა ნაკლები გმირობა გამოიჩინა მისმა შვილმა გიორგი მეშვიდე. მის მეფობაში ოთხჯერ კიდევ შემოიჭრა საქართველოში დიდი ჯარით სისხლის მღვრელი ლანგ-თემური და ოთხჯერვე შერცხვენილი გაბრუნდა უკან. მან ვერ მოახერხა პატარა საქართველოს დაპყრობა. ამასობაში მოკვდა კიდევ ლანგ-თემური. ზაიგო ბიორგიმ ეს ფრიად სასიამოვნო ამბავი და მაშინვე შეკრიბა საკმაო ჯარი, მიუხტა თათრებს. წაართვა დაქერილი ციხე-ქალაქები. შემუსრა მათი ძალები და განდევნა არეზს იქით. ბიორგი მეფის ასეთმა გამარჯვებამ გააბრაზა მონგოლები; ისინი დიდი ძალით წამოვიდნენ საქართველოში. ბიორგი არ შეეშინდა მათ, შეებრძოლა მედგრად და დაამარცხა. ამ ბრძოლაში მოჰკლეს თვით გმირი ბიორგიც. ის ასაფლავია მცხეთის ტაძარში.

ბიორგის შემდეგ გამეფდა მისი ძმა კონსტანტინე პირველი, კაცი ძლიერი და გამბედავი. მან შიშის ზარი დასცა მუსულმანებს და ბევრგან ასახელა ქართველთა დროშა, განსაკუთრებით შეაფიწროვა მცირე აზიის თურქები. იმათ შესჩივლეს თავიანთ სულთანს. სულთანმა შეკრიბა დიდი ლაშქარი და საუკეთესო სარდლის მეთაურობით გამოგზავნა საქართველოს დასაპყრობათ. მეფე კონსტანტინემ სწრაფად შეკრიბა ძლიერი

რაზმი და მოულოდნელათ დაეცა მტერს. შეიქნა სასტიკი ბრძოლა; თურქნი უკვე მარცხდებოდენ; გახარებული მეფე გაიტაცა გამარჯვებამ, ამოღებული ხმლით შეევარდა მტრის შუაგულ რაზმებში და თავგანწირულათ იბრძოდა. უცებ თურქნი შემოველენ მეფეს რგოლივით და მოჰკლეს. კოსტანტინეს სიკვდილმა თავზარი დასცა ქართველ ჯარს: მან იბრუნა პირი; მტრები დაედევნენ და შემოვიდნენ ძლარჯეთს, მაგრამ ციხე-სიმაგრეებით შეშინებულნი ისევ მალე გაბრუნდნენ უკან. მეფედ შეიქნა ბიორგის ვაჟი ალექსანდრე პირველი. ის იყო მეტად კეთილი აღამიანი. ხალხისათვის მზრუნველი, დანგრეული ციხე-ტაძრების მაშენებელი, მაგრამ სამწუხაროდ მას აკლდა შორსმკვრეტელობა, რის გამო დიდი ზიანი მიაყენა ჩვენს ქვეყანას.

ალექსანდრემ დაამშვიდა ერთმანეთში მოჩხუბარი სამეგრელო და აფხაზეთი, დაიმორჩილა მესხეთის გამეფარი ათაბაგი და ბანჯა-შირვანი. ამას შემდეგ იგი დაულაღვათ მოგზაურობდა მთელ საქართველოში და მართავდა ქვეყანას. ცოტათი რომ მოხუცდა, მეფე ალექსანდრე შედგა პერად 1442 წელს, საქართველო კი გაუყო თავის სამ შვილს: ვახტანგს მისცა ქართლი, დიმიტრის იმერეთი და გიორგის კახეთი. მს იყო კდილესი შეცდომა და თითქმის ქვეყნის ღალატი. ამრიგად თავისი უმეცრებით ალექსანდრემ დაარღვია ის ერთობა, რომელიც დიდის წვალებით შექნეს ბიორგი ბრწყუნვალემ და ბაგრატ დიდმა. ამას შემდეგ საქართველოს აღარ გაუხარია. ჩვენი პატარა სამშობლო გაიყო სამ ჰაწაწა სამეფოდ და ხუთ სამთავროდ, რამაც ფრიად გაახარა და გაათამამა მტრები. ამიერიდან გაჰქრა საუკუნოდ ქართველი ერის ძველი დიდება და ძლიერება...

ამავე ხანში დასაფლვით ჩვენს მეზობლად გაძლიერდა ოსმალეთი.

50 ოსმალეთი და ბიზანტიის იმპერიის მოსკოვა

(1453 წ.)

მეთოთხმეტე საუკუნის დამდეგს თურქებს გამოუჩნდათ შესანიშნავი მეფე სარდალი ოსმანი, რომელმაც ალადგინა თურქების დაცემული სახელი, დაამარცხა მეზობლები და შექნა ძლიერი სახელმწიფო. სულთან ოსმანის გამო ამ თურქთა სახელმწიფოს დაერქვა ოსმალეთის იმპერია, ოსმანის შვილის შვილმა მურად ჰიკუმმა ფეხი შესდგა მეროპაში, წაართვა ბიზანტიას ქ. აღრიანოპოლი და მისი მიდამოები და აგრეთვე ბალკანეთის ნახევარ კუნძულის ჩრდილო ნაწილი; ამრიგად მან მეტად შეავიწროვა ბიზანტია, რომელიც იმ დროს სულს ლაფავდა.

1451 წელს ოსმალთა დიდი სულთანი მურად მეორე მოადგა ქოსტანტინეპოლს 30 ათასი მეომრით, ალყა შემოარტყა და ორი წლის ბრძოლის შემდეგ აიღო ბიზანტიის დედა ქალაქი. ოსმალებმა სამი დღის განმავლობაში დაარბიეს იგი და გაეღიტეს მრავალი ქრისტიანი. თვით ქოსტანტინე იმპერატორი მოჰკლეს ქალაქის კარებთან. ასე დაემხო ეს დიდი იმპერია. ოსმალებმა ქოსტანტინეპოლს უწოდეს სტამბული, მისი დიდებული აიასოფიის ტაძარი გარდაქმნეს შეჩათად. 1492 წელს ოსმალებმა დაიპყრეს თამარის მიერ დაარსებული ტრაპიზონის იმპერიაც.

ამრიგად საქართველოს მეზობლად დასავლეთით განათლებული ბიზანტიის ნაცვლად გახდა ძლიერი და გაუნათლებელი ოსმალეთი, რომელიც შიშის ზარს სცემდა დასავლეთ აზიასა და მთელ მეროპას. ამ დღიდან უკუღმა დატრიალდა საქართველოს ბედ-იღბალი: იგი დანაწილდა და დაეცა.

51. საქართველოს დანაწილება და დაცემა

მეთუთხმეტე საუკუნის მეორე ნახევრიდან იწყება საქართველოს დანაწილება სამ სამეფოდ და ხუთ სამთავროდ. ამრიგად ისედაც პატარა საქართველო დაიწიწკნა წვრილ სამეფო-სამთავროებად. ამ დანაწილებას ხელი შეუწყო, როგორც ვთქვით, თვით საქართველოს მეფე ალექსანდრემ, რომელმაც სამათ დაგლიჯ, ჩვენი პატარა ქვეყანა და გაუყო იგი თავის შვილებს. ამ უბედურ დღიდან საქართველო აღარ შეერთებულა. საქართველოში ჯერ გაჩნდა სამი სამეფო; ქართლი, კასეთი და იმერეთი. მალე ქართლს მოჴყდა შესხეთი და ვახდა დამოუკიდებელ სამთავროთ. ცოტა ხნის შემდეგ იმერეთს გადუღგენ გურია, სამეგრელო, სვანეთი და აფხაზეთი; ისინიც გადაიქცენ დამოუკიდებელ სამთავროებად. ბურიაში მთავრად შეიქნა გურამიძე, სამეგრელოში—დადიანი, სვანეთში ჯერ გელაფანი შემდეგ დადეშქელიანი. აფხაზეთში კი შარვაშიძე.

ამ საბედისწერო დროიდან იწყება საქართველოს დაცემა როგორც პოლიტიკურად, ისე ნივთიერად და სულიერათ. დაიწყო მეფე-მთავრებს შორის საშინელი შფოთი, კინკლაობა და სისხლის ღვრა. მსენი არბევდენ ერთმანეთს, ეცილებოდენ მამულებს და ციხე ქალაქებს; ამგვარათ ინთხეოდნი ძმათა შორის სისხლი. ამიერიდან უბედური საქართველო გადაიქცა შინაურ ბრძოლის ასპარეზად. ღაცა მეფის ღირსება და პატივისცემა, გაჴქრა სამშობლოს სიყვარული და ქვეყნის ერთგული სამსახური. თითქმის ყოველი თავადი ბატონად თვლიდა თავს და მზად იყო შეეწირა ქვეყნის ბედნიერება თავისი პირადი სარგებლობისთვის.

ამ გარემოებით. მეტად სარგებლობდენ ჩვენი მტრები, ყოველი კუთხიდან ესეოდენ საქართველოს და იკლებდენ, თუმცა ქართველები თავგანწირვით ებრძოდენ მათ. ამ ხანებში მეტათ გაძლიერდენ: აღმოსავლეთით სპარსეთი და

დასავლეთით ოსმალებით. ეს ორი სახელმწიფო ემუქრებოდა ჩანთქმას ჩვენს აწიწილ ქვეყანას. სპარსეთი ეპატრონებოდა ქართლ-ქახეთს, ოსმალეთი კი — იმერეთს, მესხეთი ხან ერთის ხელში გადადიოდა, ხან მეორისაში, რის გამო სპარსეთი და ოსმალეთი ხშირად ერთმანეთს ებრძოდნენ და მათ შორის კოზაკივით ისრისებოდა ჩვენი საშობლო. ოსმალებმა მოკლიჯეს საქართველოს ჭანეთი, კლარჯეთი, აჭარა, ქობულეთი და ძალათ მიაღებინეს მათ მაჰმადის რჯული. სულთნის ძლიერამოსილი ჯარი არა ერთხელ შემოიჭრა იმერეთში, ააწიოკა ხალხი, გადასწვა ქუთაისი და ბელათის მონასტერი. ძიღვე უარეს ზიანს შერებოდნენ სპარსნი აღმოსავლეთ საქართველოში. ამათი მიბაძვით მთიელებმა აიშვეს თავი და დაუწყეს რბევა ქართლ-ქახეთს. ზანსაკუთრებით დიდ ვნებას აძლევდნენ ჩვენს ქვეყნას ლეკები; მათ ცარცვა-გლეჯას და ხალხს აწიოკებას საზღვარი არ ჰქონდა. ამ შავბნელ დროს ჩნდებოდნენ ხოლმე საქართველოში გამოჩენილი მეფენი, როგორც იყვნენ, მავალითად, ქართლის მეფე ლუარსაბ ჰირველი და სვამონ დიდი, მაგრამ ამათ თავგანწირულ ბრძოლას ბევრი ვერაფერი ნაყოფი მოჰქონდა ქვეყნისთვის. საქართველო მიდიოდა უკან საოცარი სისწრაფით. იგი იძულებული შეიქნა დახმარება ეთხოვა რუსეთისათვის.

2. რუსეთი და საქართველო

საქართველო მოემწყვდა მაჰმადიანთა რგოლში. მას დაუდგა საშინელი წლები. შიგნით კინკლაობა, ჩხუბი და უთანხმოება, გარედან თურქ-სპარსთა და ოს-ლეკთა შემოსევა, დარბევა და აწიოკება. ეს შავბნელი დრო გაგრძელდა 350 წლამდე, ე. ი. თითქმის რუსეთთან შეკავშირებამდე. არც ერთ ერს არ განუცდია ის უბედურება, სისხლის ღვრა და აწიოკება, რაც განიცადა საქართველომ ამ სამნახევარი საუკუნის განმავლობაში.

ქართველი ერი ცნობილია თავისი სიმამაცით, გმირობით და სამშობლოს და სარწმუნოების უსაზღვრო სიყვარულით. სწორედ ეს იყო მიზეზი მისი აურაცხელ მტერთაგან გადარჩენისა. ამ დროს ქართველებს არ ეცალათ სწავლავანათლებლისა, მეურნეობისა და ვაჭრობა-მრეწველობისთვის. ამიტომ ჩვენი ერი მეტად დაქვეითდა გონებრივად და ნივთიერად; დაეცა ქართული მწერლობა და ხელოვნება.

პატარა საქართველო უძლეველი იყო, როცა ყველა მისი ნაწილი და ტომი შეერთებული იყო ერთ სამეფოდ. მაგრამ წვრილ სამეფო-სამთავროებათ დანაწილებამ და შინაურმა კინკლაობამ მოუღო მას ბოლო. ამიერიდან საქართველომ ვერ მოახერხა გაერთიანება და ერთ სამეფოდ გახდომა, რომ საერთო ძალით შესაფერი პასუხი გაეცა მძვინვარე მტრებისათვის. ამიტომ საქართველოს მეფეები შეუდგენ მოკავშირის ძებნას. ბიზანტია მოისპო. მის ნაცვლად საქართველოსა და მეროპას შორის ზღუდედ ძლიერი ოსმაჯეთი ჩადგა, რომელმაც დააშორა ჩვენი სამშობლო მეროპის განათლებულ ქვეყნებს, მათ გავლენასა და მფარველობას.

ამ დროს კავკასიონის ქედს გადაღმა, ჩრდილოეთით, თვალუწვდენელ ვაკეზე, ბალტიისა და ტეთრ ზღვებამდი იზრდებოდა უზარმაზარი სახელმწიფო; ეს იყო რუსეთი, არწმუნოებით მართლმადიდებელი ქრისტიანი. აი ამ თანამორწმუნე რუსეთს გაუწოდა სისხლიანი მარჯვენა ქართველმა ერმა. რუსეთს სთხოვდენ მფარველობასა და დახმარებას ქართლ-ქახეთის მეფენი. ამის შესახებ პირველი მიწერ-მოწერა და ელჩების გზავნა გამართეს რუსის ხელმწიფეებთან ქახეთის მეფეებმა ალექსანდრემ და ჯეჟანმა 1492 და 1558 წლებში. ამას შემდეგ გზავნიდენ ელჩებს რუსეთში და დაბეჯითებით სთხოვდენ შეეღას ქახეთის მეფენი ალექსანდრე მეორე და თეიმურაზ პირველი. ამათ ბანი მისცეს ქართლის მეფეებმა გიორგი მეათემ და ჯუარსაბ მეორემ. რუსეთს კი იმ ხანებში, შინაური არეულობის გამო, არ შეეძლო დახმარებოდა

ქართველებს, თუმცა მისი ხელმწიფენი პირდებოდენ დახმარებას და იღებდენ ივერიის მეფეთა ხარისხს.

რუსეთისკენ ხელების შვერა იათად არ დაუჯდათ ქართველებს. ამ გარემოებამ მეტათ გააბრაზა სპარსეთი და გამოიწვია საწინელი სისხლის ღვრა. სპარსეთის მეფემ შაჰ-აბაზმა ხომ პირდაპირ გადასწყვიტა საქართველოს მოსპობა. ჩვენ ბედშავ ქვეყანას თავს დაატყდა ენით წარმოუთქმელი რისხვა: ის შეიღება აღდგომის წითელი კვერცხივით თავისივე სისხლით.

53. ირანის ლომი შაჰ აბაზი

მეთექვსმეტე საუკუნიდან იწყება სპარსეთის გაძლიერება. ამ დროს სპარსეთის ტახტზე აღის ახალი გვარის, სეფიდების დინასტია, რომლის დამაარსებლად ითვლება ისმაილ-შაჰი. მან შეაერთა დანაწილებული სპარსეთი და შექმნა ძლიერი სახელმწიფო. ამ დროს შართლ-ძახეთის მეფენი გზავნიდენ ელჩებს რუსეთში და სთხოვდენ შეკავშირებას. ეს გარემოება გულს უხეთქდა სპარსეთსა და ოსმალეთს. რუსეთის ჩამოთესლებით ისინი არამც თუ ხელს იღებდენ საქართველოზე, არამედ თვითონ ვარდებოდენ საწინელ ხიფათში; აქამდი რუსეთსა და მათ შორის აშვერილი იყო უზარმაზარ კედლად ძავკასიონის ქედი, რომლის კარები დახურული იყო რუსეთისათვის. ამიერიდან თვით ქართველები უღებდენ რუსებს კარს, ე. ი. ღარიალის ხეობას, და უშვებდენ მათ ამიერძავკასიაში. აქიდან კი რუსებს პირდაპირი გზა ეხსნებოდათ როგორც სპარსეთის, ისე ოსმალეთის დასაპყრობად. აი ეს გარემოება მეტათ აშინებდა ამ ორ სახელმწიფოს და ყოველგვარ ზომებს ხმარობდენ, რომ საქართველო არ შეერთებოდა რუსეთს.

ისმაილ-შაჰმა შექკრა ზავი ოსმალეთთან და მოიწადინა საქართველოს მოსპობა, მაგრამ ერთმა გარემოებამ შეუშალა

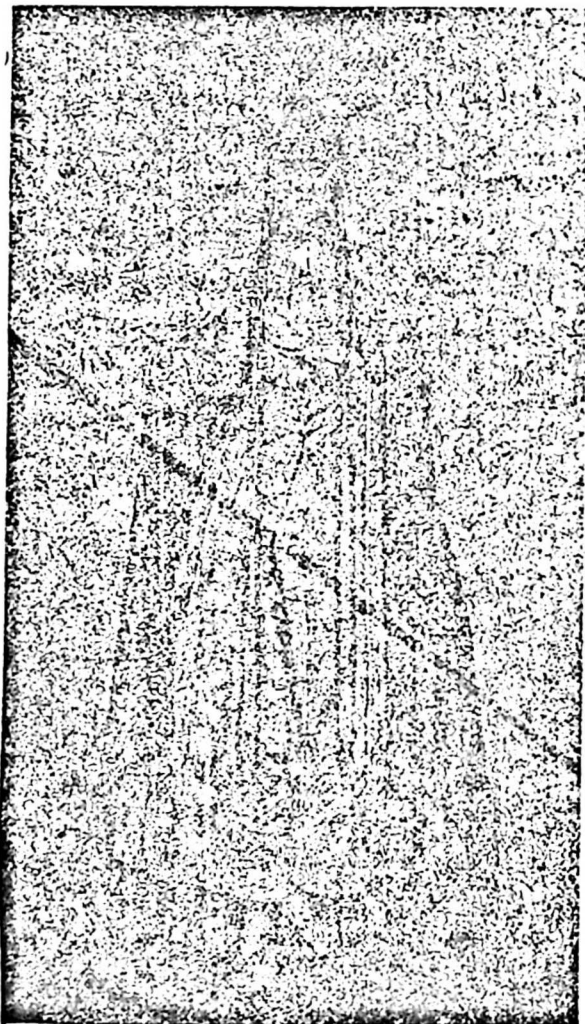
ხელი. ისმაილის შვილი შაჰ-თამაზი ძლიერი ჯარებით, ოთხჯერ შემოესია საქართველოს, მაგრამ სასტიკად დამარცხდა ქართლის მეფის ლუარსაბ ჰირველისა და მისი შვილის სვიმონის მიერ. ამგვარადვე დამარცხა სვიმონ მეფემ ოსმალებიც.

ამ ხანებში მოკვდა შაჰ-თამაზი და სპარსეთის ტახტზე ავიდა მისი შვილი შაჰ-აბაზი. ის იყო მეტად ცბიერი, დიდად ნიჭიერი და შორს გამკვრეტელი ადამიანი, და ამასთანავე შესანიშნავი სარდალი; ამიტომ მას მეტ სახელათ დაერქვა სპარსეთის ანუ ირანის ღმირი. ამ დიდებულმა შაჰმა გაათართოვა სპარსეთის საზღვრები და უმაღლეს წერტილამდე აიყვანა თავისი ქვეყნის პოლიტიკური ძლიერება. შაჰ-აბაზმა მაშინვე მიაქცია ყურადღება საქართველოს. ამ დროს ქართლში მეფობდა გიორგი მეათე, ძახეთში კი ალექსანდრე მეორე ამათ გაჩაღებული მიწერ-მოწერა ჰქონდათ რუსეთის მეფესთან. ამ გარემოებამ მეტათ შეაშფოთა შაჰ-აბაზი. მისი შორს გამკვრეტი გონება ნათლად ხედავდა, თუ რა უედეგი მოჰყვებოდა ამ მიწერ-მოწერას. მან შეუთვალა ქართლ-ძახეთის მეფეებს, შეეწყვიტათ რუსეთთან ყოველივე კავშირი; ნაცვლად კი დაპირდა ყოველსავე შელავათს, მაგრამ ამათ, ჩვენი მეფეები დაჟინებით გზავნიდენ ელჩებს რუსეთში და ითხოვდენ შეკავშირებას. ამით განრისხებულმა შაჰ-აბაზმა მიმართა მკაცრ საშვალებას: მან იღუმლად მოაწამლია ქართლის მეფე ბიორგი; ძახეთის მეფეს კი გაუგზავნა მკვლელათ მისივე გამაჰმადიანებული შვილი კოსტანტინე, რომელსაც დაპირდა, ძახეთის ტახტზე ავიყვანო. სპარსელთა რაზმით ქონსტანტინე შემოვიდა ძახეთს, დაიბარა თავისი მამა ალექსანდრე და ძმა ბიორგი, მოჰკლა ისინი ღალატით და გამეფდა ძახეთში.

54. ქეთევან დედოფალი და თეიმურაზ პირველი

(1606--1663 წ.)

ქოსტანტინეს საზიზლარმა მოქმედებამ ააშფოთა მთელი ქახეთი. ამ მამისა და ძმის მკვლელობა მოისურვა აგრეთვე თავისი ქვრივი რძლის ქეთევან დედოფლის ცოლად შერთვა. მოთმინებიდან გამოსული ქახეთი ქეთევან დედოფლის მე-

ქეთევან დედოფალი.

ქაურობით აჯანყდა. ამ იშვიათმა ქალმა იწყუ საომრად მზადება და ჯარების მოგროვება. თავის მხრივ ქოსტანტინესაც მოუვიდა მაშველი ჯარი ბანჯა-შირვანიდან და აღირბეჯანიდან. მამაცი ძეთევანი თავის ლაშქარს გაუძღვა თავგანწირული მოღალატის წინააღმდეგ. მოხდა დიდი ბრძოლა, სადაც სანაფებოდ გაიმარჯვეს კახელებმა. ღამარცხდა ქოსტანტინეს ჯარი, თვით ქოსტანტინე მოჰკლა ამ ბრძოლაში ქახეთის გმირმა ღვით ზანდიერმა და მისი თავი მიართვა ძეთევანს.

ძეთევანმა აუწყა თავისი გამარჯვება შაჰ-აბაზს და ქახეთის მეფედ მოსთხოვა. მძევლათ წაყვანილი თავისი შვილი თეიმურაზი. შაჰ-აბაზი მეტად გააბრაზა ქოსტანტინეს მოკვლამ და ძეთევანის გამარჯვებამ, მაგრამ სხვადასხვა მოსაზრებით დაიმშვიდა გული, დაიბარა თეიმურაზი, განუცხადა პირფერობით თავისი სიხარული, მიულოცა გამარჯვება და დიდი საჩუქარით გაისტუმრა ქახეთის მეფედ.

სამწუხაროდ თეიმურაზი ვერ გამოდგა შესაფერი მეფე; ეს იყო მეტად უნდო და წვრილმანი ადამიანი, სუსტი მართველი და უნიქო სარდალი. მას წარმოდგენილი ჰქონდა თავი დიდ პოეტად და იმ დროს, როცა მთელი ქახეთი იღუპებოდა, არხინათ ბრძანდებოდა იმერეთში, სწერდა თავის უნიქო ლექსებსა და პოემებს. თეიმურაზს სძულდა შაჰ-აბაზი, თანაც მეტათ ეშინოდა მისი, არ სწამდა მისი ფიცი და დაპირებანი. ამიტომ იგი აღრევე დაადგა იმავე გზას, რასაც ადგენ მისი წინაპრები, და იწყო მოციქულების გზაენა რუსეთში. ამ საქმეში მან ჩაითრია ახალგაზდა და სუსტი ხასიათის მქონე შართლის მეფე ლუარსაბ მეორე. ამგვარი მოქმედებით თეიმურაზმა მეტად განარისხა შაჰ-აბაზი, გამოიწვია ქახეთის აოხრება და მთელი საქართველო საშინელ ხიფათში ჩააგდო. თეიმურაზ მეფის სიბრძნევს უნდა მივაწეროთ მისი ორი შვილის, ლუარსაბ მეფისა და ძეთევან დედოფლის წამებაც.

შაჰ-აბაზს არ სურდა უბრალოდ სისწლის დანთხევა. მისი მიზანი იყო მშვიდობიანის გზით მოენადირებია თეიმურა-

ზის და ლუარსაბის გული; ამ მიზნით იგი ორსავე დაემოყვრა და ცოლებად მათი დები შეირთო. აგრეთვე დაამოყვრა ერთმანეთს ეს ორი მეფე; **თეიმურაზს** შერთო ცოლათ **ლუარსაბის** მეორე და. **შაჰ-აბაზი** გულწრფელად ურჩევდა ორსავე მეფეს, შეეწყვიტათ რუსეთთან ყოველივე კავშირი და მინდობოდენ მას, როგორც სიძეს და ერთგულ ადამიანს. **შაჰ-აბაზი** არ ზოგავდა თავს, რათა მოეგო ამ ორი მეფის გული და დაკავშირებოდა მით უმეტეს, რომ იგი დედით ქართველი იყო და კარგად იცოდა ქართული ენა. მაგრამ ყოველივე ცდამ უქმად ჩაუარა ამ დიდებულ **შაჰს**. მაშინ იგი დიდი ჯარით წამოვიდა **ივერიაში** და **თეიმურაზს** მძევლათ შვილები მოსთხოვა. **თეიმურაზმა** გაუგზავნა ჯერ უმცროსი ვაჟი და შემდეგ უფროსი, თანაც გააყოლა მათ თავისი დედა მეთევან დედოფალი. **შაჰ-აბაზმა** დაიბარა თვითონ **თეიმურაზი**, მაგრამ მან გაქუსლა **იმერეთს** და თან გადაიყვანა მეფე **ლუარსაბი**, რომელიც შემდეგ მოტყუებით ხელში ჩაიგდო **შაჰ-აბაზმა**. **ცოტა ხნის** შემდეგ **შაჰი** უომრად დაბრუნდა **სპარსეთს** და თან წაიყვანა **ლუარსაბი** და **თეიმურაზის** დედა და შვილები.

55. ქახეთის აოხრება (1616 წ.)

ბავიდა **ქართლ-ქახეთიდან** **შაჰ-აბაზი** და **ქახეთის** საუკეთესო მამულიშვილებმა დავით ჯანდიერმა, თამაზ ვახნაძემ და ნოდარ ჯორჯაძემ მოახდინეს შეთქმულობა **ქახეთში** დარჩენილ სპარსელთა ჯარის წინააღმდეგ. მათ შეკრიბეს საუკეთესო ვაჟკაცნი და აღავერდობა დღეს მოულოდნელად აუტეხეს ბრძოლა სპარსელებს ეკლესიის გალავანში და გასწყვიტეს ისინი; შემდეგ გადმოიყვანეს **იმერეთიდან** **თეიმურაზი** და დასვეს ტახტზე.

თეიმურაზმა შეაგროვა 10 ათასი მეომარი, დაეცა გამაჰმადიანებულ **იასეს**—**შაჰ-აბაზის** დაყენებულს, მოჰკლა იგი და

ამოსწყვიტა ერთიანად სპარსელთა ჯარი და მისი სარდლები. ამას არ დასჯერდა ოციმურაზი; მან გასწყვიტა იასეს მომხრე თავადობა, შეიპყრო ძახეთში მყოფი სპარსელი ვაჰრეზი და წამებით დახოცა; მათი ქონება კი თვითონ დაისაკუთრა. არც ეს იკმარა—შეუსია ათი ათასი კაცი სპარსეთის მიდამოებს და ააოხრა. მს ამბავი მალე გაიგო შაჰ-აბაზმა. მის გაბრაზებას საზღვარი არ ჰქონდა. ის შეუდგა სამზადისს, შეაგროვა აუარებელი ჯარი და ძახეთის მოსასპობად წამოვიდა. წამოსვლამდღი კი მოაკვლევინა ლუარსაბ მეფე, ოციმურაზის ორი ვაჟი და საშილნად აწამა გახურებული შანთებით ძეთევან დედოფალი, რომელიც ქართველმა ეკლესიამ შერაცხა წმიდათა შორის.

აღდგომა ღამეს ღავით ბარეჯის უდაბნოში ეკლესიას უვლიდა ლიტანიას კელაპტრებით ხელში ექვსი ათასი ბერი და გალობდნენ „ქრისტე აღსდგას“. შორს გაისმოდა ეს ღალადება. ამ დროს გავარდა თოფი, და ათი ათასი გამხეცებული მხედარი ეკვეთა უმწეო ბერებს და იწყეს მათი მუსვრა. მს იყო შაჰ-აბაზის მოწინავე ჯარი. ღავით ბარეჯის უდაბნოს ბერები შეიქნენ პირველი მსხვერპლნი. სამი მხრით მოედვენ ძახეთს შაჰ-აბაზის ჯარები და იწყეს ხალხის უწყალოდ ქლევთა; ცეცხლსა და მახვილს მისცეს ყველაფერი. ნამდვილი ჯოჯოხეთი დატრიალდა ამ ტურფა მხარეში. ათასობით სპობდა ქალსა და კაცს მტარვალის თოფი და ხმალი და ცეცხლის აგზნებული ალი; მომაკვდავის საზარელი კვნესა, ქალთა და ბავშვთა უნუგეშო ტირილი წვდებოდა თვით ზეცას.

აოხრდა მთელი ძახეთი; ვინც ვერ მოასწრო მთებში შეფარება, ზოგი დაიხოცა, ზოგიც შეიქნა ტყვეთ. მოსპეს და გადასწვეს ყველაფერი; ნანგრევებად იქცა ეს მწვენიერი და მკიდროთ დასახლებული ქვეყანა. ასე იჯერა გული მძინვარე შაჰ-აბაზმა! ასე გადაუხადა მან სამაგიერო ბრიყვ ოციმურაზს. 70 ათასი კახელი გაწყდა ამ შემოსევის დროს. 150 ათასი კი ტყვეთ წაიყვანეს. ამათგან სამი წილი გზაში გაწყდა.

ღანარჩენი ზოგი მონებად გაიყიდა, ზოგიც დაასახლეს სპარსეთის სხვადასხვა კუთხეში და ძალად მიაღებინეს შაჰმადის რჯული. ამრიგად გაწყდა ნახევარი ქახეთი; ეს იყო საშინელი რისხვა, რომლის მსგავსი არა დროს არ განუცდია საქართველოს...

56. დიდი მოურავი სააკაძე

შაბრაზებული შაჰ-აბაზი კიდევ უარეს საქმეს უპირობდა მართლს. მან გადასწყიტა მოესპო მთელი საქართველო: ქართველი ერის ზოგი ნაწილი გაეყიდა მონებათ, ზოგიც მოეფანტა სპარსეთის სხვადასხვა უვარგის კუთხეში და მათ ნაცულად საქართველოში დაესახლებია სპარსელები, რათა ამრიგად ეხსნა თავისი სახელმწიფო საშინელ ხიფათისაგან, ე. ი. რუსთა ამიერ ქავკასიაში შემოსვლისაგან. ადვილად შეიძლება შაჰ-აბაზს აესრულებია კიდევ ეს თავის სატანური განზრახვა და მოესპო ჩვენი სამშობლო, რომ განგებას საქართველოს მხსნელად არ მოეგონა დიდებული გმირი გიორგი სააკაძე.

გიორგი სააკაძე იყო ქართლის უბრალო აზნაური. 16 წლის ბიორგომ ჩინა თავი სვიმონ მეფის დროს ოსმალებთან ბრძოლაში: 22 წლის ბიორგი უკვე ხდება ამირ-სპასალარი ბიორგი მეფის დროს და იღებს თავადის ხარისხს. მას ემოყვრება და აძლევს ქალს ქართლის უპირველესი თავადი ნუგზარ არაგვის მრისთავი. სააკაძე ხდება თითოთ საჩვენებელ გმირად. ის შეიქნა მეფის პირველ ვეზირად და დიდ მოურავად. მეფის ბრძანებით ბიორგომ ალაგმა თავგასული ერისთავები, დაამარცხა ოსები, გადააყენა უღირსი მოხელენი და მათ ნაცულად ქვეყნის გამგეობის სათავეში ღირსეული პირები ჩააყენა. სააკაძე არ აქცევდა ყურადღებას გვარიშვილობას, რითაც მეტად გადაიმტერა დიდი თავადები. ბიორგომ მალე დაამშვიდა მტერთაგან აოხრებული მართლი, დააბინავა გლე-

1787

Handwritten text in Georgian script, likely a letter or document, written in a cursive style. The text is partially obscured by a large, faint watermark or bleed-through from the reverse side of the page.

ხობა, ხელი შეუწყო მშრომელ ხალხს და ააღორძინა ვაქრ ე-
ბა-მრეწველობა. მართი სიტყვით, ყოველ საქმეში ახალგაზდა
სააკაძემ გამოიჩინა საარაკო ნიჭი, ნამდვილი გენიოსობა, რომ-
ლის მსგავსი ღვით აღმაშენებლისა და ზიორგი ბრწყინ-
ვალეს შემდეგ ჩვენს სამშობლოს არ ღირსებია. მისი მართვა-გამ-
გეობით და სამხედრო ნიჭით განცვიფრებული იყვნენ მეზო-
ბელი მეფენი, განსაკუთრებით შაჰ-აბაზი.

ღიღებულ ნიქთან ერთად ბუნებას ზიორგი სააკაძე გა-
რეგანი სიშვენიერით უხვად დაეჯილდოებია. ის იყო მეტათ-
ზორბა, ახოვანი და სოცრად ღონიერი ვაჟკაცი; მის ლამაზ
სახეს ამკობდა შავი წვერ-ულვაში. მის ცეცხლისმფრქვევი თვა-
ლებიდან კრთოდა უსაზღვრო სიმამაცე, დიდსულოვნება და
სამშობლოს სიყვარული; მისი ლომებრივ მკექარე ხმა შიშის
ზარს სცემდა მტერს ბრძოლის ველზე. შაი მას, ვისაც მოხვდე-
ბოდა ზიორგის ხმალი! ძაცი და ცხენი ოთხად გაკვეთილი
ვარდებოდენ ძირს. მტრის რაზმები ივლტოდენ მის წინაშე;
ათასი კაცით ის ამარცხებდა მტრის ოცსა და ორმოც ათას
მხედარს.

ზიორგი სააკაძე არ ეთანხმებოდა ქართლ-ძახეთის მეფე-
თა მიწრაფებას; მას არ სურდა საქართველოს რუსეთთან
შეკავშირება. მისი მიზანი იყო დანაწილებულ საქართველოს
შეერთება; მას სწყურდა აღედგინა დიდი ღვითისა და თამარის
ღრთის საქართველო. ზიორგი სააკაძე მამასავით მფარველობდა
საქართველოს იმ დროს, როცა ჩვენ სამშობლოს უპირობდა
ერთიანად აოხრებას ირანის ლომი შაჰ-აბაზი.

57. ცხირათის ომი (1609 წ.)

ზიორგი სააკაძის შესანიშნავ გმირობად უნდა ჩაითვა-
ლოს ოსმალის ჯარზე საარაკო გამარჯვება. შაბრაზებულმა
სულთანმა შეუსია საქართველოს 60 ათასი მეომარი. მს ჯარი

მოულოდნელად შეიქრა ჭართლში და წამოვიდა სოფელ ცხირეთზე, სადაც იმყოფებოდა იმ დროს ახალგაზდა მეფე ლუარსაბ მეორე თავისი ამალით.

მსმალოს მოწინავე ჯარმა გზაში ჩაიგდო ხელში თევდორე ღვდღვი, გაიგდო იგი მუქარით წინ ცხირეთის გზის საჩვენებლად. მაგრამ ამ ღირსეული ქართველის გულში დღევინდა მამულის მტკიცე სიყვარული. მან არჩია ქვეყნის ლალატს ტანჯვით სიკვდილი. თევდორე ღვდღვი გაუძღვა მტრებს, ააცდინა ცხირეთის გზას და შეიყვანა უდაბურ-ტყეში. აქ მტრები მიუხვდნენ ლალატს; სტაცეს ხელი საწყალ თევდორეს და წამებით მოჰკლეს. მსმალეებმა ძლივს დაახწიეს თავი უდაბურ ტყეს და მიაღგენ ცხირეთს. თევდორე ღვდღვი ეკლესიამ წმიდათა შორის შერაცხა.

მსმალთა ჯარის მოულოდნელმა თავდასხმამ შიშის ზარი დასცა ლუარსაბ მეფეს და მის ამალას. მათ ყოველივე იმედი დაჰკარგეს. მაგრამ მათ შორის იყო ძლიერი ადამიანი, რომლის გულს არა დროს არ მიკარებია შიში — დიდი მოურავი გიორგი სსაკაძე. მან გაამხნევა მეფე და მისი ამალი, აფრინა ირგვლივ შეიკრიკები და შეიდი საათის განმავლობაში შეკრიბა ხუთასმდე კაცი. ამ ერთი მუქა რაზმით იგი შეეარდენივით დაეცა თავზე ოსმალთა ჯარს და იწყო მათი მუსვრა. ცოტა ხნის შემდეგ მას მოემატა კიდევ ხუთასი კაცი ზაზა ციციშვილის მეთაურობით. ახლა უფრო გამხნევდა სააკაძე. იგი იბრძოდა როგორც ლომი; მისი შუბის კვეთება, ხმლის ტრიალი და მკექარე შეძახება შიშის ზარს ჰყენდა მტრის რაზმებს. სააკაძეს გვერდით მისდევდა ხმალამოწვდილი მეფე ლუარსაბი და მუსრავედა მტერს. ბიორგის შემდეგ ყველაზე მეტად თავი იჩინა ზაზა ციციშვილმა. მან თავის ხელით მოჰკლა მტრის მთავარსარდალი და მისი თავი მიართვა მეფეს.

მტერი დაფრთხა, ამდენმა ჯარმა იბრუნა პირი და მიაშურა ბორის ციხეს. მაგრამ სომხის მღვდელმა ტერსააკამ დრო-

ით აცნობა გორელებს ეს ამბავი. ხალხი, გამოცვინდა ქალაქიდან, მტრის თვალწინ აყარეს ხიდი და მით შეუშალეს ხელი ოსმალთა ჯარს ციხეში შესასვლელათ. მაშინ ოსმალთა ჯარი დაადვა ახალციხის გზას, მაგრამ მათ დაედევნა ექვსი ათასი კაცით ბიორგი სააკაძე და ბორჯომის ხელობაში მიაყენა მტერს ისეთი დამარცხება, რომლის მსგავსი ოსმალებს არა დროს არ ენახათ. მთელი მათი ბანაკი და ქონება დარჩა ქართველებს. ამრიგად სააკაძის წყალობით სძლიეს საშინელს მტერს. მართველთა სიხარულს საზღვარი არ ქონდა.

58 ბიორგი სააკაძის განდევნა სპარსეთში

ოსმალთა ჯარის დამარცხების შემდეგ სააკაძის სახელი უფრო განითქვა მთელ საქართველოში. იგი შეიქნა თითოთ საჩვენებელ გმირად. მეფე ლუარსაბმა მეტად შეიყვარა ბიორგი და ერთ დღეს ეწვია მას დიდის ამალით. ბიორგიმ მეფური ნაღიმი გადაუხადა ლუარსაბს. მან გადააქარბა სიუხვით და მასპინძლობით ყველა დიდებულს. ამ ლხინის დროს მეფის გული მოხიბლა თავისი სიმშვენიერით სააკაძის დამ შაკინემ. მეფემ გადასწყვიტა მისი ცოლად შერთვა და შეერთო კიდეც.

ამრიგად მართლის მეფე შეიქნა სააკაძის სიძე, მაგრამ ეს მეფის დამოყვრება გახდა საბედისწეროდ თვით სააკაძისთვის. ამ დამოყვრებამ უზომოთ გააბრაზა დიდებულნი. მათ გადასწყვიტეს სააკაძის დაღუპვა. ისინი შეუჩინდნენ მეფეს, დაემუქრენ ტახტიდან ჩამოგდებას და იმდენად გადაიბირეს ეს სუსტი ხასიათის ადამიანი, რომ გააშვებინეს ცოლი. თვით სააკაძეს დაუპირეს დალატით მოკვლა. ეს ამბავი შეიტყო ბიორგიმ და ძლიერ გაასწრო თავისი ცოლ-შვილით. დიდებულნი დაეცნენ სააკაძის სასახლეს, გაცარცვეს და ცეცხლის აღს მისცეს მთელი მისი ქონება. ამრიგათ მართლის თავადებმა მოაშორეს თავის სამშობლოს უპირველესი გმირი და მამული-

შვილი. სააკაძის გაძევებით მათ დააობლეს მთელი საქართველო.

ზიორგი სააკაძემ თავი შეაფარა სპარსეთს. მას თან ახლდა მისი ცოლის ძმა, შესანიშნავი ვაჟკაცი ზურაბ ერისთავი. შორს გამქვრეტმა შაჰ-აბაზმა მეფური ღირსებით მიიღო სააკაძე, უბოძა დიდი ადგილი და ქონება, შაჰმა ისარგებლა ამ გმირის სტუმრობით: წაიყვანა იგი საომრათ ჯერ ინდოეთში და შემდეგ ოსმალთა წინააღმდეგ. სააკაძემ სანაქებოდ გაიმარჯვა ორივე ალაგს, დაუპყრო შაჰს დიდი ქვეყნები და მოდრიკა მსმალეთის ამაყი სულთანი. ზიორგის სახელი განითქვა მთელს აზიაში. აღმოსავლეთის პოეტები უძღვნიდნენ მას ლექსება და პოემებს; მომღერალნი გალობდნენ ლხინსა და ნადიმში მის ქება-დიდებას.

სააკაძის სპარსეთში ყოფნის დროს საქართველოს თავს დაატყდა ის საშინელი რისხვა, რომელიც მოვიხსენეთ ზევით: მრისხანე შაჰ-აბაზმა სისხლით შეღება მთელი ქახეთი და გასწყვიტა აურაცხელი ქართველობა. ამ დროს სააკაძე ხმლით ხელში წინ მიუძღოდა სპარსელ ჯარებს და იპყრობდა ქვეყნებს. ზიორგის ესმოდა ბრძოლის ველზე ის საშინელი ამბავი, რაც თავს დაატყდა მის სამშობლოს. ამ გმირის გული ივსებოდა საშინელი შურისძიებით. ის ელოდა დროს, ის ეძებდა მარჯვე შემთხვევას. და აჰა, მიეცა მას ერთიც და მეორეც!

59 შაჰ-აბაზის რისხვა

იმერეთის გადახვეწილი მეფე თეიმურაზი გზავნიდა ელჩებს რუსეთში და სთხოვდა შეკავშირებას. მან მიიმხრო ამ საქმეში იმერეთის მეფე ზიორგი და ზურია-სამეგრელოს მთავრები. მს ამბავი ესმოდა შაჰ-აბაზს და ბრაზით ივსებოდა მისი გული. შაჰმა გადასწყვიტა საქართველს სრულად მისძობა. მან გამოგზავნა უთვალავი ჯარი საუკეთესო სარდლების მეთაურობით და უბრძანა, ქახეთი ერთიანად ამოსწყვი-

ტეთ, მართლი აყარეთ და სპარსეთში გადასახლეთ, ხოლო მათ ნაცვლად კი სპარსელები დაასახლეთო

მს იყო საბედისწერო ეამი ქართველი ერის ცხოვრებაში, ამისთანა განსაცდელი ჩვენს უბედურ ქვეყარას არა დროს არ დასდგომია; ამიერიდან მისი სახელი უნდა წაშლილიყო ქვეყნის გულიდან; ამიერიდან ქართველების ნაცვლად ივერიაში უნდა ყოფილიყვნენ სპარსელები; ან სიციცხლე ან სიკვდილი! ან საუკუნოთ გაქრობა, ან გმირული ბრძოლა და გამარჯვება! აი რა საშინელი აზრები აიმართა ქართველი ერის წინ!

სპარსეთის ლაშქარი სხვადასხვა გზით შემოვიდა მართლ-ძახეთში და დიდი მოხერხებით დაიკავა ციხეები. მათ მოამწყვდიეს შუაში უმეტოდ და უპატრონოდ დარჩენილი ქართველობა. თავის სარდლებს შაჰ-აბაზმა ზიორგი სააკაძე თან გამოაყოლა. სააკაძე შაჰის მიაჩნდა თავის ერთგულ კაცად, მით უმეტეს, რომ საქარველომ იგი გარისხა და გადისროლა, მაგრამ მოტყუვდა. ამ გმირის გულში ღვივოდა სამშობლოს სიყვარული. ზიორგი ჩამოვიდა საქართველოში და ხელი მიჰყო მოქმედებას. მან საიდუმლოდ აფრინა კაცები მართლ-ძახეთის ყოველ კუთხეში, გაამხნევა დამფრთხალი ხალხი, მიიმხრო გავლენიანი თავად-აზნაურნი და გამართა დიდებული შეთქმულობა მტარვალთა გასაჟლეტად და საქართველოს გადასარჩენად. შეთქმულებს ზიორგიმ მისცა პაემანი: ეს იყო 25 მარტი, ე. ი. ხარება.

ხარება დილას რიყრაჟზე ქართველი ჯარი მოულოდნელად უნდა დასხმოდა სამუხრანოში (მართლში) სპარსთა მთავარ ლაშქარს და უნდა გაეწყვიტა იგი. აქედან სწრაფად უნდა სცემოდნენ და აეღოთ ყველა ციხეები; ამრიგად უნდა მოეშორებიათ სამშობლოსთვის საშინელი განსაცდელი. მართლაც ყველაფერი ასრულდა იმ წესით, რაც მისცა შეთქმულებს ზიორგი სააკაძემ. ის იყო სული და გული ამ საიდუმლო მოძრაობისა.

60. საქართველოს ბადარჩენა (1623 წ.)

მოახლოვდა ღანიშნული დღე. ხარების წინა ღამეს ზიორგი სააკაძე ოთხი სუკეთესო ვაჟაკით იყო მტრის მთავარ ბანაკში. მს ხუთი გმირი იარაღ ახმული იღუმლათ ვრთ კარავში გულის ფანცქალით ელოდა რეჟრავს, ელოდენ შეთქმულთა ნიშანს, რომ დარეოდენ მტერს და შიშის ზარი დაეცათ მისთვის.

ამ დროს გაისმა შორს ბუკისა და საყვირის ხმა; ეს იყო შეთქმულთა ნიშანი; თუშ-ფშავ—ხევსურთა ჯარი ზიორგი სააკაძის შეილისა და ზურაბ მრისთავის მეთაურობით მოდიოდა მტარვალთა წინააღმდეგ. ქართველი ჯარის გუგუნი და ბუკნალარის მკექარი ხმა ედებოდა ველსა და მთებს; ეს ხმა შიშის ზარს ჰფენდა სპარსელთა ლაშქარს. მათ ეგონათ, თეიმურაზ მეფე რუს-იმერეთა ჯარით მოდისო, რადგან ეს ხმა წინდაწინ დაჰყარა შორს გამკვრეტმა სააკაძემ. უსაზღვრო შიშმა შეიპყრო სპარსელები. ისინი დაიბნენ ამ მოულოდნელ თავდასხმაზე. მათმა სარდლებმა აფრინეს კაცი ზიორგისთან. სააკაძე თავისი ოთხი ვაჟაკით ცხენზე შექსხდარი მივიდა მთავარ სარდლის ყორჩინხანის კარავთან. აქ შემოეხვიენ მას სპარსელი სარდლები გაფითრებული სახით და დაუწყეს კითხვა, თუ რას ნიშნავდა ეს ბუკის ხმა.

„ეს ის ხმაა, რომ დადგა ჟამი თქვენი გაწყვეტისა და საქართველოს გათავისუფლებისა!“ მიაძახა მათ ზიორგი სააკაძემ. „სიკვდილი მტარვალთა!“ შესძახა მათ მკექარე ხმით, იძრო შუბი, ჰკრა გულში თვით შორჩინხანს და იქვე გააგორა. შემდეგ ხმლით ხელში თავისი ოთხი გმირითურთ ეცა სპარსელ სარდლებს და დახოცა ერთიანათ. მს იყო ერთი წუთის საქმე. მს ხუთი გმირი ახლა ეკვეთენ სპარსელთა ჯარს და შეიქნა საშინელი ქლექა. ამასობაში მოუსწრო ქართველმა ჯარმა. როგორც გაშმაგებული ლომები ჩაერიენ ამ უთვალავ ლაშქარში ზურაბ ერისთავი და ზიორგის შეილი ზუ-

წახი თავის ვაჟეცებით და გაავლეს მუსრი. შეიქნა მტრის უწყალო ელეთა; ისე შეიპყრო შიშმა სპარსელნი, რომ ველარ არჩევდენ მტერს და ხოცავდენ ერთმანეთს. ორ სამ საათში ქართველმა ჯარმა მოუღო მათ ბოლო. შემდეგ ქართველები გაეშურენ ციხე-სიმაგრეების ასაღებად; აიღეს რამდენიმე, დაამარცხეს სპარსთა ჯარები და ბოლოს გაეშურენ ჯოჯინოს, ძახეთისკენ, სადაც იდგა კიდევ მტრის დიდი ლაშქარი. მეორე მხრით სპარსელთ მოადგენ კახელები დაფით ჯანდიერის მეთაურობით. აქაც ქართველმა ჯარმა გამოიჩინა საოცარი გმირობა და გასწყვიტა მტერი.

ამრიგად სააკაძემ თავისი გენიოსური ნიჭით გადააჩინა ქართლ-კახეთი დაღუპვას და ერთიანად მოსპობას. მაგრამ იათათ არ დაუჯდა მას ეს გმირობა—საკაძემ უმსხვერპლა სამშობლოს თავისი უფროსი და უსაყვარლესი ვაჟი ჰაატა, რომელიც შაჰ-აბაზმა დაიტოვა მძევლად. შამხეცებულმა შაჰიმ საშინელი წამებით მოჰკლა ჰაატა და მით იჯერა გული სააკაძეზე.

61. მარაბდის ომი და სააკაძის ბოლო

(1623—1629 წ.)

ამ სამაგალითო გამარჯვების შემდეგ სააკაძემ გადმოიყვანა იმერეთიდან ოთეიმურაზ მეფე და დასვა ძართლ-ძახეთის ტახტზე. იქით შაჰ-აბაზი შეუდგა მზადებას შურის საძიებლად. მან შეკრიბა თავის ვრცელ სახელმწიფოში საუკეთესო ლაშქარი, რიცხვით ასი ათასი მეომარი და თავისი სიძის ფაჩინბაშის მეთაურობით გამოგზავნა საქართველოს მოსასპობათ.

არც ბიორგი სააკაძეს ეძინა. მან შეაგროვა ძართლ-ძახეთში რჩეული ჯარი, რიცხვით ოცი ათასი კაცი და ურჩევდა ოთეიმურაზ მეფეს ძართლშივე გაშაგრებას. მაგრამ პირადმა მტრობამ დაღუპა საქმე. სააკაძის მტერმა თავადებმა ჯარის

მთავარ სარდლობა მისცეს თვით მეფე ტეიმურაზს და მასვე ურჩიეს მიხტომოდა სპარსელებს. სუსტი გონების პატრონი ტეიმურაზი აყვა თავადებს. მან არ შეისმინა სააკაძის გონიერული რჩევა და ჯარით მიუხტა სპარსელებს. ბრძოლა მოხდა პაპანება სიცხეში უწყლო და მხურვალე ადგილას მარაბდის ველზე. სიცხეს შეჩვეულნი სპარსნი მხნედ იბრძოდენ; მაგრამ მათ სიმრავლეს აქაც სძლია ქართველი ჯარის ვაჟკაცობამ და მეტადრე ბიორგი სააკაძის გენიოსობამ. სასტიკად დამარცხდა მტერი და იბრუნა პირი გასაქცევად.

ამ დროს მთებიდან გამოჩნდა სპარსეთის მეორე ლაშქარი და მედგრად ეკვეთა ბრძოლით და სიცხით დაქანცულ ქართველებს. მართველი ჯარი ჩავარდა საშინელ საფრთხეში. ის მოემწყვდა სპარსელებს შორის. სპარსთა უთვალავი ჯარი შემოევლო ირკვლივ ქართველებს და იწყო მათი უწყალო ჟლეტა. მართველთ დაუდგათ საპედისწერო ჯაჟი. ამ საშინელ ბრძოლაში გამოიღეს ხელი საომრად თვით დედელმთავრებმაც. აქ გაწყდენ საუკეთესო მამულიშვილნი, მათ შორის ცხრა ძმა ხერხეულიძე და ცხრა ძმა მაჩაბელი. ამ საშინელმა ბრძოლამ იმსხვერპლა ცხრა ათასი ქართველი და თრამეტი ათასი სპარსელი.

იქნება სულ ერთიანად გაწყვეტილიყო ქართველი ჯარი, რომ იგი ისევ ბიორგი სააკაძეს არ ეხსნა. რამდენიმე თავგანწირული ვაჟკაცით მან გააპო მტრის ლაშქარი და მისცა გასაქცევი გზა ქართველ ჯარს. ამრიგად ტეიმურაზისა და მის მრჩეველთა წყალობით მარაბდის ველზე დამარცხდა ქართველი ჯარი; მან ზურგი უჩვენა მტერს. შველასზე წინ გარბოდა ტეიმურაზ მეფე. ბიორგი სააკაძე კი ერთი მუჟა ვაჟკაცებით აჩერებდა მტერს და ბრძოლით იხვედა უკან.

სპარსეთის ჯარი შემოვიდა ქართლში. ხალხი გაიხიზნა მთებში. სააკაძემ ფიცხლავ შეაგროვა ორას-სამასი ვაჟკაცი და გაუმართა მტერს სათარეშო ბრძოლას. ამ მცირე რაზმით მტერი ისე შეავიწროვა, რომ რამდენიმე თვის შეძლებ სპარსნი

შერცხვენილი გაბრუნდნ უკან. ამრიგად გმირმა სააკაძემ ხელმეორედ იხსნა საქართველო დაღუპვისაგან.

ამას შემდეგ სააკაძეს უსიამოვნობა მოუხდა თეიმურაზ მეფესთან და ზურაბ მრისთავთან, იძულებული გახდა ისევ განშორებოდა თავის სამშობლოს და წასულიყო ოსმალეთს. სულთანმა დიდის პატივით მიიღო სააკაძე, უბოძა მრავალი ქონება და გაგზავნა საომრათ მცირე აზიაში, სადაც ზიორგიმ ზედიზედ გაიმარჯვა და დაუპყრო სულთანს მრავალი ქვეყანა. ღიდხანს არ დასცალდა სააკაძეს: საზიზლარმა შურმა მოუღო ბოლო ამ დიდებულ ადამიანს. მძინარე სააკაძე ღალატით მოჰკლა სულთანის სიძემ დიდმა ვეზირმა, რომლის სახელი დაჩრდილა ოსმალეთში ზიორგის საარაკო გმირობამ. მს საზარელი მკვლევლობა მოხდა 1629 წელს.

ასე სამწუხაროდ დალია სული უცხოეთში საქართველოს უპირველესმა შვილმა და სამხედრო გენიოსმა, რომლის სახელი გრგვინავდა მთელს აზიაში!

62. საქართველოს არეული მდგომარეობა

(1630.— 1676 წ.)

ზიორგი სააკაძის სიკვდილის შემდეგ საქართველო კიდევ უარეს მდგომარეობაში ჩავარდა. საშინლად აიწეწა როგორც ქართლ-ძაბეთი, ისე იმერეთი. აღმოსავლეთ საქართველოს დავებატრონა სპარსეთი, დასავლეთ საქართველოს კი ოსმალეთი. მესხეთი ხან ერთის ხელში გადადიოდა, ხან მეორისაში. მს ჩვენი მტრები ცდილობდნ დაესუსტებიათ საქართველო და აღმოეფხვრათ მასში ქრისტიანობა. მიზანს აღწევდნ კიდევ. მათ გაამაჰმადიანეს აფსაზეთი და მესხეთი. თვით ივერიაში გაბატონდა სპარსული ზნე-ჩვეულება, სამოსელი, სმაკმა, ქცევა, საუბარი და მუსიკა-სიმღერა. ქართლ-ძაბეთის მეფენი და თავად აზნაურნი ღებულობდნ მაჰმადის სარწმუნოე-

ბას და ყველაფერში სპარსელთ ბაძავდენ; ჴათ ხალხი გაჰყვა და ამრიგათ იხრწნებოდა ქართველი ერი.

ამავე დროს ჩვენს უბედურ სამშობლოს ყვავეორნებივით ეხვევოდა მთის ხალხი, უმთავრესად იუეკნი, და იკლებდენ ქვეყანას. ზურია-სამეგრელოში ხომ საშიშელ სენად გადაიქცა ტყვეების ყიდვა ოსმალეთში გასაგზავნად. თეოდ-აზნურები და თვით ზურია-სამეგრელოს მთავრები ჰყიდდენ თავის მოძმეთ. ამ სამარცხვინო საქმეს მღვდელმთავრებიც კი კადრულობდენ. ასე დაეცა იმ დროს ქართველი ერის მალალი ზნეობა! ასეთი დამლუპავი გავლენა იქონიეს ქართველებზე სპარსეთმა და ოსმალეთმა.

შნიკო მეფე თეიმურაზი ვერაფერს შველოდა თავის ქვეყანას. მისმა მუდარამ და დახმარების თხოვნამ რუსთ ხელმწიფის მიმართ ვერაფერი ნაყოფი გამოიღო. რუსები პირდებოდენ დახმარებას, მაგრამ ეს დაპირება მუდამ დაპირებად რჩებოდა.

სპარსელები გაძლიერდენ აღმოსავლეთ საქართველოში. მათი შაჰები გზავნიდენ მართლ ძახეთში ჩეფეებად ვამაჰმადიანებულ ბატონიშვილებს. თეიმურაზი უკვე დიღიხნის გადაყენებული იყო მეფობიდან და დარბოდა ხან რუსეთსა და ხან სპარსეთს; ხან რუსის ხელმწიფეს სთხოვდა შველას, ხან სპარსეთის შაჰს აბრალედა თავს. ამ ტანტალში ამოძვრა სული ამ საცოდავ მეფეს.

63. უეთჰმულობა სპარსელთა წინააღმდეგ

(1658 წ.)

სპარსელებმა მეტად გაუჰიროვეს საქმე ძახეთს. მრთ დროს მის მართველად გახდენ სპარსელი მოხელენი. მსენი ართჰვედენ მამულს ძახეთის თავადებს და აძლევდენ სპარსელთ; აგრეთვე ანგრევდენ ტაძრებს და საშინლად სტანჯავდენ ხალხს.

სპარსთა ასეთ სისასტიკეს ვერ გაუძღვს ძართლ-ძახელებმა. მტარვალთა წინააღმდეგ შეითქვენ გამოჩენილი მამულიშვილები: არაგვის ერისთავი შააღ, ბიძინა ჩოლოყაშვილი და ქსნის ერისთავები—ორი ძმა შააღა და ელიზბარ. ამათ მიიმხრეს თუშ-ფშავ-ხევსურნი, მოახდინეს აჯანყება, დაეცნენ სპარსელებს ძლიერი რაზმით ბახტრიონის ციხესა და ალავერდის ტაძრის გალავანში და გაელოტეს მტერი. მაგრამ იათად არ დაუჯდა ეს გმირობა ამ ქებულ მამულიშვილთ: რამდენიმე ხნის შემდეგ ძახეთის მართველმა მურთუზ-აღიმ შეიპყრო ბიძინა, შააღა და ელიზბარ და გაუგზავნა შაჰს. შაჰმა აწამა ისინი 1651 წელს. წამებულნი საქართველოს ეკლესიამ წმიდათა შორის შერაცხა.

ამას შემდეგ კიდევ უფრო გათამამდნენ სპარს-ოსმალნი. მათ ხელს უწყობდნენ ერთმანეთში კინკლაობით თვით ჩვენი დიდი მებატონეები. მეფეს გავლენა და სახელი ჩვენში უკვე დაცემული იყო. ბალაღებული თავადები ეცემოდნენ ერთმანეთს და ართმევდნენ ყმებსა და მამულოს. ამგვარადვე ექცეოდნენ ეს დიდი თავადები თავის მეფეებსა და მთავრებს. ამ ქვეყნის დამღუპავ საქმეში ისინი იშველიებდნენ სპარსელთ და ოსმალებს. მსენიცი დიდი სიამოვნებით ერეოდნენ ჩვენი ქვეყნის შინაურ საქმეებში და სისხლით ღებავდნენ ტანჯულ საქართველოს.

ასეთ უნუგეშო სურათს წარმოადგენდა ჩვენი ქვეყანა, როცა ძართლში გამეფდა გიორგი მეუერთმეტე.

64. ბიორგი მეთერთმეტე და ძართვალთა

სიამაგამ (1676—1688 წ.)

მაელ მეჩვიდმეტე საუკუნეში ბიორგი სააკაძის შემდეგ პირველ კაცად უნდა ჩაითვალოს ქართლის მეფე გიორგი მეუერთმეტე. ახოვანობით, სამხედრო ნიჭით და პოლიტი-

კური გამჭირაობით ზიორგი მეფე მოვაგონებლათ საქართველოს ბრწყინვალე დროის საუკეთესო მეფეებს. მაგრამ ამ მეფეს გარემოება ხელს არ უწყობდა ქართველი ერის ძველი დიდება აღედგინა. მისი მიზანი საქართველოს გაერთიანება იყო ქართლ-კახეთის და იმერეთის შეერთებით. ამ მიზნით მან მიიხრო იმერეთის გავლენიანი თავადები და ქუთაისში თავისე ძმა არჩილი გაამეფა.

არჩილმა ვერ გაამართლა ძმის იმედები. თუმცა ის განათლებული კაცი და კარგი მწერალი იყო, მაგრამ იმავე დროს მეტად სუსტი მეფე გამოდგა; ამიტომ ვერ გამაგრდა ვერც იმერეთისა და ვერც ქახეთის ტახტზე. ბოლოს იძულებული გახდა წასულიყო რუსეთში, სადაც მიიცვალა კიდევ 1710 წ.

თვითონ ზიორგის დიდხანს არ უმეფია ქართლში. ის იძულებული შეიქნა ქართველი ჯარით დახმარებოდა სპარსეთის შაჰს ავღანთა წინააღმდეგ. ზიორგი მეფე დარჩა აზიაში თითქმის ოც წელს. მისი მეცადინეობით, შაჰმა ქართლის გამგედ ყველაზე უფრო განათლებული ბატონიშვილი ვახტანგი დანიშნა, რომელიც შემდეგ გამეფდა ქართლში ვახტანგ მეექვსის სახელით.

ზიორგი მეფემ ნამდვილი გმირის სახელი მოიხვეჭა მთელს აზიაში. თავისი პატარა რაზმით მან დაამარცხა ავღანელნი და შიშის ზარი დასცა საერთოდ სპარსეთის მტრებს. იგინი იხსენიებდნენ ზიორგი მეფეს გურგენ-ხანის სახელით. ზიორგის დიდ ფეშქაშებს უგზავნიდნენ აზიის სულთნები; აგრეთვე შანდაარში ყოფნის დროს დიდი ძღვენი მიართვა მას ინდოეთის მეფის შვილმა.

ზიორგი მეფეს გადაემტერა სულთანი შირვეისი, რომელმაც დაიმართოხელა მეფე მცირე რაზმით, მიუხედა მას ღამე ჯარით და მოჰკლა (1709 წელს). ზიორგი მეფის მცირე რაზმი, 500 კაცი, წამოვიდა გირიშკისაკენ. შირვეისმა დაადევნა მას 15 ათასი ცხენოსანი. მსენი დაეწიენ ქართველებს და გაუმართეს ომი. 500 ქართველი თავგანწირვით ებრძოდა

მტერს და საარაკოდ გაიშარჯვეს. მათ თითქმის ერთიანად გაჟლიტეს ეს დიდი ჯარი და მშვიდობით მოვიდნენ ზირიშკს. შირვეისმა კიდევ დაადევნა ქართველებს 13 ათასი შეომარი, რომელთაც ალყა შემოარტყეს ზირიშკს. ზანთიადისას ქართველები მიუხტენ მტერს გმირულად, დაამარცხეს საშინლათ და გააქციეს. ღახოცილთა თავებით კი აღმართეს კოშკი.

ასე უნაყოფოდ გაჰქრა შუაგულ აზიაში ქართველების ძალა და მამაცობა! საქართველოს ამით არ მისცემია არავითარი შეღავათი. მხოლოდ შორეულ აზიაში დარჩა ხსოვნა გმირ ბურგენხანისა და მისის ლომგული ქართველებისა.

ამ დროს დაობლებულ ქართლს განაგებდა განათლებული მეფე ვახტანგ მეექვსე სჯულმდებელი.

65. ვახტანგ სჯულმდებელი (1703—1724 წ.)

ვახტანგ მეექვსე ანუ სჯულმდებელი, თუმცა ფრიად განათლებული პირი იყო, მშრომელი და გულკეთილი, მაგრამ მას აკლდა პოლიტიკური გამჭირიანობა და სამხედრო ნიჭი, ე. ი. ის, რაც ყველაზე მეტად საჭიროა მეფისათვის. რვაწლის განმავლობაში ვახტანგი ერთგულად განაგებდა ქართლს. მან გაღმოიყვანა ძახეთში გახიზნული ქართველები და დაასახლა მათსავე მამულში, დანგრეული ქართლი ისევ აღადგინა, მოაწყო შინაური საქმეები, გამართა შკოლები, დააარსა ობილისში პირველი სტამბა და დაბეჭდა მრავალი წიგნი. მეფე განსაკუთრებით ყურადღებას აქცევდა სწავლა-განათლებას და ამ მხრივ მეტად ბევრი გააკეთა. ვახტანგმა შეადგინა აგრეთვე კანონები, ანუ სჯულის წიგნი, რისთვისაც უწოდეს მას სჯულმდებელი.

შმაწვილობისას ვახტანგი სპარსეთს მიიწვიეს. ის დიდხანს დარჩა შაჰის სასახლეში. იქ მან მშვენიერად შეისწავლა სპარსული ენა და მწერლობა. 1719 წელს შაჰმა აღიარა იგი

ქართლის მეფედ და გამოგზავნა სამშობლოში. მახარებელი
 მახტანგი შეუდგა ისევ ქართლის მართვას. მაგრამ მეფობა
 დიდხანს არ დასცალდა. 1722 წელს სპარსეთს მოადგა ორი
 ძლიერი მტერი: აღმოსავლეთით ავღანთა ხანი და ჩრთილოე-
 თით რუსთა ხელმწიფე პეტრე დიდი. შეშინებულმა შაჰმა

ვახტანგ სეფუღმდებელი

მახტანგს სთხოვა დახმარება, მაგრამ უარი მიიღო. მეორე
 მხრით დახმარება სთხოვა მახტანგს პეტრე დიდმა და ბევრი
 რამ აღუთქვა. ეს ამბავი ოსმალეთის სულთანმა რომ გაიგო,

სწრაფად აფრინა შიკრიკი მახტანგთან და შეუთვალა, რუსებზე ნუ დაეხმარებო, რადგან რუსთა გამარჯვებით თვით ოსმალეთი დიდ საფრთხეში ვარდებოდა. ნაცვლად ამისა სულთანმა მახტანგს აღუთქვა დიდი ჯილდო.

მახტანგმა არ იცოდა, რა ექნა. თუმცა მას სურდა პეტრე ლიდს დახმარებოდა, მაგრამ ერის დაუკითხავად ვერ გადასწყვიტა ეს მძიმე საქმე. ამ წიხნით მან მოახდინა დიდებულითა კრება. ლიდი ბქობის შემდეგ მახტანგს მიემხრო კრების უმეტესობა. ამას შემდეგ მახტანგმა შეკრიბა საუკეთესო ჯარი, რიცხვით 40 ათასი მხედარი და გაემართა შაზახს, რომ პეტრე ლიდს შეერთებოდა. ამ მოქმედებით მახტანგმა მეტად გაარისხა როგორც შაჰი ისე სულთანი, რომლებიც ამიერიდან გადაიქცნენ საქართველოს დაუძინებელ მტრებად.

შაჰი შეურიგდა პეტრე ლიდს და მან უომრად გააბრუნა უკან თავისი ჯარი. პეტრე ლიდმა მალე დაივიწყა თავისი დაპირებანი და მიატოვა მახტანგი. მრისხანე შაჰმა კი იჯერა გული მახტანგზე: იგი მაშინვე ჩამოაგდო ტახტიდან და მართლი მისცა ძახეთის გამაჰმადიანებულ მეფე კონსტანტინეს. ძახეთის მეფე, დიდი ჯარით შეესია მართლს, ააოხრა ოფილისი, დახოცა მრავალი ხალხი და დასწვა სიონი. ასე ძვირად დაუჯდა მახტანგს რუსების დახმარება; მან დაჰკარგა ტახტი და დიდი ზიანი მისცა თავის ქვეყანას.

მახტანგი თავისი ოჯახითა და ამალით იმერეთს შეეფარა; აქედან კი 1724 წელს ცოლშვილიანათ გადასახლდა რუსეთს, სადაც მიიწვია პეტრე ლიდმა. მახტანგმა თან წაიყვანა 1200 წყნული ქართველი და მათი ცოლშვილი, და ამრიგად უფრო დასუსტდა მართლი. ბზაში მახტანგმა შეიტყო პეტრე ლიდის გადაცვალება. ზარბაზნების სროლით და დიდი პატავით მიიღეს მახტანგი პეტრეს ქალაქში. რამდენიმე ხნის შემდეგ ქვრივმა დედოფალმა მახტანგის მეთაურობით გაგზავნა ჯარი ბილანის დასაპყრობად, მაგრამ ამ ლაშქრო-

ბიდან არაფერი გამოვიდა უიმედოთ დარჩენილი მახტანგი მიიკვალა ქ. ასტრახანში 1737 წელს; იქვე დაასაფლავეს.

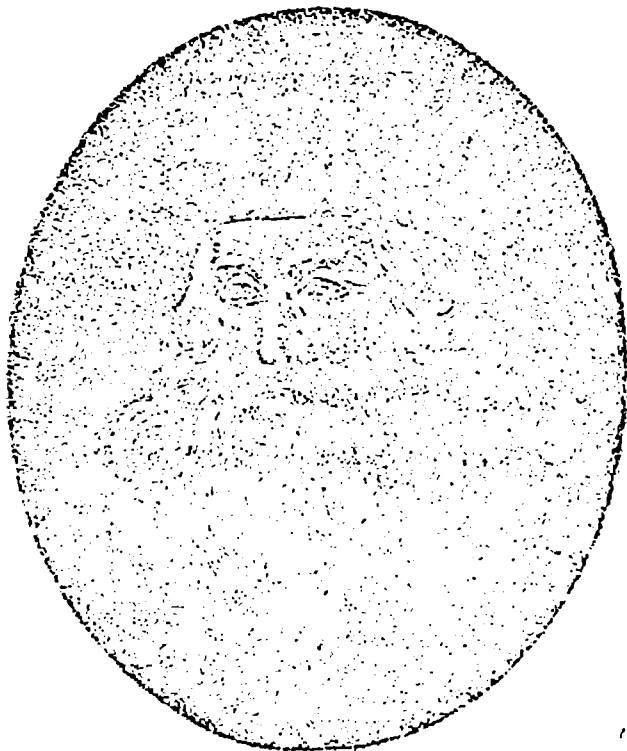
66. ქართული მწერლობის აღორძინება

მეჩვიდმეტე საუკუნის პირველი ნახევარი შესანიშნავია მით, რომ ამ დროს აღორძინდა ქართული მწერლობა.

მონგოლთა შემოსევას და ბიზანტიის იმპერიის დამხობას მოჰყვა ჩვენთვის ის ცუდი შედეგი, რომ საქართველოში მწერლობა და ხელოვნება დაეცა, შემცირდა მეტათ შკოლები და სწავლა-განათლება, დაქვეითდა მეურნეობა და ვაჭრობა-პრეწველობა. შინაურმა ბრძოლამ და კინკლაობამ, მტრების შემოსევამ, მთიელთა ტაჯობამ და უზომო ბეგარამ ვრთიანად გააღატაკა ჩვენი ხალხი. ნივთიერ სიღარიბესთან ერთად ფეხი მოიდგა უმეცრეებამ. ბაუნათლებელ მტარვალთა ზეგავლენით მეტად დაეცა ქართველი ერის ზნეობა; ყოველივე ამაღ ცუდად იმოქმედა ქართველ ერზე და უკან დასწია მისი ცხოვრება.

ამდროს ევროპის სახელმწიფონი, მაგ. იტალია, საფრანგეთი, ინგლისი და გერმანია მეტად განათლდენ და წავიდენ წინ ნივთიერათ და გონებრივათ. მეჩვიდმეტე საუკუნეში იტალია-საფრანგეთიდან ჩამოვიდენ ჩვენში კათოლიკეთა სარწუნოების: საქადავებლად ფრიად განათლებული პატრები (მღვდლები.) ამ პატრებმა იციოდენ კარვად ექიმობა, მალე შეისწავლეს ქართული ენა და დაუახლოვდენ ჩვენს მეფეებს, მთავრებს, თავად-აზნაურებს და იქონიეს მათზე დიდი გავლენა. იმათი რჩევით მახტანგ მეექვსემ დაიბარა უნკთეთიდან (მეროპაშია) მესტამბენი და 17119 წელს დაასრულა თფილისში სტამბა, სადაც დაბეჭდა „სადგთა წერალი“ , „ვეფხისტყაოსანი“ , და სხვა მრავალი წიგნი. ამ პატრების რჩევით ბევრი გამოჩენილი ქართველი წავიდა მეროპაში და გაეცნო იქაურ ცხოვრებას. მეროპაული განათლება მიიღეს გრეთვე ზოგიერთმეფის შვილებმაც. მონებით ფსიხელი და სწავლის მოტრფია

ლე ქართველები ამ საშინელ სისხლის ღვრის დროს მწყურვალესავეით დაეწათენ სწავლას. მოკლე დროში გაჩდენ ჩვენში შესანიშნავი მწერლები და პოეტები, როგორც, მაგ. არჩილ შეფე, სეხნია ჩხეიძე, იოსებ თფილელი, ვახტანგ შექეძსე, საბა სულხან თრბელაანი, ვახუშტი ბატონიშვილი, დავით გურამი-

საბა სულხან თრბელიანი

შვიდი და სხვ. არჩილ მეფემ, დასწერა ლექსად თემურ-რაზ ჰირველას ცხოვრება, სეხნია ჩხეიძემ--საქართველოს ისტორია, იოსებ თფილელმა--გიორგი სააკაძის ცხოვრება, საბა სულხან-თრბელიანმა შეადგინა ქართული ლექსი-

კონი, დასწერა „სიბრძნე სიჭრუის“ წიგნი და მახტანგ მეფესთან ერთად გადათარგმნა შესანიშნავი წიგნი, „ქალილა და ღამანა“, მახტანგ მეექვსემ შეადგინა კანონის წიგნი, მისმა შვილმა მახუშტიმ დასწერა საქართველოს ისტორია და გეოგრაფია და შეადგინა საქართველოს რუკები, ღვეით ბურამიშვილმა კი დასწერა ხალხური ენით შესანიშნავი ლექსები და ჰაქეები. მწერლობის აღორძინების სული და გული იყო თვით ვახტანგ მეექვსე. ამ ხანას დაერქვა ვერცხლის საუკუნე.

მეთვრამეტე საუკუნეში საქართველოში გამოჩნდა აგრეთვე ორი შესანიშნავი მეფე: იმერეთის მეფე სოლომონ დიდი და შართლ-ძახეთის მეფე უძლეველი გმირი ერეკლე მეორე.

67. იმერეთის მეფე სოლომონ დიდი

(1752—1781 წ.)

სამი საუკუნის განმავლობაში იმერეთს არ ღირსებია შესაფერი მეფე. უბირო მეთაურთა წყალობით ეს ქვეყანა გადაიქცა შინაურ კავალაობისა და მტრობა-ქიშპობის სარბიელად.

იმერეთის მეფეს ებრძოდნენ გურია-სამეგრელოისა და აფხაზეთის მთავრები, ხშირად ამარცხებდნენ მას და ართმევდნენ აღვილებს. მეფეს ებრძოდნენ აგრეთვე იმერეთის დიდი თავადები, იწვევდნენ ხშირად ოსმალებს დასახმარებლათ და იკლებდნენ ქვეყანას.

ასეთ უნუგეშო სურათს წარმოადგენდა იმერეთი, როცა ტახტზე ავიდა მეტად მხნე და შესანიშნავი ვაჟკაცი სოლომონ შირკელი ანუ ჭადი. ეს იყო სულით ძლიერი და სამხედრო ნიჭით აღკურვილი, მშრომელი და სამშობლოს მოყვარული. მისი საზრუნავი შეიქნა იმერეთის გაძლიერება და გათავისუფლება ოსმალთა ბატონობისგან.

ავიდა ტახტზე სოლომონი და მაშინვე უმთავრესი ყურადღება მიაქცია თავდასულ მთავრებსა და თავადებს. ამ მიზ-

ნით სოლომონი დაემოყვრა სამეგრელოს მთავარს ოტია და-
დიანს და შეერთებული ძალით საშინლათ დაამარცხა რუსის
გულზე აფხაზეთის მთავარი, რომელსაც ჰყავდა 40 ათასი მო-
შარა, თოჯ-ზარბაზნებით შეიარაღებული.

ძიღვე უფრო ადრე სოლომონმა დაამხო თავგასული
თავადეზი ჯევან აბაშიძე და რაჭის ძლიერი ერისთავი როს-
ტომი. შაბრაზებულმა მეფემ როსტომსა და მის შვილებს და-
სთხარა თვალები. ამ საქციელით მეფემ შიშის ზარი დასცა
თავადებს.

იმ დროს იმერეთის უმთავრესი ციხეები ოსმალებს ეკა-
ვათ. აქედან ისინი თავისუფლად თარეშობდნენ მთელს იმერეთ-
ში, იკლებდნენ ქვეყანას, მიჰყავდათ მრავალი ტყვე და მიჰ-
ქონდათ დიდი ხარკი. იმერეთი მეტად შევიწროვებული იყო
ოსმალთა მტარკალობით. სოლომონ მეფემ შეკრიბა საკმაო
ჯარი და ღადიანის დახმარებით შეებრძოლა ოსმალებს რამდენ-
სამე ალაგას და საშინლად დაამარცხა. მეტადრე შესანიშნავი
იყო სრესიფის ომი (იმერეთში). ამ ბრძოლაში მეფემ დაიხმა-
რა შართლის ჯარი და დიდებულად გაიმარჯვა. ამ ბრძოლა-
ში მოჰკლეს ოსმალთა ჯარის უფროსი გოჯა ფაშა და ქვეყნის
მოღალატე ჯევან აბაშიძე. ამავე ბრძოლაში მოჰკლეს
სოლომონის მომხრე შესანიშნავი ვაჟკაცი ხუტუნია შერვაშიძე,
რომელიც მამაცად შეიჭრა ოსმალთა ჯარში და დახოცა
16 მეომარი.

ამ გამარჯვების შემდეგ სოლომონი შეუდგა შინაურ
საქმეს: გამართა სტამბა ორ-სამ ალაგას და დაბეჭდა მრავალი
წიგნი, აკრძალა ტყვეთა ყიდვა, შეაკეთა დანგრეული ციხეები
და ძუთაისში მდ. რიონის პირად ააშენა ლამაზი სასახლე
„ოქროს ჩარდახი“. იმერეთი დამშვიდდა და გაძლიერდა.
მაგრამ, საუბედუროდ, დიდხანს არ შერჩა იმერეთს ეს შესა-
ნიშნავი მეფე; იგი გადაიცვალა უშვილოთ 1781 წელს და
იმერეთის ტახტი დაობლდა. ამით მეტად კარგი შემთხვევა
ჩიეცა შართლ-ძახეთის მეფე მრეკლეს შეეერთებია იმერეთი

და მით აღედგინა საქართველოს ძველი ერთობა და ძლიერება; მით უმეტეს, რომ იმერეთის ზოგიერთი თავადები სთხოვდნენ შეერთებას. მაგრამ სამწუხაროდ მრეკლეს აკლდა პოლიტიკური გამჭრიახობა და არ მიიღო ეს სახეირო წინადადება, რითაც დიდი ზიანი მისცა მთელ საქართველოს.

68. პატარა კახი მრეკლე მეორე (1744 - 1798 წ.)

მეთვრამეტე საუკუნეში მტრებისაგან დასუსტებულ საქართველოს ქომაგად მოვევლინა უძლეველი გმირი ერეკლე მეორე. მს იყო ქართლ-კახეთის მიღე თეიმურაზ მეორის შვილი.

თეიმურაზი ჯერ იყო ქახეთის მეფე. იგი ერთგული იყო სპარსეთის ძლიერი ხელმწიფის ნადირ-შაჰისა. ამ დროს შახტანგ მეექვსის რუსეთში გადასახლების გამო ქართლი უმეფოდ იყო დარჩენილი. ნადირ-შაჰიმ ერთგულობისათვის თეიმურაზს მისცა ქართლი, მრეკლეს კი — ქახეთი. ამრიგად შეერთდნენ დიდი ხნის განმავლობაში განშორებული ქართლი და ქახეთი. მს შეერთება იმ გარემოებამ უფრო გააადვილა, რომ ქართლის ტახტის ნამდვილი მემკვიდრენი რუსეთში იყვნენ, და თვით თეიმურაზ მეფეს უკლად ჰყავდა შახტანგ მეექვსის ქალი თამარი. თეიმურაზ მეფის სიკვდილის შემდეგ მრეკლე შეიქნა ქართლ ქახეთის მბრძანებელი.

ზარეგნოპით მრეკლე იყო ტანშორჩილი, ამიტომ მას მეტსახელად დაერქვა შატალა კახი. მისი შევარდენის თვალეზი კრთოდნენ ელვასავით. მრეკლე იყო სწრაფი, საოცარი გულადი და იარაღის რევიათი მხმარებელი. მისი იერიში და ლომივით მკექარე ხმა შაშის ზარს ფენდა მტრის ლაშქარს. მრეკლე იყო სამხედრო გენიოსი, უპირველესი სარდალი ბრძოლისათვის მოვლინებული. ღავით აღმაშენებლისა და ზიორგი სააკაძის გარდა საქართველოს არა დროს არ ჰყოლია ასეთი დიდებული სარდალი. მს გმირი მეფე ნამდვილ

სასწაულ-მომქმედი იყო: ხშირად ხუთი ათასი კაცით ამარჯებდა მტრის ორმოცსა და სამოც ათას მხედრობას.

13 წლის არც იყო მრეკლე, როცა მამამ დანაშნა იგი

ერეკლე მეორე

ძახეთის ჯარის სარდლად. 14 წლის მრეკლემ უკვე შეეუსრა ლეკთა დიდი ჯარი. ამ ომში მრეკლე ლომივით იბრძოდა,

აბზობს ისტორიკოსი პაპუნა მრბელიანი. მრეკლეს გმირობის სახელი განითქვა მთელს აზიაში. იგი მიიწვია დიდმა სარდალმა ნადირ-შაჰმა და წაიყვანა საომრად ინდოეთში. ამ ომებში მრეკლემ საარაკო გმირობა გამოიჩინა და ყველგან გაიმარჯვა. მან დასტოვა აზიაში თავის გმირობის წაუშლელი კვალი — დღესაც ზღაპრათა იქ დარჩენილი მრეკლე მეფის საოცარი გმირობა.

მრეკლეს სამხედრო გენიოსობას და ქართველი ჯარის მამაცობას განცვიფრებაში მოჰყავდა აგრეთვე მთელი შეროპა. ჩვენს მეფეს განსაკუთრებით აღიღებდა პრუსიის შესანიშნავი მეფე-სარდალი ფრიდრიხ დიდი. ბრძოლის ველზე თავის ჯარს იგი ამხნეებდა ქართველთა სიმამაცით. — „დასავლეთით მე ვბრძანებლობ, აღმოსავლეთით კი უძლეველი გმირი მრეკლე მეფეა“, ამბობდა ხშირათ ფრიდრიხ დიდი და უგზავნიდა ჩვენს მეფეს ძვირფას საჩუქრებს,

69. მრეკლე გმირის ომები

მრეკლე მეფემ თავის სიცოცხლეში გადაიხადა ასამედი ომი. უმთავრესად მას უხდებოდა ბრძოლა ლეკებთან. მს მოუსვენარი ხალხი მეტად გათამამდა ბოლო ხანებში, გადმოდრიოდა მთებიდან და ცარცვადა შართლ-ქახეოს. ლეკთა მიბადვით არ უსვენებდენ ჩვენ ქვეყანას სხვა მთიელებიც, უმთავრესად ოსებთა. მაგრამ მოელო ბოლო მათ თარეშს: მათ რისხვად განგებამ მოავლინა ერეკლე გმირი.

ჯერ 14 წლის ძლიერ იყო მრეკლე, როცა მან დაამარცხა ქახეთში ლეკთა დიდი ჯარი. მას შემდეგ მრეკლეს მრავალჯერ მოუხდა შეტაკება ამ მიის ხალხთან და ყოველთვის გამოდიოდა გამარჯვებული. ხშირად ხელჩართულ ბრძოლაში პატარა ქახი თავის ხელით ჰკლავდა ლეკთა განთქმულ ბეჭადებს (ჯარის უფროსთ). მრეკლემ მოსპო აგრეთვე ოსთა

თარეშიც. იგი საკმაოდ რაზნით შევიდა ოსეთში, დაღეწა 40
კოშკ-სიმაგრენი, დაატყვევა მრავალი ოსი და ძღვევამოსილი
დაბრუნდა სამშობლოში.

გიორგი მეტოქეტი.

აზატხანის დამარცხება. (1752 წ.) ნადირ-შაჰის სიკვდილის
შემდეგ სპარსეთის საკმენი მეტად აიწეწა. ხანები ეცი-

ლებოდენ ერომანეთს ირანის ტახტს. მათ შორის იყო აზატ-
ხანიც. იგი წამოვიდა 40 ათასი მეტრძოლით და მოსთხოვა
ხარკი ერევანს ხანს, რომელიც ემორჩილებოდა მრეკლეს.
ეს რომ, მრეკლემ გაიგო, სწრაფად შეკრიბა ხუთი ათასი
კაცი და გასწია მრევანს. მიუახლოვდა თუ არა მტერს, მრე-

დარეჯან დედოფალი.

კლემ განაზრახა თავის ჯარი, რომ თოფი არ ესროლათ, სა-
ნამ თვითონ არ მისცემდა ნიშანს. პატარა რაზმით მრეკლე
წარსდგა წინ. მტერმა იცოტავა და შემოესია ირგვლივ. ამ

დროს მტრის სარდალმა მოაგდო ცხენი და ამაყათ დაიძახა: — „სად არის მრეკლე ხანია!“ — მე ვარ მრეკლე მემეფეო, მიაძახა ჰატარა ძახმა, დაახალა გულში თოფი და გადმოაგდო ძირს. ამას უცდიდენ ქართველებიც. დასცალეს მათაც თოფები, იშიშვლეს ხმალი და დაერიენ მტერს. მტრის ჯარმა ვერ გაუძლო ქართველთა სიმამაცეს და გაიქცა. ქართველებს დარჩათ დავლათ 14 ზარბაზანი და მთელი ბანაკი.

ასპინძის ომი (1770 წ.). რუსებს მოუხდათ ოსმალეთთან დიდი ომი. რუსეთის დედოფალმა ეკატერინე დიდმა დახმარება სთხოვა მრეკლეს და გამოგზავნა საქართველოში ოახი ათასი კაცი გენერალ ტოტლებენის სარდლობით. მრეკლემაც შეერიბა საკმაო ჯარი და ერთად გაემართენ ახალციხისკენ, სადაც იყო დაბანაკებული მტრის დიდი ლაშქარი. შხაში ტოტლებენმა ბძანება მიიღო, ჯარი უკან დააბრუნეო. პრაფიტარმა თხოვნამ არ გასკრა მასზე; იგი დაბრუნდა უკან და მიატოვა მრეკლე სამიათასი კაცით მტრის თვალწინ, მაგრამ მრეკლე გმირი არ შეუშინდა ლეკ-ოსმალთა დიდ ლაშქარს. მან მიმართა თავის მცირე ჯარს მხურვალე სიტყვით: — „ჩემო გულის ძმანო, გულოვანო ქართველნო! ამისთანა საშინელი ომი ჩვენს თავზე პირველი არ არის. შიომოთ სიკვდილამდი! ბავწყდეთ ბრძოლაში და მტერს ზურგი არ ვაჩვენოთ!“ — „ბავწყდეთ ერთიანად, გავწყდეთ! ან სიკვდილი, ან გამარჯვება!“ — დაიგრიალა ქართველმა ჯარმა, იძრო ხმალი და შევარდენივით დაერია უთვალავ მტერს. მისვლისთანავე მრეკლემ მოჰკლა ლეკვთა სარდალი კოსტა ბელადი. დაფრთხენ ლეკ-ოსმალნი და გაიქცენ. ისინი შეცვინდენ აყრილ ხილზე, ჩატყდა ხილი და გადაცვინდენ მტკვარში — მდინარის ზვირთებმა თბილისთან ჩატარა ათასობით დამხვჩალი ლეკი და ოსმალნი. ამ საარაკო გამარჯვებამ განცვიფრებაში მოიყვანა მთელი მეროპა და მოუპოვა მრეკლეს უძლეველი გმირის სახელი.

70. მრეკლე მეფის შინაური ცხოვრება და მოღვაწეობა

მრეკლე მეფე დიდებული იყო არა მარტო ბრძოლის ველზე, იგი მეტად ნიჭიერათ მართავდა შინაურ საქმეებსაც. მრეკლე შეუდგა თავის სამეფოს ევროპიულათ მოწყობას და განახლებას. მისი ბძანებით მცოდნე კაცებმა აღმოაჩინეს ანტაღას (ბორჩალოში) ოქროვერცხლის მადანი, საიდანაც ხაზინას ქონდა ყოველწლობით ასი ათასი მანეთი შემოსავალი. მეფემ მოსჭრა ფული, ააგო ციხე — სიმაგრენი, უმთავრესად ლეკთა საზღვარზე და დააარსა თბილისში თოფხანა სადაც აკეთებდნ თოფებს და ზარბაზნებს. მრეკლემ დააწესა აგრეთვე „შირიგი ღაშქარი“ რიცხვით ხუთი ათასი კაცი და დაუდგინა ასისთავები და ათასისთავები. ამ ჯარს ჯამაგირი ეძლეოდა ხაზინიდან. შორიგეობაში თვით მრეკლე დგებოდა თითო თვეობით და თავის შვილებსაც აყენებდა. ამ თავის ზორიგე ჯარის შემწეობით მისმა შვილმა ლევანმა საქართველო გასწმინდა ლეკთა თარეშისაგან. ლევანი იყო იშვიათი ვაჟკაცი და ხალხის გადმოცემით, გმირობით მამას აჭარბებდა. სამწუხაროთ, ეს საუკეთესო მამულისშვილი ადრე მიიკვალა. ლევანის დაკარგვამ გასტეხა წელში მოხუცი მრეკლე.

ძიდევ უფრო ადრე მრეკლემ მოახდინა სასულიერო პირთა კრება; ამ კრების შემწეობით მან მოსპო ყოველივე უწესო ქცევა. მეფემ დააარსა აგრეთვე სტამბა და აავსო წიგნით ძართლ-ქახეთი. მაგრამ ყველაზე მეტათ მრეკლე ზრუნავდა ხალხის განათლებასე. ამ მიზნით მან დააარსა სკოლები და ორი სასულიერო სემინარია თფილისსა დი თელავში (ქახეთში). ამგვარი მზრუნველობით საქართველოში წარმოიშვენ შესანიშნავი მწერლები, პოეტები და ფილოსოფოსნი, მაგ. ანტონ ჰირველი ქათაღაკოსი (პოეტი და ფილოსოფოსი), ბესიკი ანუ ბესარიძე გაბაშვილი (პოეტი), ამბროსი ნეკრესელი, სოლომონ ლეონიძე (მსაჯული), ჰაჰუნა ორბელიანი (ისტორი-

კოსი) ნიკოლოზ დადანი, (ისტორიკოსი) და სხვ. თვით
მეფე მრეკლეს შვილიშვილებსა მიიღეს ევროპული განა-

შარვაში დედათალო

თლება და შეიტანეს სულთნისათვის მწერლები; ასეთი იყვნენ
მაგ. დავით, იოანე და თეიმურაზი სატრიაშვილები. თეიმურაზი
შემდეგ აირჩიეს პეტრეს ქალაქში სამეცნიერო აკადემიის
წევრად. იოანე ბატონიშვილმა კი იოანე ხელაიასთან
ერთად შეადგინა შესანიშნავი სამეცნიერო წიგნი „კაჯმა-
სობა“ .

მიუხედავად ასეთი ზრუნვა-თავდადებისა, მრეკლეს ძართლ-ში ყავდა მრავალი მტერი. იმათ მოახდინეს ორჯერ შეთქმულობა მეფის წინააღმდეგ. სათავეში იდგენ: პირველ შეთქმულობაში შახტანგ მეექვსის შვილი შაატა და მეორეში შახტანგისავე შვილი შვილი ალექსანდრე. ორივე შეთქმულობა დროით შეიტყო მრეკლემ, შეიპყრო ნოღალატენი და გადასცა სამსჯავროს. რომელმაც სცნო ისინი დამნაშავეთ და მიუსაჯა სიკვდილით დასჯა. მს განაჩენი მეფემ მოიყვანა სისრულეში.

ზარეშე მტერთა სიმრავლემ, შინაურმა უსიამოვნებამ და მეტადრე საუკეთესო შვილის ლევანის სიკვდილმა გასტეხა მრეკლეს ფოლადი გული. მან დაიწყო ძლიერი მფარველის ძებნა თავის ქვეყნისთვის. ამ მიზნით მეფემ მიმართა მეროპის ხელმწიფეებს, მაგრამ ამათ. მაშინ მრეკლემ გადასწყვიტა რუსეთის მფარველობაში წესვლა, რომ მით გადაერჩინა ძართლ-ძახეთი ლეკთა თარეშისაგან და უმთავრესად სპარსოსმალთა ძალ-მომრეობისაგან. ამ მიზნით მან გამართა მოლაპარაკება რუსეთის იმპერატორაცა მკატერინე დიდთან. იგი სიამოვნებით დაეთანხმა, რადგან თვით რუსის მთავრობა დიდხანი ცდილობდა ფეხის მომაგრებას ამიერ ქავკასიაში და მით ოსმალეთისა და სპარსეთის დასუსტებას.

71. ტრაქტატი ანუ სახელფიფო ხელშეკრულება

რუსეთისა და საქართველოს წარმომადგენელნი შეიკრიბენ ქალაქ შიორკიევსკის ციხეში 24 ივლისს 1783 წელს და შეადგინეს ხელშეკრულება ანუ ტრაქტატი, რომელზედაც ხელი მოაწერეს რუსეთის მხრივ ლენერალმა შავლე პოტემკინმა, და საქართველოს მხრივ კი სპასალარმა ივანე ბაგრატიონმა და მანდატურთა უხუცესმა გარსევან ქავკასიემ*); ამ მეგობრუ-

*) შემდეგ კი იმავე ტრაქტატზე ხელი მოაწერეს თვით მრეკლე მეფემ და მკატერინე დიდმა.

ლი პირობის, ანუ ტრაქტატის ძალით ქართლ-ძახეთი შევიდა რუსეთის მფარველობაში; თვით მეფის და ბაგრატიონთა დინასტიის უზენაესი მფარველი შეიქნა რუსეთის იმპერატორი.

აი მოკლეთ მუხლები ამ ტრაქტატისა:

1. ქართლ-ძახეთის მეფე მრეკლე II ამიერიდან უარყოფს ყოველივე დამოკიდებულებას როგორც სპარსეთთან, ისე სხვა სახელმწიფოებთან და სცნობს თავისთავზე და თავის მემკვიდრეებზე მხოლოდ რუსეთის იმპერატორის უზენაეს უფლებას და მფარველობას. ამასთანავე აღთქვამს რუსეთის ტახტის ერთგულებას და დახმარებას მუდამ ეამს, როცა კი მოსთხოვენ მას.

2. რუსეთის იმპერატრიცა მკატერინე II აღთქვამს თავისი და თავის მემკვიდრეთა სახელით მოწყალებას და მფარველობას ქართლ-ძახეთის მეფისა და მის მემკვიდრეთა მიმართ, რის დასამტკიცებლად ვალდებულად რაცხს თავისთავს დაიცვას მრეკლე II სამეფოსა და სამფლობელოთა მთლიანობა და ეცდება შეუერთოს ის ქვეყნებიც, რომლებიც იქნება შეძენილი სხვადასხვა დროს რაიმე გარემოებით.

3. მრეკლე მეფე და მისი მემკვიდრენი ვალდებული არიან ნიშნათ ერთგულებისა და მფარველობისა, აცნობონ რუსეთის იმპერატორს თავის ტახტზე ასვლა და გამოითხოვონ მისგან მეფობაზე დამტკიცება, რისთვისაც იმპერატორი უგზავნის მეფეს წერილობით სიგელს, ხმაღს, სამეფო კვერთხს, მანტიას (ყარყუმის მოსასხამს) და დროშას რუსეთის საიმპერატორო დერბით, რომლის შუაგულში იქნება საქართველოს სამეფოს დერბი. ამ სამეფო ნიშნების მიღებისათანავე, რუსის მინისტრის თანადასწრებით, საქართველოს მეფე დიდის ზეიშით აღიარებს ფიცს რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე და სცნობს მის უზენაეს უფლებას და მფარველობას.

4. რუსეთის მთავარმართებლის და მინისტრის დაუკითხავად და ნებადაურთველად საქართველოს მეფეს არა აქვს უფლება იქონიოს რაიმე ურთიერთობა მეზობელ მთავრებთან,

პასუხი გასცეს მათ წერილებზე, ან მიიღოს მათი დესპანები.

5. საქართველოს მეფეს ეძლევა უფლება იყოლიოს იმპერატორის წინაშე თავისი მინისტრი ანუ რეზიდენტი. ამგვარივე მინისტრი უნდა ჰყავდეს რუსის სელ-მწიფეს მართლ-მართლის მეფის წინაშე.

6. რუსეთის იმპერატორი აღთქვამს თავისის და თავის მემკვიდრეთა სახელით: 1) საქართველოს სამეფოთა ერნი იყოლიოს მკვიდრო კავშირსა და სრულს თანხმობაში თავის იმპერიასთან, ამიტომ მათა მტერი ჩასთვალოს თავის საკუთარ მტერად, რის გამო რუსეთსა და ოსმალეთს, სპარსეთს ან სხვა სახელმწიფოს შორის დადებული ზავი უნდა იყოს გავრცელებული საქართველოზედაც. 2) ქართლ-კახეთის ტახტის ნატრანსი უნდა იყოს მხოლოდ ერეკლე II, მისი მემკვიდრენი და შთამომავალნი, 3) სამეფოს შინაგანი მართვა გამოკვება, სამართალი და სამსჯავრო. აგრეთვე ყოველთავე გადასახადები უნდა დარჩეს ქართლ-კახეთის მეფის სრულს უფლებასა და სარგებლობაში. ამასთანავე კერძოებთ რუსეთის სამხედრო თუ სამოქალაქო მართველთ შორის სამეფოს მანაურ საქმეებში, ან მოახდინონ რაიმე განკარგულებანი.

7. მართლ-მართლის მეფე აღთქვამს: 1, იყოს მუდამ მზათ თავის მხედრობით იმპერატორის სამსახურისათვის. 2, იქონიოს ურთიერთობა რუსეთის უზენაეს მთავრობასთან და დაიფაროს თავის სამეფოში რუსის ქვეშევრდომნი ყოველგვარ შევიწროება-შეურაცყოფისაგან, 3, პატივისცეს უფროს მოხელეებს ჩინებით და დაწინაურებით.

8. ნიშნათ განსაკუთრებული მოწყალებისა, იმპერატორი ანიჭებს ივერიის ქათალიკოზს მერვე ადგილს რუსეთის არქიელთა შორის და აძლევს მასვე უწმინდესი სინოდის წევრობის ხარისხს.

9. იმპერატორი ავრცელებს თავის მოწყალებას საქართველოის თავად-აზნაურობაზე და ანიჭებს მას რუსეთის იმპე-

რიაში იმავე უფლებას და უპირატესობას, რაც აქვს მოპოვებული თვით რუსის კეთილშობილ წოდებას.

10. ძართლ-ძახეთის მცხოვრებთ ეძლევა უფლება დაფსახლონ რუსეთში, ან დაბრუნდნ უკან.

11. ძართველ ვაჭრებს შეუძლიათ თავისუფალი ვაჭრობა მთელს რუსეთში და სარგებლობენ ყოველივე უფლებით რუსების თანაბრად.

12. პირობა ესე იწერება სამარადისოთ, მაგრამ თუ საჭიროებამ მოითხოვა რომელიმე მუსლის შეცვლა ან ჩამატება ურთიერთ სარგებლობისათვის, ეს უნდა მოხდეს ორივე მხარის შეთანხმებით.

ბი მოკლეთ ტრაქტატის შინაარსი*). ეს უზენაესი შვედბრული პირობა, მრეკლე II-ისა და მკატერინა II-ის შორის დადებული, დაარღვია თვით მკატერინემ, რადგან არ მიაშველა მრეკლეს ჯარი აღამამადხანის შემოსევის დროს 1795 წ. და შემდეგ იგივე ტრაქტატი ტლანქათ გაქელა მკატერინეს შვილმა, სულით ავადმყოფმა პავლე I-მა; ამან სრულად მოსწია ივერიაში შეფობა და გადააქცია იგი რუსეთის გუბერნიად. ამ დღიდან შესწყდა ძართლ-ძახეთში პოლიტიკური თავისუფალი ცხოვრება. შაბატონდენ ჩვენში რუსის მოხელენი და მით უკუღმა დატრიალდა ქართველი ერის ბედი...

72. კრწანისის ომი და მრეკლე მფვის შინაშალება

(1795--1798 წ.)

1790-თე წლებში სპარსეთში მოხდა დიდი არეულობა, რომელიც დამთავრდა 80 წლის ხოჯა აღამამადხანის გამე-

*) აქედან ნათლად სჩანს, რომ ივერიას თავის ნებით მიულა რუსეთის მფარველობა და შეუკრავს კავშირი იმ პირობით, რომ ორივე მხარე დახმარებოდა ერთმანეთს ჯარებით: ივერიის ტახტზე კი მუდამ მჯდარიყო მრეკლე მეფე და მისი შთამომავალნი და ქვეყნის შინაური მართვა-გამგეობა უნდა ყოფილიყო მეფისავე ხელში.

ფებით. აღა-მამადხანმა 1785 წელს შეკრიბა ასი ათასი მეომარი და მორჩილება მოსახოვა ამიერ ქავკასიის ხანებს, მასთან მრეკლე მეფესაც. მრეკლემ უარი შეუთვალა. მრისხანე მამადხანი 70 ათასი რჩეული მხედრით საჩქაროდ წამოვიდა თფილისზე. მრეკლემ შეკრიბა უცებ სამი ათასი კაცი, აფრინა შიკრიკები თავისი შვილებთან და იმერეთის მეფე სოლომონ მეორესთან. არც ერთი შვილი არ დაეხმარა მოხუც მამას ამისთანა საშინელ გაკირვებაში; მხოლოდ იმერეთიდან მოუვიდა მაშველი ჯარი—ორი ათასი კაცი. ამ მცირე ჯარით მოხუცი მრეკლე გმირულად დახვდა მძვინვარე მტერს ქრწანისის ვიწროებაში თფილისიდან ექვსი ვერსის მანძილზე. ბრძოლის წინ მეფემ მიმართა ჯარს მხურვალე სიტყვით: „ხედავთ, ძმებო, ვითარის კადნიერებით მოდიან ჩვენზე უსჯულო სპარსნი! საქართველოს დღეს უნდა გადაუწყდეს თავისი ბედ-იღბალი! დღეს გამოჩდება, ძმებო, ვინ არის ჩვენში უფრო ერთგული და ვის უფრო გვიყვარს ჩვენი მამული!“ — „ჩვენ სულ ერთ დღეს დავიხოცებით, ოღონდ შენ იყავ, მეფე დღეგრძელი! მტერი რას გვიზამს როცა ჩვენ მეთაურათ გვყავს მრეკლე გმირი! მისთვის სიცოცხლეს ვილა დაზოგავს!“ — მიადახა ჯარმა მამაცათ, იშიშვლეს ხმალი და ეძგერენ მტერს. მოხუცი მრეკლე არწივივით დაქროდა თავის ჯარში, ამხნევებდა და იმავე დროს იბრძოდა. მის დღეს განარჯვება დარჩათ ქართველებს. რომელმაც გასწყვიტეს ცამეტი ათასი სპარსელი. მაგრამ ამავე ბრძოლაში გაწყდენ საუკეთესო ჩვენი მამულიშვილნი, გაწყდა გმირულათ სამსა ზეესურა, რომლებმაც სეფიცეს მეფეს, ბრძოლიდან ერთი ცოცხალი არ გამოვალთო—

ამ ბრძოლის შემდეგ მრეკლე მცირე ჯარით გამაგრდა თფილისში. მამადხანი თავის ლაშქრით მოადგა ციხეს. მესამე დღეს ლაშქით ქვეყნის მოღალატეებმა ჩუმათ გაუღეს მტერს ციხის კარები. მრეკლემ ძლივს გაასწრო მთებში 140 კაცით; დანარჩენი გასწყვიტეს სპარსებმა. მხეცმა მამადხანმა ცეცხლსა და მახვილს მისცა თფილისი და ნანგრევებათ აქცია ეს მშვე-

ნიერი ქალაქი. ამით იჯერა მან გული და დაბრუნდა უკან.

ამას შემდეგ დიდხანს არ უცოცხლია მრეკლეს. ის მეტად დაჯავრიანდა, დასნეულდა წყალმაცით და განისევსა თელავში 11 იანვარს 1798 წელს. შეიქნა საშინელი გლოვის ზარი და ტირილი მთელს საქართველოში. ზმირ მეფეს ცხარედ დასტიროდა ქართველი ერი: მის დაკარგვას ერთგვარი მღუღარებით მოსთქვამდა მთა და ბარი. — „აღსდევ გმირთ-გმირო, ნუ გძინავს! მტერთა ისმიან ხმანი“-ო... მოსთქვამდენ თუშ-ფშაგ-ხევსურნი და ამ მოთქმას ბანს აძლევდა ჭართლ-ქახეთის მწარე ქვითინი. მრეკლე მეფის გვამი დიდის დიდებით წაასვენეს მცხეთას და დაკრძალეს სვეტიცხოვლის ტაძარში.

73. საქართველოს უმცლელ რუსეთის მფარველობაში

(1801 წ.)

მრეკლე გმირის გარდაცვალების შემდეგ ტახტზე ავიდა მისი უფროსი ვაჟი გიორგი მეოთხე. ეს ბიორგი იყო უმოქმედო და ზარმაცი კაცი. თავის სიცოცხლეს იგი ლოცვად ვედრებდასა და სმა-ჭამაში ატარებდა. იმავე დროს ბიორგი სნეული იყო და დიდხანს სიცოცხლე არ ქონდა. ბიორგის შემდეგ, მრეკლეს ანდერძის ძალით, ტახტზე უნდა ასულიყო ბიორგის უფროსი ვაჟი ჯავახი კი არა, არამედ მისი ძმა აუჯანი, მრეკლეს შვილი, მესამე ცოლის. ღარეჯან დედოფლისაგან ნაყოლი. ეს ანდერძი აწუხებდა ბიორგი მეფეს. ამისთვის მან გაგზავნა რუსეთს ელჩები და სთხოვა იმპერატორ ჰაჟლეს, მიეღო ივერია რუსეთის მფარველობაში, იმ პირობით კი, რომ ჭართლ-ქახეთის მეფედ დარჩენილიყო ბიორგი მეფე და მისი შთამომავლობა და ტახტი არ გადასულიყო მის ძმაზე იულონზე. რუსეთის იმპერატორმა შეიწყნარა ეს თხოვნა; თანაც საქართველოში გამოგზავნა დენერალი ჯაზარევი ერთი პოლკით და მინისტრათ მეფის კარზე ჯავახი.

ამ ამბავმა დიდი განხეთქილება დაბადა ზიორგის ძმებს შორის. ისინი აეშალენ მეფეს. ზოგი გაიქცა სამოქმედოთ იმერეთს, ზოგი ოსმალეთს და ზოგიც სპარსეთს. შეიქნა შინაობაში ერთი შფოთი და არეულობა. ზიორგი მეფემ ხელმეორეთ გაგზავნა ელჩები რუსეთს და ითხოვა რუსეთის მფარველობაში შესვლა შემდეგი პირობით: შეეუთ უნდა დარჩენილიყო თვაითნა გიორგი, ტახტის მემკვიდრეთ კი მისი უფროსი ვაჟი დავითი, ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტი უნდა ეოფილიყო

ბატონიშვილი იულან.

ბატონიშვილი დავით.

მუდამ უამს ხელუხლებელი და რუსის მთავრობა არ უნდა ჩარეოდა სამეფოს შინაურ საქმეებში, საქართველოს ეკლესია, შეკლა და სასამართლო უნდა დარჩენილიყო იმ წესით, როგორც აქვს ძველათ. მსოფლოდ ასლად მოკრიალ ფულზე უნდა ეოფილიყო ერთი მხრით რუსის იმპერატორის სახელი, მეორე მხრით კი საქართველოს დერბი. მასთან საქართველოში უნდა შემოსულიყო რუსის ჯარი, ქართველ მილიციას კი უნდა ემსახურა თავისი ერთფრული ტანისამოსით და სს.

უველა ეს მუხლები მიიღო და დაამტკიცა იმპერატორმა ნიკოლა I-მ 19 ნოემბერს 1800 წელს. შემდეგ ეს პირობა დაამტკიცა

•მპერატორმა ალექსანდრე პირველმა თავისი მანიფესტით 12 სექტემბერს 1801 წელს და ამრიგათ რუსეთი შეიქნა უმადლესი მფარველი ქართლ-კახეთის სამეფოსი.

რუსეთთან შეკავშირებას ბევრი მოწინააღმდეგე ყავდა საქართველოში, მათ შორის სახელოვანი მამულიშვილი და ფრიად განათლებული პირი სოლომონ ლეონიძე, მრეკლე მეფის მსაჯული. რუსეთში წასულმა ელჩებმა ველარ ჩამოუსწრეს ბიორგი მეფეს. ის გადაიცვალა 22 დეკემბერს 1800 წ.

რამდენიმე წლის შემდეგ ამავე პირობით შეუკავშირდნენ რუსეთს დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრებიც, ე. ი. იმერეთის მეფე სოლომონ მეორე, ბურია-სამეგრელოს და სვანეთ-აფხაზეთის მთავრები.

74. დედოფალთა და ბატონიშვილთა გადასახლება რუსეთში

ბიორგი მეფის სიკვდილის შემდეგ მისი უფროსი ვაჟი დავითი შეუდგა სამეფოს მართვა გამგეობას, მაგრამ ლენერალმა ლაზარევმა, უმადლესი ბრძანების მიხედვით, არ მიუშვა იგი სამეფოს საქმეებზე. რუსეთის მთავრობამ საქართველოს მართველათ დანიშნა ლენერალი კნორინგი და დააწესა დროებითი მართველობა. საქართველოს მართველათ დანიშნა ქართველი ლენერალი ზაფლე ტიტანოვი. ტიტანოვი გაეცნო საქართველოს საქმეებს და მოახსენა იმპერატორს, რომ ქვეყნის დასამშვიდებლათ საჭიროა საქართველოს მეფის გვარეულობის რუსეთში გადასახლებაო. მალე ტიტანოვმა ამის ნებართვა მიიღო და საშინვე სთხოვა დედოფლებსა და ბატონიშვილებს წასულიყვენ რუსეთს. ზოგი მათგანი დაემორჩილა ტიტანოვის სურვილს, ზოგი არა. გადასახლების დიდი წინააღმდეგი იყვნენ მრეკლე მეფის ქვრივი დარეკვან დედოფალი და ბიორგი მეფის ქვრივი მარიამ დედოფალი, აგრეთვე ბატონიშვილები—ერეკლეს ძენი და იულონის ვაჟი ლევანი.

დიდი მეცადინობის შემდეგ ყველანი გადასახლეს რუსეთს, ვარდა მრეკლეს ძის ალექსანდრე ბატონიშვილისა და იულონის ძის ლეგანისა.

ეს ორი რაინდი, ლევანი და ალექსანდრე დიდ წინააღმდეგობას უწევდენ რუსის მთავრობის დამყარებას საქართველოში. ისინი აქეზებდენ სპარსებსა და ოსმალებს რუსების წინააღმდეგ და აჯანყებდენ ლეკებსა და ოსებს. აგრეთვე მათი მეოხებით მოხდა კახეთის აჯანყება 1811 წელს, რასაც მოყვა დიდი სისხლის დერა. ბოლოს ლევანი მოჰკლეს გოგის ტინისხლობაში 1811 წელს, ალექსანდრე კი მიიკვალა ქ. თეირანში (სპარსეთში) 1844 წელს.

მარიამ დედოფალი. 1 აპრილს 1803 წელს ტიციანოვმა უბძანა ლენერალ ლაზარევს ბიორგი მეფის ქვრივის მარიამ დედოფლის შეპყრობა და რუსეთში გადასახლება. 19 აპრილს დილით ადრე ლაზარევმა შემოარტყა ჯარი დედოფლის სასახლეს, თვითონ კი რამდენიმე აფიცრით შევიდა დედოფლის საწოლ ოთახში. დედოფალმა მრისხანეთ უთხრა ლაზარევს, საქართველოდან არსად წავალო. ლაზარევი გაჰვიდა გარეთ, მოახდინა განკარგულება, შემობრუნდა ისევ და ზივიდა დედოფალთან ტახტიდან ძალით ჩამოსაყვანათ. ზაბრაზებულმა დედოფალმა უეცრად საწოლიდან იძრო ხანჯალი და ჩაკრა გულში რუსის ლენერალს. ლეზარევი იქვე დაეცა მკვდარი. დედოფალი წაიყვანეს რუსეთს და დაამწყვდიეს ბეჯგოროდან მონასტერში, სადაც იგი აღესრულა. მისი გვამი მოასვენეს საქართველოში და დიდის დიდებით დაასაფლავეს მცხეთის ტაძარში 30 მარტს 1851 წელს.

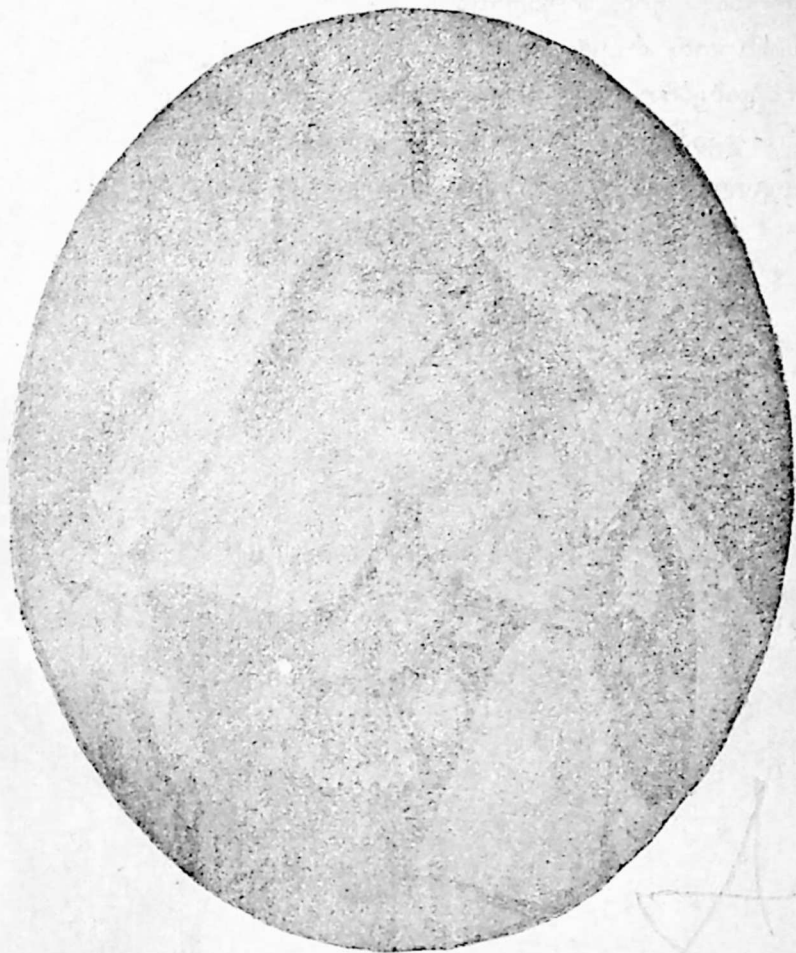
75. რუსის მართვა გაგვიგობის დამყარება საქართველოში

დედოფალ-ბატონიშვილთა გადასახლებისა და აჯანყების დაწყების შემდეგ რუსის მთავრობა შეუდგა თავისი მართვა-გამგეობის დამყარებას საქართველოში. მოსპეს ჩვენი

ს ა ლ ა მ ა ნ მ ე ზ ე .

მეფობა და მთავრობა, ნაცვლათ ამისა დააყენეს რუსის მთავარ-მართებელი. მოსპეს აგრეთვე თანდათან ქართული მართვა-გამგეობა, ეკლესიის დამოუკიდებლობა, ქართული შკოლები, ქართული სასამართლოები და მათ ნაცვლათ ყველგან გაბა-

ანტონ კათალიკოსი II.

ტონდა რუსული მართვა-გამგეობა, რუსული ენა, რუსული შკოლა და სასამართლო. საქართველოც ეკლესია დაუმორჩილეს უწმინდეს სინოდს და მის წარმომადგენლათ, ნაცვლათ ჩვენი კათალიკოზისა, დანიშნეს რუსის ექსარქოსი.

ამავე ხანებში რუსებს მოუხდათ დიდი და ხანგრძლივი ომები სპარს-ოსმალებთან და მეტადრე მთის ხალხებთან — ლეკებსა და ჩაჩნებთან. ამ ომებში მხურვალე მონაწილეობას იღებდნენ ქართველები, უმტკიცებდნენ რუსის მთავრობას თავის ერთგულობას, წინ მიუძღოდნენ ყველგან რუსის ჯარებს და თავის სისხლით რწყავდნენ ველსა და მთებს. ამრიგათ, ქართველთა მეოხებით, რუსის მთავრობამ ბრწყინვალეთ გაიმარჯვა ყველგან, დაიპყრო მთიელები, წაართვა სპარს-ოსმალებს მრავალი ადგილი და გაბატონდა სრულიად აშიერ კავკასიაში.
